

Harp Tarihi Dergisi

FATİH HARP TARİHİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
FATİH INSTITUTE OF MILITARY HISTORY

Sayı / Issue: 9
Haziran / June 2024

Turkish Journal of Military History

BASKI / PRINTED BY

MSÜ Basım ve Yayınevi Müdürlüğü / TNDU Printing and Publishing Office

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ / CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Milli Savunma Üniversitesi	Telefon / Phone:	0 212 398 01 00 (3860-3832)
Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü	E-posta / E-mail:	htd.dergi[at]msu.edu.tr htd.dergi[at]gmail.com
Yenilevent / İSTANBUL TÜRKİYE	Web:	www.htd.msu.edu.tr

Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü
Adına Sahibi ve Sorumlusu

Owner on behalf of Fatih Institute
of Military History

Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU

Editör / Editor

A. Sefa ÖZKAYA

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Ahmet TAŞDEMİR
Hamza BİLGÜ

İngilizce Editörü / English Language Editor

Dilek KARABACAK

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Gültekin YILDIZ (Milli Savunma Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur DEMİR (Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuz YARLIGAŞ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN (Milli Savunma Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüsnü ÖZLÜ (Milli Savunma Üniversitesi)
Prof. Dr. O. Cenk AKTAŞ (Savunma Sanayii Akademisi)
Doç. Dr. Salim AYDIN (Milli Savunma Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet BEŞİKÇİ (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Mert SUNAR (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Fatih ÇALIŞIR (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya TÜRKMEN (29 Mayıs Üniversitesi)

Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü yayını olan Harp Tarihi Dergisi yılda iki kez haziran ve aralık aylarında yayınlanan ulusal hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım veya tezler eser sahiplerine aittir. Milli Savunma Üniversitesi ve Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

Turkish Journal of Military History is a national peer-reviewed journal and published biannually in june and december. The opinions, thoughts, postulations, or proposals within the articles are reflections of the authors and do not, in any way, represent those of Turkish National Defence University or of Fatih Institute of Military History.

DANIŐMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Feridun EMECEN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Enis ŐAHİN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Erhan AFYONCU (Milli Savunma Üniversitesi)
Prof. Dr. Gültekin YILDIZ (Milli Savunma Üniversitesi)
Prof. Dr. Mesut UYAR (Antalya Bilim Üniversitesi)
Prof. Dr. İlber ORTAYLI (MEF Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdulkadir ÖZCAN (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet TAŐAŐIL (Yeditepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuncay ZORLU (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatih YEŞİL (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. İdris BOSTAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahir AYDIN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Edward J. ERICKSON (Akdeniz Bilim Üniversitesi)
Prof. Dr. Virginia AKSAN (McMaster University)
Prof. Dr. Pal FODOR (Hungarian Academy of Sciences)
Prof. Dr. Erkan GÖKSU (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Gabor AGOSTON (Georgetown University)
Prof. Dr. Hakan KARATAŞ (Savunma Sanayii Başkanlığı)

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Sefer Rûznâmçe Defterine Göre Sultan Süleyman'ın 1548-1549 İran Seferi'nin Güzergahı ve Menzilleri The Route and Menzils of Suleyman the Magnificent's Iran Campaign in 1548-1549 according to the Campaing Rûznâmçe Book Hasan YAPICI.....	1
16. Yüzyıl Venedik Kaynaklarında Osmanlı Donanması ve Tersane 16th Century Venetian Sources on the Ottoman Navy and Imperial Shipyard Serap MUMCU & Bahtınur ADIYEKE & Nihan YILDIZ	45
Bir İngiliz Seyyahın (Aaron Hill) Gözünden Osmanlı Donanması Ottoman Navy From the Perspective of an English Traveller (Aaron Hill) Ahmet BÜYÜKAKSOY	65
Romanya Cephesinde Osmanlı 6'ncı Kolordusu'nun Harp Sahası The Battlefield of the Ottoman 6th Corps on the Romanian Front Güzin ÇAYKIRAN	89
Lozan Barış Konferansı'nda Savaş Esirleri Meselesi The Question of Prisoners of War in the Lausanne Peace Conference Tuğba Ece ERALP	111
Yayın İlkeleri	155
Submission Guidelines	160

Sefer Rûznâmçe Defterine Göre Sultan Süleyman'ın 1548-1549 İnan Seferi'nin Güzergahı ve Menzilleri*

The Route and *Menzils* of Suleyman the Magnificent's
Iran Campaign in 1548-1549 according to the
Campaign *Rûznâmçe* Book

Hasan YAPICI**

Öz

Bu çalışmada Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1548-1549 İnan Seferi'nin *menzilleri*, sefer dönemini ihtiva eden *rûznâmçe* defterindeki verilere göre değerlendirilecektir. Söz konusu seferin güzergahı ve ordunun konakladığı *menziller* bazı çalışmalara konu olmuştur. Ancak bu çalışmalarda kullanılan kaynaklarda, ordunun konakladığı *menzillerin* tamamının yer almadığı görülmektedir. Osmanlı Arşivi'ndeki tasnif çalışmalarında yeni ortaya çıkan ve 1548-1549 İnan Seferi'ni kapsayan *rûznâmçe* defterinde, ordunun konakladığı *menziller* ve konaklama tarihlerine dair diğer kaynaklardaki eksik bilgileri tamamlayan bilgiler mevcuttur. Bu anlamda *rûznâmçe* defterinde yer alan ilgili bilgiler, seferin güzergâh ve *menzil* bilgilerini içeren diğer kaynaklarla mukayese edilerek değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: 1548-1549 İnan Seferi, Kanûnî Sultan Süleyman, Menziller, Osmanlı-Safevî Mücadelesi, Rûznâmçe Defteri.

---

* Bu makale, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda hazırlanan "Kanuni Sultan Süleyman'ın İkinci İnan Seferi (1548-1549)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Okulu. E-posta: hyapici[at]dho.edu.tr, ORCID: 0009-0009-7471-8553.

Geliş Tarihi/Received: 23.10.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 22.06.2024

Abstract

This study will evaluate the *menzils* (supply points) of Suleyman the Magnificent's Iran Campaign in 1548-1549 by using the data in the *rûznâmçe* covering the said campaign period. The route of this campaign and the *menzils* where the army camped have been the subject of some studies. However, it is observed that the sources used in these studies do not include all the *menzils*. Information found in the *rûznâmçe* covering the period of this campaign, which has emerged during the classification process in the Ottoman Archives, complements these sources by filling out the missing information regarding the *menzils* where the army camped and the camping dates. In this regard, this study will evaluate the relevant information in the *rûznâmçe* by comparing it with other sources containing the route and *menzil* information of the campaign.

Keywords: 1548-1549 Iran Campaign, *Menzils*, Ruznamçe Book, Ottoman-Safevid Rivalry, Suleyman the Magnificent.

Giriş

Sevk ve idare kabiliyetiyle ön plana çıkan Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu ve Rumeli'deki ana yol ve bunları birbirine bağlayan tali yollarda oluşturduğu menzil teşkilatıyla etkili bir ulaşım ve haberleşme ağına sahipti¹. Esas mesaisi resmî haberleşme olan menzil organizasyonunun haricinde imparatorluk coğrafyasında ihtiyaca göre hizmet veren farklı menziller vardı². Sefer zamanında ordudaki asker ile binek ve nakil vasıtası olarak kullanılan hayvanların ihtiyaçlarının giderilmesi için sefer güzergahında askerî menziller oluşturulurdu. Söz

---

¹ Osmanlı teşkilat terminolojisinde menzil kelimesinin ihtiva ettiği anlam için bkz. Fatih Müderrisoğlu, "Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri", *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, s. 1707; Yusuf Halaçoğlu, "Menzil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (=DİA)*, c. 29, s. 159; Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, İstanbul 2014, s. 2; Cemal Çetin, *Ulak Yol Durak, Anadolu Yollarında Padişah Postaları (Menzilhaneler) (1690-1750)*, İstanbul 2013, s. 27-28.

² Hac kabilelerinin temel ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulan menziller bunlardan biriydi. Bkz. Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme*, s. 66-67; Cemal Çetin, *Ulak Yol Durak*, s. 29-30. Tayin edilen devlet adamlarının görev yerlerine intikali veya elçilik heyetlerinin seyahatleri esnasında temel ihtiyaçlarını karşılamak için seyahat güzergahlarında menziller belirlenirdi. Bkz. Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme*, s. 45-46; Cemal Çetin, *Ulak Yol Durak*, s. 31-33.

konusu menziller Osmanlı İmparatorluğu'nun kazandığı askerî başarıların arkasındaki önemli bir unsur olarak değerlendirilmiştir³. Osmanlı sefer organizasyonu, seferin yönüne göre süresi değişen aynı zamanda tüm devlet bürokrasisinin dahil olduğu geniş katımlı ve uzun soluklu bir süreçti⁴. Muharebelerde sonucu tayin eden unsurlar her ne kadar askerin talimi, disiplini, sahip olduğu teknik donanım ve bu imkânı kullanma kabiliyeti olsa da savaşma motivasyonundaki devamlılık ve disiplin idarecilerin organizasyonundaki başarısına bağlıydı⁵. Askerî menziller ise bu planlamada önemli bir işleve sahipti. Ordunun muharebe alanına intikali, yürüyüş esnasında konaklaması, beslenmesi ve muhtelif ihtiyaçlarını gidermesi, belirlenen menziller sayesinde oldu. Bunun yanında muharebe alanına ulaşan ordunun mücadele azminin sağlanması adına gerekli iâşe ve mühimmat naklinin temelinde yer aldı. Mirî zahire ambarlarının mevcut olmadığı düşman bölgesinde ordunun ikmal faaliyetleri, serhad bölgesinde lojistik üs hüviyeti kazanan menziller ve serhad kaleleriyle gerçekleştirildi⁶.

Askerî hareketlerin planlanmasında iklim, hava koşulları, bitki örtüsü ve arazi yapısı gibi doğal faktörler, seferberlik sürecinde birliklerin hareketinden iâşe ikmal faaliyetlerine kadar her aşamada belirleyici oldu. Orduların doğanın sunduğu imkanlardan azami şekilde istifade etmesi adına sefer için uygun zaman ve güzergahlar tercih edildi.

---

³ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme*, s. 17; Ömer İşbilir, “Osmanlı Ordularının İâşe ve İkmali: I. Ahmed Devri İran Seferi Örneği”, *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, s. 279; Murphey, İmparatorluk tarafından kullanılan menzil teşkilatının ölçek ve kapsam itibarıyla çağının çok ötesinde olduğunu ifade eder. Bkz. Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, çev. M. Tanju Akad, İstanbul 2007, s. 192.

⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun sefer organizasyonunu konu alan bazı çalışmalar için bkz. Caroline Finkel, *The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Viyana 1988; Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, İstanbul 2007; Ömer İşbilir, XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İâşe, İkmâl ve Lojistik Meseleleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1996; Ahmet Önal, *Kanunî'nin Son Seferi (Sigetvar 1566)*, İstanbul 2019; Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu: 1715 Mora Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik*, İstanbul 2018. Ayrıca sefer bürokrasisine dair bkz. Recep Ahışalı, “Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Sefer Yapılanması ve Karşılaşılan Problemler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 34 (Bahar 2016), s. 1-40.

⁵ Ömer İşbilir, “Osmanlı Ordularının İâşe ve İkmali”, s. 278.

⁶ Mehmet Yaşar Ertaş, “XVIII. Yüzyıl Başlarında Rumeli'deki Menzillerin Askerî Fonksiyonları”, *Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1 (1997), s. 92-94.

Sefer mevsimi hayvan yemlerinin kıt ve pahalı olduğu kış mevsiminde değil hayvanların otlayabileceği ilkbahar mevsimine denk getirildi⁷. Bunun yanında imparatorluk olası bir seferde sadece doğal imkanlarla yetinmeyerek, geniş bir denetim ve disiplin içerisinde birliklerin iaşe planlamasını gerçekleştirdi⁸. Planlamanın aşamalarını ise iaşenin temini, istenilen yere nakli, depolanması ve dağıtımını oluşturmaktaydı. Bu anlamda muhtelif yollarla temin edilen iaşenin nakil, depolama, dağıtım ve muhafaza ameliyesi askerî menziller sayesinde gerçekleşmiştir⁹.

Osmanlı ordusu, Doğu seferlerinde düşman sahasına intikal için Batı'ya nispeten daha geniş bir alanı kat etmek zorundaydı. Alana bağlı olarak Doğu seferlerinde askerî menzillerin sayısı arttı. Mesafenin uzunluğu, arazinin engebeli ve mevsim şartlarının zorlayıcı olması iaşenin naklini güçleştirdi. Haliyle seferin süresine uygun olarak askerî menzillerin önemi ve kullanım yoğunluğu arttı¹⁰. Batı serhaddindeki uygun alt yapı Doğu'da olmasa da imparatorluk, Doğu'ya yönelik seferlerinde askerî harekâtı zafiyete uğratabilecek durumlara karşı tedbirini almıştır.

Sefer organizasyonunda genel olarak besin tedarik zinciri devlet tarafından vergilendirme yoluyla temin edilen zahireyle sağlanmaktaydı. Aynî olarak toplanan nüzül vergisi sayesinde cins ve miktarı daha önce belirlenen un, arpa, buğday gibi erzak sefer güzergahındaki menzillerde toplandı. Kademeli olarak yürüyen Osmanlı ordusu günlük olarak istirahat ettiği menzillerde bu erzakı kullandı¹¹. Ayrıca devlet, sefer

---

⁷ Mehmet Yaşar Ertaş, “Savaşlarla Şekillenen Yollar: Osmanlı Devleti'nde Yol Sistemi”, *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri (14-16 Nisan 2011)*, İzmir 2011, s. 625; Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, s. 57.

⁸ Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, s. 55-56.

⁹ Hakan Yıldız, *Haydi Osmanlı Seferine! Prut Seferi'nde Lojistik ve Organizasyon*, İstanbul 2006, s. 13-15.

¹⁰ Osmanlı ordusunun Doğu ve Batı istikametindeki harekât sahası iklim koşulları ve yeryüzü şekilleri açısından birbirinden farklıydı. Murphey, Doğu ve Batı'ya yönelik Osmanlı seferlerinde harekât alanını sadece mesafe açısından değerlendirildiğinde dahi Anadolu'nun tamamının geçilmesini gerekli kılan seferlerde ordunun zamanının % 61'inin yolda geçtiğini, Batı istikametindeki seferlerde ise bu oranın % 44 olduğunu ifade eder. Bkz. Rhoads Murphey, *Osmanlılarda Ordu ve Savaş*, s. 44-45.

¹¹ Lütfi Göçer, *XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s. 67; Ömer İşbilir, “Nüzül”, *DİA*, c. 33, s. 311.

güzergahı boyunca askerin ihtiyaçları için alışveriş yapabilecekleri bir ticarî ortamın oluşturulmasına müsaade etti. Bu anlamda askerî menziller tesis edildikleri bölgede ticarî hayata hareketlilik kazandırmıştır¹².

Ordunun muharebe alanına intikali ve iaşe ikmal faaliyetlerinin sağlanması adına yolların açık ve gidilebilir olması önemliydi. Sefer kararı alındıktan hemen sonra askerî menzillerin teşkili için ordunun ilerleyeceği güzergâh belirlenirdi. Kadı ya da başka bir görevli tarafından hazırlanan raporların durumuna göre devlet yol düzenlemesini yapardı¹³. Ayrıca sefer güzergahındaki menzil noktalarının belirlenmesinde etkili olan hususlar vardı. Osmanlı ordusu, binlerce asker ile binek ve nakil vasıtası olarak kullanılan çok sayıda hayvanın bulunduğu canlı ve kalabalık bir gruptu. Dolayısıyla menzil noktalarının belirlenmesinde coğrafyanın müsaade ettiği ölçüde askerin çadırlarını kurabilecekleri, nakliyatın kolaylıkla sağlanabileceği, hayvanların otlayacakları, susuzluklarını giderebilecekleri geniş, sulak ve çayırılık bir arazi olmasına dikkat edildi. Su aynı zamanda ordunun hijyeni için de son derece elzemdi. Tüm bu zaruretlerle birlikte menziller ordunun günlük yürüyüş süresine uygun olarak belirlenmeye çalışıldı. Söz konusu denklemde belirlenen menziller arasında standart belirlemek zordu. Haliyle ordunun yürüyüş dayanıklılığı, arazi şartlarının yanı sıra iki menzil arasındaki mesafenin oluşturulmasında belirleyici olmuştur. Osmanlı ordusunun mevcut ağırlıklarından dolayı günde yaklaşık dört buçuk saat kadar yol aldığı tespit edilmiştir¹⁴.

---

¹² Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme*, s. 4. Sefer dönemlerinde ordunun ihtiyaç duyduğu iaşenin temini hususunda geniş bilgi için bkz. Ömer İşbilir, XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmâl ve Lojistik Meseleleri; Lütfi Göçer, XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul 1964; Şenol Çelik, "Orducu", *DİA*, c. 33, s. 370-373; ayrıca bkz. Bülent Çelik, Osmanlı Seferlerinin Lojistik Sorunlarına Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler: Orducu Esnafı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2002.

¹³ İsmet Miroğlu, "Osmanlı Yol Sistemine Dair", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan)*, Sayı 15 (1997), s. 250-252; Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme*, s. 29; Ümit Ekin, XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulaşım ve İletişim Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2002, s. 79.

¹⁴ Halil Sahillioğlu, "Dördüncü Muradın Bağdat Seferi Menzilnamesi (Bağdat Seferi

Askerî menziller yukarıdaki hassasiyetleri barındıran ve altyapısı hazır merkezî yollarda ya da daha uygun şartları sağlayan alternatif yollarda kuruldu¹⁵. Bu anlamda kaza ya da kasaba merkezlerinden ziyade yerleşim birimlerinin dışındaki güzergahlar tercih edildi. Devlet böylelikle meskûn mahallerde ordunun vereceği tahribattan halkı korudu. Bununla birlikte merkezî yolların haricinde tercih edilen yollar seferler dolayısıyla şenlenerek yeni yerleşim alanları oluşurken metruk alanlar ise yeniden canlanmıştı¹⁶.

Ordunun konakladığı menziller, yol üzerindeki konak mahalleriyle bunların arasındaki mesafeleri gösteren ve menzîlnâme adı verilen kaynaklarda belirtilmektedir¹⁷. Ayrıca seferlerde geçilen menzillerin sadece isimlerinin yer aldığı liste şeklinde tertip edilen menzîlnâmeler de mevcuttur¹⁸. Söz konusu kaynak grubunun haricinde ordunun konakladığı menzilleri, konaklama sürelerini, menzil noktalarının mil ve saat cinsinden birbirine uzaklığını ve menzil noktalarında yaşanan hadiseleri günlük olarak bildiren ruznameler seferlerin menzil bilgileri ve güzergahları için önemli bir kaynaktır¹⁹.

Harp Jurnalı”, *Belgeler*, Sayı 3-4 (1965), c. 2, s. 1-2; Rhoads Murphey, *Osmanlı’da Ordu ve Savaş*, s. 57.

¹⁵ Anadolu ve Rumeli’de üç merkezî yol ve bunları birbirine bağlayan tali yollara dair ayrıntılı bilgi için bkz. Franz Taeschner, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, c. 1, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2010; Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, İstanbul 2014; Cemal Çetin, *Ulak Yol Durak: Anadolu Yollarında Padişah Postaları (Menzilhâneler) (1690-1750)*, İstanbul 2013.

¹⁶ Mehmet Yaşar Ertaş, “Savaşlarla Şekillenen Yollar”, s. 639.

¹⁷ Matrakçı Nasuh’un Sultan Süleyman’ın Safevilere yönelik ilk seferi olan Irakeyn Seferi’nin menzillerini anlattığı eseri bu alandaki en önemli eserlerdendir. Eser için bkz. Nasühü’s-Silâhî, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultân Süleymân Han*, yay. haz. Hüseyin G. Yurdaydın, Ankara 1976; Menzîlnâme literatürünün genel olarak değerlendirildiği bir çalışma için bkz. Özge Eda Kaya, “Menzîlnâmeler Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Sayı 40 (2022), c. 20, s. 401-418.

¹⁸ Sultan Süleyman’ın İkinci İran Seferi’nde ordunun kullandığı menzillerin bir bölümünü liste şeklinde ihtiva eden menzîlnâme için bkz. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (=BOA), *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (=TSMA.D)*, nr. 10221.

¹⁹ Bazı rûznâme örnekleri için bkz. Ali Seslikaya, Yavuz Sultan Selim’in Sefer Menzîlnâmeleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Menzîlnâmeleri) ve Haydar Çelebi Ruznamesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme, Gazi Osman Paşa

Esas tutulma amacı konaklanan menzillere dair bilgi vermek olmasa da bunlara dair bilgiler ihtiva eden merkezî bürokrasiden çıkan evrak ya da defterler de bu anlamda tamamlayıcı bir kaynak olmaktadır²⁰.

Bu çalışmada Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1548-1549'daki İkinci İran Seferi'nin menzilleri, sefer dönemini ihtiva eden rûznâmeçe defterindeki bilgilere göre değerlendirilecektir. Söz konusu seferin güzergahı ve menzilleri bazı çalışmalara konu olmuştur. Ancak sefer menzillerini ihtiva eden kaynaklarda menzil bilgilerinin tamamı mevcut değildir. Sultan Süleyman'ın İkinci İran Seferi dönemini ihtiva eden rûznâmeçe defterinde her ne kadar tali bir gündem olsa da ordunun konakladığı menzillerin bir kısmı tarih bilgisiyle mevcuttur. Özellikle diğer kaynakların eksik bıraktığı dönüş güzergahındaki menzillere dair bilgiler kıymetlidir. Rûznâmeçe defterinde yer alan bu bilgiler kaynaklardaki aynı menzilleri isim ve tarih yönüyle teyit ederken eksikleri ise ikmal eder mahiyettedir. Bu anlamda ilk olarak kısaca İkinci İran Seferi'nin menzillerine dair bilgi veren temel kaynaklar izah edilecektir. Ardından sefer esnasında tutulan rûznâmeçe defterinin menzil çalışmalarındaki yerine değinilerek ihtiva ettiği menziller tarih kayıtlarıyla birlikte liste halinde sunulacaktır. Son olarak seferin gidiş ve dönüş güzergahındaki menziller bahsedilen kaynaklara göre değerlendirilecektir.

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2014; M. Akif Erdoğan, “Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi Ruznamesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 1 (2004), c. 19, s. 55-71; Mehmet Yaşar Ertaş, “Rodos'un Fetih Günlüğü Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi Rûznâmesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Sayı 1 (2017), c. 12, s. 1-36; M. Akif Erdoğan, “Kanuni Sultan Süleyman'ın 1532 Tarihli Alman Seferi Ruznâmesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 1 (2014), c. 29, s. 167-187; M. Akif Erdoğan, “Kanuni Sultan Süleyman'ın 1538 Tarihli Karaboğdan Seferi Rûznâmesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 2 (2014), c. 29, s. 515-524.

²⁰ Sefer döneminde tutulan ruus defterleri menzil bilgileri, ordunun hareketi ve muharebenin safahatına dair bilgiler ihtiva etmekteydi. Bkz. Nejat Göyünç, “16. Yüzyılda Ruus ve Önemi”, *Tarih Dergisi*, Sayı 22 (2011), c. 17, s. 32; İdris Bostan, “Kıbrıs Sefer Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Sefer Güzergâhı”, *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, yay. haz. Ali Ahmetbeyoğlu ve Erhan Afyoncu, İstanbul 2001, s. 31-36; Sefer döneminde tutulan rûznâmeçe defterleri özellikle seferin malî yönünü aydınlatırsa da menzillere dair de bilgi ihtiva eder. Bkz. Mehmet İpçioğlu, Kanuni Sultan Süleyman'ın Estergon Seferi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 1989; Mehmet İnbaşı, “II. Viyana Seferinde Edirne'den Viyana'ya Kadar Menziller ve Yapılan Masraflar”, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu (08-11 Haziran Merzifon)*, Ankara 2001, s. 171-182.

1. 1548-1549 İnan Seferi'nin Menzillerine Dair Bilgi Veren Kaynalar

Osmanlı-Safevî serhaddinde Çaldıran zaferi ile sağlanan sükunet ortamı zamanla yerini çatışmalara bırakmıştı. Sultan Süleyman, Safevî tehdidini tamamen sonlandırmak adına 1533-1535 yılları arasında gerçekleştirdiği ilk teşebbüsünden sonuç alamadı²¹. 1547 yılına gelindiğinde Habsburglarla tesis edilen beş yıllık mütarekeden sonra Batı siyasetine bir müddet ara verildi ve Doğu'ya yönelik ikinci bir sefer ihtimali ortaya çıktı. Bu esnada Safevî şehzadesi Elkas Mirza'nın ağabeyi Şah Tahmasb'a isyan ederek Osmanlı'ya sığınmasıyla Safevîlere yönelik ikinci kez sefer kararı alındı²². 29 Mart 1548'de ordunun İstanbul'dan hareketiyle başlayan İkinci İnan Seferi, 21 Aralık 1549'da sona erdi²³. 1 yıl 8 ay 23 gün süren Osmanlı ordusunun askerî harekâtı oldukça geniş bir alana yayılmıştır.

Sultan Süleyman'ın Safevîler üzerine yürüdüğü bu seferine dair bilgi veren temel kaynaklar, bizzat sefere katılan Matrakçı Nasuh'un kaleminden çıkan eserlerdir²⁴. Nasuh, *Mecmau't-tevârih* ismiyle 1551 yılına kadar gelen genel bir tarih kaleme almıştır. Eserin en önemli kısmını oluşturan bölüm Kanûnî Sultan Süleyman dönemini anlattığı Târîh-i Sultan Süleyman'dır. *Süleymannâme* olarak ifade edilen eserin tamamı toplu halde bulunmamaktadır²⁵. Nasuh, *Süleymannâme*'nin 950-958/1543-1548 yılları arasındaki hadiseleri ihtiva eden Arkeoloji Müzesi

---

²¹ İrakeyn Seferi'ne dair ayrıntılı bilgi için bkz. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara 1976, s. 121-159; Remzi Kılıç, *Osmanlı İnan Münasebetleri (1520-1566)*, İstanbul 2006, s. 151-238; Feridun Emecen, "İrakeyn Seferi", *DİA*, c. 19, s. 116-117; M. Tayyip Gökbilgin, "Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın İrakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhâtı", *Belleten*, Sayı 83 (1957), c. 21, s. 449-482.

²² Feridun Emecen, *Kanuni Sultan Süleyman ve Zamanı*, Ankara 2022, s. 380, 390.

²³ Seferin idarî, askerî ve malî boyutunun ayrıntıları için bkz. Hasan Yapıcı, Kanûnî Sultan Süleyman'ın İkinci İnan Seferi (1548-1549), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2023.

²⁴ Matrakçı Nasuh hakkında bkz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Matrakçı Nasuh", *DİA*, c. 28, s. 143-145; Davut Erkan, "Matrakçı Nasuh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Notlar, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı 37 (2011), c. 37, s. 180-197.

²⁵ *Süleymannâme*'nin diğer parçaları ve yapılan çalışmalar hakkında bkz. Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Araştırma Rehberi*, İstanbul 2021, s. 39-41; Abdurrahman Sağırlı, "Süleymannâme", *DİA*, c. 38, s. 124-127.

Kütüphanesi nüshasında ordunun konakladığı menzillere dair ayrıntılı bilgi vermez²⁶. Güzergahtaki menzil isimlerini vermeden “*Yenişehir kazâsından bu zıkr olan berkenâr on üç menzilde Akşehir’e sa’âdet ile varıp nüzûl*” şeklinde yalnızca belirli merkezler arasında kat edilen menzillerin toplam sayısını vermekle yetinir²⁷.

İkinci İran Seferi'nin güzergâh ve menzillerine dair en kıymetli bilgileri *Süleymannâme*'nin bir bölümü olan Almanya Marburg Devlet Kütüphanesi'ndeki nüsha ihtiva eder²⁸. Osmanlı ordusunun takip ettiği

---

²⁶ *Süleymannâme*'nin bu bölümü için bkz. Sinan Çukuryurt, Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme* (1a-95b), (Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003; Ahmet Toklucu, Matrakçı Nasuh'un *Süleymannâmesi* (Beşinci Bölüm / Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b), (Değerlendirme ve Transkripsiyon), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

²⁷ Buna mukabil varakların takibi için yazılan kelime, birkaç ilave ve tarih notlarından başka herhangi bir derkenar notu mevcut değildir. Bu durum derkenarlarda menzil isimlerinin yer aldığı başka bir nüshanın var olabileceğini veya Nasuh'un *Süleymannâme*'nin Arkeoloji Kütüphanesi nüshasını istediği gibi tamamlamadığını düşündürülebilir. Ayrıca Marburg nüshasında ordunun yol güzergâhı ve konakladığı menzilleri ayrıntılı olarak izah etmesi dolayısıyla aynı bilgileri burada tekrar etmekten kaçınmış da olabilir. Zira belirli merkezler arasında zikrettiği toplam menzil sayısı ile müstakil olarak seferi ihtiva eden ve açık menzil bilgileri verilen nüshadaki sayılar örtüşmektedir.

²⁸ Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, Marburg, Staatsbibliothek, Hs. Or. Oct. 955. Söz konusu nüshanın değerlendirilmesi için bkz. Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'İrakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 20; Davut Erkan, “Matrakçı Nasuh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Notlar”, s. 181-197; Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târih-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561)*, (İnceleme-Tenkitli Metin), yay. haz. Göker İnan, İstanbul 2019, s. 30-31. İlgili nüshanın çok erken tarihlerde bazı çalışmalarda kullanıldığı görülür. 16. yüzyılın sonlarında Johannes Leunclavius'un *Türk Milletinin Tarihi* adlı eserinde *Sultan Süleyman'ın İran Seferi/Ordugâh Kurulan Yerlerin, Tesadüfi Hadiselerin, Yapılan İşlerin Günbegün Anlatılması* başlığında Nasuh'un ilgili nüshasını kullanır. Ancak müellif, Matrakçı Nasuh'u sefere bizzat katılan ve yaşadıklarını kaydeden bir Rum olarak tanıtır. Bkz. Johannes Leunclavius, *Türk Milletinin Tarihi*, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2019, s. 561. Mezkûr menziller Marburg Nüshası esas alınarak iki çalışmada değerlendirilmiştir. İlk olarak Yurdaydın, Matrakçı Nasuh'un İrakeyn Seferi'nde belirttiği şehir, köy, kasaba ve konaklara dair verdiği bilgilerin hem teyidi hem de tamamlayıcısı olarak 1548-1549 İran Seferi'nin İstanbul-Tebriz hattındaki doksan bir menzili ve ardından dönüş güzergahında keşişen diğer menzilleri çalışmasına dahil etmiştir. Bkz. Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'İrakeyn-i*

yol ve konakladığı menzillerden 14 yıl sonra tekrar geçme imkânı bulan Nasuh²⁹, bu nüshada İkinci İran Seferi'nin menzillerini tıpkı *Menâzil-i Sefer-i Irakeyn* adlı eserinde olduğu gibi hazırlamaya çalışmış ancak tamamlayamamıştır. Söz konusu eser tarih aralığı olarak Anadolu, Karaman, Rum, Maraş, Diyarbakır ve Erzurum Beylerbeylerinin şark serhaddine hareket tarihi olan 1 Muharrem 955 / 11 Şubat 1548 tarihiyle başlar ve Üçüncü Vezir Kara Ahmed Paşa'nın Halep'ten Ruha/Urfa taraflarına gittiği 26 Rebiülahir 956 / 24 Mayıs 1549 tarihiyle sona erer. Sefer Üsküdar'dan başladığı için dönemin kaynakları gibi Nasuh da ordunun izlediği yol güzergahını Üsküdar'dan başlatır. Genel hatlarıyla gidiş güzergahını Yenişehir, Akşehir, Ilgın, Konya, Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum, Erciş, Bendimahi, Tebriz olarak verir. Dönüş güzergahı ise aşamalıdır. Tebriz'den geriye doğru Van, Adilcevaz, Diyarbakır, Devegeçidi Çayı, Harput tekrar Diyarbakır ve daha sonra buradan Halep'e kadar olan yerler verilir³⁰. Ancak söz konusu nüshanın ordunun dönüş güzergahında bulunan Halep-İstanbul arasındaki menzil bilgileri eksiktir. Son olarak 1 Safer 956 / 1 Mart 1549'da Sultan

---

Sultân Süleymân Hân, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 58-114; ikinci olarak Samet Balta ise Çaldıran, Irakeyn ve 1548-1549 İran Seferleri'nin sefer güzergahlarını ihtiva eden menzılname, rûznâme, diğer kitâbi kaynaklar ve arşiv kaynaklarına istinaden İstanbul-Tebriz ve Tebriz-İstanbul arasındaki yol güzergahı ve menzillerini tespit eder. Çalışmanın İkinci Bölüm'ünde Matrakçı'nın verdiği bilgiler değerlendirilir. Üçüncü Bölüm'ünde ise Matrakçı'nın Marburg nüshasındaki İstanbul-Tebriz istikametindeki verdiği 91 adet menzil ile Dördüncü Bölüm'de dönüş istikametine dair verdiği menzil bilgilerinin transkripsiyonu yer almaktadır. Bkz. Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

²⁹ Matrakçı Nasuh'un Osmanlı ordusunun Doğu seferlerinde kullandığı sefer güzergahı ve menzillere yönelik bilgi verdiği ilk eser *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irakeyn-i Sultân Süleyman Hân* adıyla bilinen ve Sultan Süleyman'ın 940-942/1533-1536 yılları arasındaki Irakeyn Seferi'ni ihtiva eden eserdir. Tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan eser giriş, tenkitli metin ve tıpkıbasım halinde yayımlanmıştır. Söz konusu çalışma için bkz. Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, Ankara 1976. Aynı eserin minyatürler özelinde değerlendirildiği ve tıpkıbasımının yapıldığı diğer bir çalışma için bkz. *Silahşor, Tarihçi, Matematikçi, Nakkaş, Hattat Matrakçı Nasuh ve Menzılnamesi, Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultân Süleymân Han*, yay. haz. Nurhan Atasoy, Seyid Ali Kahraman ve Ruşen Deniz, İstanbul 2015.

³⁰ Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 20.

Süleyman'ın Halep şehrine gelişini bildirdikten sonra menzillere dair bilgiler kesilir. Eserin sefer dönemini ihtiva etmesinden ziyade ordunun sefer güzergahında geçtiği ve konakladığı menzilleri, konaklama süresini, menzillerin birbirine mil hesabıyla olan uzaklığını, hangi menzile ne zaman varıldığını bildirmesi ve bu hususta tek olması eserin kıymetini artırır. Nasuh, menzillerin mesafesini mil hesabıyla belirtmesinin yanı sıra *yakın konak*, *orta konak*, *miyâne konak*, *uzak konak*, *ziyade uzak konak*, *gayet uzak konak* gibi ifadelerle konak yerlerinin birbirine uzaklıklarını kabaca tasvir eder. Bunların yanı sıra menzillerde ordunun arpa, buğday ve un gibi temel ihtiyaç malzemelerini ne kadara satın aldığı ve yaşanan bazı gelişmelere dair kısa bilgiler de verilir.

Matrakçı Nasuh'un sefer menzillerini ihtiva eden *Süleymannâme*'sinde Osmanlı ordusunun İstanbul'dan Tebriz'e gidiş ve Tebriz'den Halep'e dönüş güzergahında birden fazla geçtiği menzillerle birlikte ordunun konakladığı 179 menzile dair bilgi verilir. İstanbul'dan hareket eden ordu Tebriz'e toplamda 1.390 (2.641 km) mil mesafe kat ederek ulaşmıştır. Ordunun dönüş güzergahına baktığımızda ise Tebriz'den hareket eden Osmanlı ordusu birden fazla geçtiği menziller dahil olmak üzere Halep'e ulaştığında toplamda 1.361 mil (2.686 km) mesafe kat etmiştir. Osmanlı ordusu günlük 15.4 mil (yaklaşık 28-30 km) mesafe yürümüştür³¹.

1548-159 İran Seferi'nin menzillerini gösteren diğer önemli bir kaynak TSMA defter tasnifinde yer alan 10221 numaralı defterdir³². Burada ordunun geçtiği menziller sadece liste halinde verilmiştir. Ancak defterin tahrip olmasından dolayı tüm menziller okunamamaktadır³³. Söz konusu tahribattan dolayı defterin başlığı da eksiktir³⁴. Defterde yer alan menzil isimlerinin altında *tekâ'üd* kaydıyla ordunun hangi menzilde kaç

³¹ Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 73. Mesafelere dair yapılan literatür değerlendirmesinde 1 'mil'in 1,895 km'ye denk geldiği tespit edilmiştir. Yukarıda mil hesabının km karşılığı olarak 1 mil = 1,9 km oranı esas alınmıştır.

³² BOA, *TSMA.d*, nr. 10221.

³³ Tahribattan dolayı listede yer almayan menzillerin Pasin Ovası, Çoban Köprüsü, Âlâgöz Derbendi olabileceği değerlendirilir. Bkz. Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 153, dn. 355, 356, 357.

³⁴ BOA, *TSMA.d*, nr. 10221, 1b: "[...] *refîâr hazretleri devlet ü ilkbâl ile Üsküdar'a [...]* fi 19 Saferü'l-muzaffer sene 955".

gün konakladığı belirtilmiştir. Bunların haricinde menzil listesinde yer alan Van'ın ne zaman fethedildiği ve Tebriz'e ne zaman girildiğine dair tarih kaydı düşünülmüştür. Söz konusu defter, Matrakçı Nasuh'un müstakil sefer nüshasında verdiği menzil bilgilerinin sıhhatini değerlendirme imkânı sağlamıştır³⁵. *Süleymannâme* haricinde sefer dönemini ihtiva eden devrin diğer bazı kaynakları da ordunun konakladığı menzillere dair bilgi verir³⁶.

2. D.BRZ.d., 20615/A Numaralı Rûznâmçe Defterine Göre Seferin Menzilleri

Güzergâh ve menzillere dair yukarıda verilen iki kaynağın yanında diğer önemli bir kaynak sefer esnasında tutulan rûznâmçe defteridir³⁷. Rûznâmçe defterindeki temel gaye sefer esnasında günlük gelir ve giderlerin takibinin yapılmasıdır. Dolayısıyla diğer kaynaklarda olduğu gibi güzergâh ve menzillere dair ayrıntılı bilgiler ihtiva etmez. Buna mukabil sefer esnasında gelir ve giderlerin nerede yapıldığı maksadıyla tali bir gündem olarak menzillerin belirtilmesi diğer kaynaklardaki eksik bilgilerin ikmali ve mevcut bilgilerin teyidi açısından kıymetlidir. Rûznâmçe defterinde ordunun konakladığı yerlerin isimleri ile diğer kaynaklardaki yerlerin isimleri bir araya getirildiğinde isim farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra rûznâmçe defterinde ordunun menzillerde bulunduğu esnadaki tarihleri de

---

³⁵ Matrakçı Nasuh'un sefere güzergâhı ve menzillere dair vermiş olduğu bilgilerin sıhhati hususunda Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki aynı meseleye dair tutulan defter iki çalışmada değerlendirilmiştir. Bu minvalde Davut Erkan Osmanlı ordusunun Üsküdar'dan Konya'ya kadar olan menzilleri her iki kaynağa göre değerlendirerek küçük farklılıklara rağmen büyük oranda aynı olduğunu ifade eder bkz. Davut Erkan, "*Matrakçı Nasuh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Notlar*", s. 190-191; İkinci çalışma ilkine göre daha kapsamlıdır. Zira Samet Balta, Marburg nüshasındaki menzillerin tamamı ile arşiv defterindeki menzil listesi ve konaklanan gün sayısını mukayese ederek değerlendirir. Bkz. Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 74-77, 159-163.

³⁶ Nazım Yılmaz, Selmân Câmîü'l-Cevâhir, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995; Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri 2009.

³⁷ BOA, *Bâb-ı Defteri Büyük Ruznâmçe Kalemi Defterleri (=D.BRZ.d.)*, nr. 20615/A; Rûznâmçe hakkında bkz. Halil Sahillioğlu, "Ruznâmçe", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri*, 30 Nisan-2 Mayıs 1986, İstanbul 1988, s. 113-139; Erhan Afyoncu, "Rûznâmçe", *DİA*, c. 35, s. 276-278.

bildirmesi son derece önemlidir. Sefer süresince tutulan rûznâmeçe defterindeki gelir gider kayıtlarının başladığı tarih ordunun İstanbul'dan hareket tarihi olan 18 Safer 955/29 Mart 1548 tarihiyle aynıdır. Defterde yer alan son menzil bilgisi ise 21 Zilkade 956/11 Aralık 1549 tarihli kaydın yer aldığı Karye-i Bayad'dır³⁸. Bu anlamda defterde Üsküdar'dan hareket eden ordunun Tebriz'e varıncaya kadar başlangıç ve bitiş noktası dahil toplamda 107 menzil adı tarih kaydıyla verilir. Müstakil olarak ordunun herhangi bir menzilde ne kadar kaldığının kaydı yer almasa da aynı menzilde bir günden fazla tutulan malî kayıtlardan ordunun hangi menzilde kaç gün bulunduğu dair bazı tespitler yapılabilmektedir. Ayrıca Matrakçı Nasuh'un sefere dair müstakil kaleme aldığı *Süleymannâme*'nin Halep-İstanbul arası menzil bilgilerinin eksik olması defterin bu mesele özelindeki önemini artırmaktadır.

Menzil Sayısı	Menzil Adı	Tarih	Sayfa
1	Üsküdar	19 Safer 955 / 30 Mart 1548	16
2	Tekfur Çayırı	21 Safer 955 / 1 Nisan 1548	16
3	Panbucak/Panbucuk	27 Safer 955 / 7 Nisan 1548	16
4	Yenişehir	1 Rebiülevvel 955 / 10 Nisan 1548	17
5	İnönü	5 Rebiülevvel 955 / 14 Nisan 1548	21
6	Akviran	7 Rebiülevvel 955 / 16 Nisan 1548	22
7	Seyyid Gâzî	8 Rebiülevvel 955 / 17 Nisan 1548	23
8	Kulaba Çayırı	9 Rebiülevvel 955 / 18 Nisan 1548	23
9	Akşehir	15 Rebiülevvel 955 / 24 Nisan 1548	24
10	Arkıd/Argıd	17 Rebiülevvel 955 / 26 Nisan 1548	28
11	Gülemeç Beli	20 Rebiülevvel 955 / 29 Nisan 1548	29
12	Konya	22 Rebiülevvel 955 / 1 Mayıs 1548	30
13	Kırkpınâr	23 Rebiülevvel 955 / 2 Mayıs 1548	32
14	Pınârbaşı	24 Rebiülevvel 955 / 3 Mayıs 1548	33
15	Akçaşehir	25 Rebiülevvel 955 / 4 Mayıs 1548	34
16	Nekkarezen Çayırı	28 Rebiülevvel 955 / 7 Mayıs 1548	34
17	Niğde Çayırı	1 Rebiülahir 955 / 10 Mayıs 1548	35
18	Böged	2 Rebiülahir 955 / 11 Mayıs 1548	35
19	Kayseriyye	5 Rebiülahir 955 / 14 Mayıs 1548	36
20	Engür Gölü	10 Rebiülahir 955 / 19 Mayıs 1548	48
21	Çubuk Hanı	12 Rebiülahir 955 / 21 Mayıs 1548	48
22	Sivas	18 Rebiülahir 955 / 27 Mayıs 1548	49
23	Koçhisar Çayırı	21 Rebiülahir 955 / 30 Mayıs 1548	55
24	Azım Çayırı	25 Rebiülahir 955 / 3 Haziran 1548	57
25	Suşehri	27 Rebiülahir 955 / 5 Haziran 1548	57

³⁸ BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 468-469.

26	Erzincan	1 Cemaziyelevvel 955 / 8 Haziran 1548	58
27	Çubuk	3 Cemaziyelevvel 955 / 10 Haziran 1548	62
28	Hubnar	6 Cemaziyelevvel 955 / 13 Haziran 1548	63
29	Penek Beli	7 Cemaziyelevvel 955 / 14 Haziran 1548	64
30	Cinis	8 Cemaziyelevvel 955 / 15 Haziran 1548	64
31	Çermük	9 Cemaziyelevvel 955 / 16 Haziran 1548	65
32	Kal'a-i Hasan	19 Cemaziyelevvel 955 / 26 Haziran 1548	77
33	Çoban Köprüsü	20 Cemaziyelevvel 955 / 27 Haziran 1548	78
34	Alagöz Derbendi	21 Cemaziyelevvel 955 / 28 Haziran 1548	78
35	İma Kayası	23 Cemaziyelevvel 955 / 30 Haziran 1548	80
36	Güzelce Dere	24 Cemaziyelevvel 955 / 1 Temmuz 1548	80
37	Aydın Beğlü	25 Cemaziyelevvel 955 / 2 Temmuz 1548	82
38	Kal'a-i Hamur	26 Cemaziyelevvel 955 / 3 Temmuz 1548	82
39	Çubuk	28 Cemaziyelevvel 955 / 5 Temmuz 1548	82
40	Çakırbeğlü	29 Cemaziyelevvel 955 / 6 Temmuz 1548	82
41	Karye-i Ağı	1 Cemaziyelahir 955 / 8 Temmuz 1548	82
42	Erciş	2 Cemaziyelahir 955 / 9 Temmuz 1548	82
43	Karahü Dere Ağzı	9 Cemaziyelahir 955 / 16 Temmuz 1548	87
44	Sökmenâbâd	11 Cemaziyelahir 955 / 18 Temmuz 1548	87
45	Çayır-ı Hoy	14 Cemaziyelahir 955 / 21 Temmuz 1548	88
46	Kurb-ı Merend	17 Cemaziyelahir 955 / 24 Temmuz 1548	92
47	Yam Gedüği	18 Cemaziyelahir 955 / 25 Temmuz 1548	92
48	Sufyân	19 Cemaziyelahir 955 / 26 Temmuz 1548	93
49	Şam-ı Kazan	20 Cemaziyelahir 955 / 27 Temmuz 1548	93
50	Tebriz	21 Cemaziyelahir 955 / 28 Temmuz 1548	94
51	Şebüster	26 Cemaziyelahir 955 / 2 Ağustos 1548	96
52	Karye-i Tesu	28 Cemaziyelahir 955 / 4 Ağustos 1548	96
53	Selmas	29 Cemaziyelahir 955 / 5 Ağustos 1548	97
54	Gölbaşı	8 Receb 955 / 13 Ağustos 1548	97
55	Kal'a-i Van	9 Receb 955 / 14 Ağustos 1548	97
56	Gölbaşı	23 Receb 955 / 28 Ağustos 1548	112
57	Bendimâhî	24 Receb 955 / 29 Ağustos 1548	112
58	Erciş	25 Receb 955 / 30 Ağustos 1548	113
59	Settâyin Gölü	29 Receb 955 / 3 Eylül 1548	113
60	Bulanık Gölü	1 Şaban 955 / 5 Eylül 1548	114
61	Kenâr-ı Âb-ı Murad	2 Şaban 955 / 6 Eylül 1548	115
62	Şirvan Şeyh	3 Şaban 955 / 7 Eylül 1548	116
63	Kara Köprü	4 Şaban 955 / 8 Eylül 1548	118
64	Sahrâ-yı Muş	8 Şaban 955 / 12 Eylül 1548	123
65	Kal'a-i Muş	10 Şaban 955 / 14 Eylül 1548	123
66	Çukur	12 Şaban 955 / 16 Eylül 1548	124
67	Bitlis	13 Şaban 955 / 17 Eylül 1548	124
68	Çayır	16 Şaban 955 / 20 Eylül 1548	125
69	Veys el-Karânî	17 Şaban 955 / 22 Eylül 1548	125
70	Kal'a-i Mezrîn	18 Şaban 955 / 23 Eylül 1548	126
71	Beşirî Suyu	19 Şaban 955 / 24 Eylül 1548	126
72	Amid	25 Şaban 955 / 29 Eylül 1548	130
73	Kal'a-i Amid	28 Şaban 955 / 2 Ekim 1548	130
74	Der-yurt-ı Çölek	9 Ramazan 955 / 12 Ekim 1548	156

Sefer Rûznâmeçe Defterine Göre Sultan Süleyman'ın 1548-1549
İran Seferi'nin Güzergahı ve Menzilleri

	der-nezd-i Amid		
75	Sarukamış	14 Ramazan 955 / 17 Ekim 1548	157
76	Karye-i Seyyidler	16 Ramazan 955 / 19 Ekim 1548	157
77	Kenâr-ı Âb-ı Fırat	17 Ramazan 955 / 20 Ekim 1548	158
78	Harbut	19 Ramazan 955 / 22 Ekim 1548	158
79	Gölbaşı	23 Ramazan 955 / 26 Ekim 1548	159
80	Çölek	27 Ramazan 955 / 30 Ekim 1548	159
81	Der-yurt-ı Çölek der-nezd-i Amid	28 Ramazan 955 / 31 Ekim 1548	160
82	Ruha	14 Şevval 955 / 16 Kasım 1548	177
83	Tel Harman	17 Şevval 955 / 19 Kasım 1548	178
84	Birecik	19 Şevval 955 / 21 Kasım 1548	179
85	Görenus	20 Şevval 955 / 22 Kasım 1548	180
86	Sacur	21 Şevval 955 / 23 Kasım 1548	181
87	Haleb	28 Şevval 955 / 30 Kasım 1548	181
88	Semûka	11 Cemaziyelevvel 956 / 7 Haziran 1549	338
89	Türbe-i Hazret-i Davud Nebi	13 Cemaziyelevvel 956 / 9 Haziran 1549	339
90	Karye-i Vedvin	16 Cemaziyelevvel 956 / 12 Haziran 1549	340
91	Gerdiz	19 Cemaziyelevvel 956 / 15 Haziran 1549	341
92	Beşdepe	23 Cemaziyelevvel 956 / 19 Haziran 1549	342
93	Ezine Pınarı	2 Cemaziyelahir 956 / 28 Haziran 1549	344
94	Hâcegöz	6 Cemaziyelahir 956 / 2 Temmuz 1549	349
95	Elmalu	8 Cemaziyelahir 956 / 4 Temmuz 1549	350
96	Kızıldepe	27 Receb 956 / 21 Ağustos 1549	379
97	Çölek/Âmid	26 Şaban 956 / 19 Eylül 1549	405
98	Cüllâb	19 Şevval 956 / 10 Kasım 1549	455
99	Birecik	28 Şevval 956 / 19 Kasım 1549	456
100	Arslan	2 Zilkade 956 / 22 Kasım 1549	460
101	Akçahan	3 Zilkade 956 / 23 Kasım 1549	462
102	Kınık Çayırı	4 Zilkade 956 / 24 Kasım 1549	462
103	Adana	7 Zilkade 956 / 27 Kasım 1549	463
104	Akçaşehir	13 Zilkade 956 / 3 Aralık 1549	465
105	Konya	15 Zilkade 956 / 5 Aralık 1549	465
106	Akşehir	20 Zilkade 956 / 10 Aralık 1549	467
107	Karye-i Bayad	21 Zilkade 956 / 11 Aralık 1549	468

Tablo 1.1: *D.BRZ.d.*, 20615/A Numaralı Rûznâmeçe Defterine Göre
Ordunun Konakladığı Menziller

3. Osmanlı Ordusunun Gidiş Güzergahı ve Konakladığı Menziller

Osmanlı ordusunun Üsküdar'dan hareketle Tebriz istikametinde kullandığı yol güzergahı temel olarak Anadolu'da daha önce var olan medeniyetlerin zamanla tesis ettikleri bir yoldu. Doğu'ya yönelik fetihlerle birlikte aynı istikamette genişleyen yol ağı Osmanlı döneminde zamanla geliştirildi. İmparatorluğun askerî ihtiyacına cevap verecek

şekilde Doğu'ya yönelik sefer tecrübesi ve geliş-gidiş güzergahının fizikî coğrafyası da göz önünde bulundurularak ordunun kat edeceği mesafe ve süreyi kısaltacak alternatifler üretildi. Netice itibariyle 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı ordusunun Doğu'ya yönelik sefer organizasyonlarında temel bir askerî yol ortaya çıktı. Söz konusu güzergâh başlarda Üsküdar, İzmit, İzmit, Yenişehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Akşehir üzerinden Konya'ya kadar gelmekteydi. Buradan itibaren Tebriz'e ulaşmak için iki alternatif güzergâh vardı. Birinci güzergâh Konya'nın yaklaşık 150 kilometre doğusunda yer alan Ereğli'nin kuzeyinden hareketle Niğde, Kayseri, Sivas, Erzincan ve Erzurum istikametiye. Diğeri ise Ereğli'nin güneyinden Torosları aşarak Suriye'ye ulaşan Adana, Halep ve Diyarbakır üzerinden giden güzergahtı³⁹. Daha sonra Kütahya-Afyonkarahisar üzerinden Konya'ya ulaşım hususunda mesafe ve süreyi kısaltan bir güzergâh eklendi. Yenişehir'den sonra Eskişehir, Seyyitgazi ve Akşehir istikametinde Konya'ya ulaşım sağlandı. Bundan sonra Doğu seferlerinde genellikle bu hat tercih edildi⁴⁰. 1548'de Safeviler üzerine ikinci kez yürüyen Osmanlı ordusu yukarıda zikredilen askerî hattı esas aldı.

3.1 İstanbul-Tebriz Hattı

Osmanlı ordusunun İstanbul'dan Tebriz'e hareketindeki ilk menzil yeri Üsküdar oldu. 18 Safer 955 / 29 Mart 1548'de Üsküdar'a geçen ordu buradaki bir günlük ikametinin ardından 20 Safer / 31 Mart'ta Maldepe'ye geldi. Buradan itibaren her gün bir menzil kat eden ordu 21 Safer/1 Nisan'da K1ssahan Köprüsü'ne ulaştı⁴¹. 22 Safer / 2 Nisan'da

---

³⁹ Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 34, 55.

⁴⁰ Üsküdar'dan Tebriz'e az önce zikredilen güzergahın haricinde bazı alternatif yollar da vardı. Ancak bunlar askerî hattın haricinde daha ziyade ticaret kervanlarının ulaşım ve taşıma maliyetini azaltmak amacıyla mesafe ve süreyi kısaltmak için canlandırdıkları yoldu. İstanbul'dan başlayarak orta koldan Erzurum'a ilerleyen ve kuzey kervan yolu olarak zikredilen bu yol Erzurum'dan İran sahasına da gidiyordu. Ayrıca Erzurum Ilıca'dan itibaren söz konusu askerî hatla birleşiyordu. Bkz. Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 56.

⁴¹ Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'Irakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 58; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 142; Funda Demirtaş, Celalzâde

Gebze'yi geçen Osmanlı ordusu, her gece bir menzil kat ederek beş menzili geçti ve 27 Safer/7 Nisan'da Pamukca'ya geldi⁴². Ertesi gün Yenişehir'e gelen ordu⁴³ buradaki iki günlük ikametinin ardından birer günlük yürüyüşlerle dört menzil sonra 5 Rebiülevvel / 14 Nisan'da Sultanönü Çayırı'na ulaştı⁴⁴. 6 Rebiülevvel / 15 Nisan'da Eskişehir'e gelen ordu ertesi gün buradan ayrılarak sekiz menzil sonra 14 Rebiülevvel/23 Nisan'da Akşehir'e vardı⁴⁵. Akşehir'deki iki günlük istirahatın ardından yoluna devam eden ordu her gece bir menzil kat etti. Akşehir'le Konya arasındaki dört menzili geçen ordu 21 Rebiülevvel/30 Nisan'da Konya'ya ulaştı⁴⁶. Ordu, Konya'da bir gün konakladı⁴⁷. 23

Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 525, 527. Rûznâmeçe defterindeki aynı tarihli muhasebe kaydında verilen yer Tekfur Çayırı'dır. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 16.

⁴² Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'İrakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 60; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 143. Pamukca'daki muhasebe kaydı ordunun aynı tarihte burada olduğunu teyit eder. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 16.

⁴³ Yenişehir'deki muhasebe kaydı ordunu buraya ulaştıktan sonra istirahat ettiği 1 Rebiülevvel 955 / 10 Nisan 1548 tarihine aittir. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 17.

⁴⁴ BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 21; Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'İrakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 62; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 144.

⁴⁵ Rûznâmeçe defterinde Eskişehir ve Akşehir arasındaki Akviran, Seyyid Gazi, Kulaba Çayırı'ndaki muhasebe kayıtlarının tarihi ile *Süleymannâme*'de verilen ordunun konak yerlerine ulaştığı tarihler aynıdır. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 22-23; Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'İrakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 62-65; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 145. Akşehir'deki muhasebe kaydı ordunu buraya ulaştıktan sonra istirahat ettiği 15 Rebiülevvel 955 / 24 Nisan 1548 tarihine aittir. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 17.

⁴⁶ Akşehir ile Konya arasında rûznâmeçe defterinde verilen Argid ve Gülemeç Beli'ne ait muhasebe kayıtlarının tarihi *Süleymannâme* ile aynıdır. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 28-29; Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'İrakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 65-67; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 146; Konya'daki muhasebe kaydı ordunu buraya ulaştıktan sonra istirahat ettiği 22 Rebiülevvel 955 / 1 Mayıs 1548 tarihine aittir. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 30.

⁴⁷ Sinan Çukukyurt, Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme* (1a-95b), (Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi), s. 91; Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i*

Rebiülevvel/2 Mayıs'ta Konya'dan ayrılan ordu 6 menzil geçtikten sonra geldiği Niğde Kalesi önünde bir gün kaldı⁴⁸. 4 Rebiülahir/13 Mayıs'ta Kayseri'ye gelen ordu burada ise beş gün istirahat etti⁴⁹. Kayseri'deki uzun süreli istirahatının ardından ordu 10 Rebiülahir/19 Mayıs'ta Engür Gölü'ne, ardından birer günlük yürüyüşlerle beşinci menzilde 16 Rebiülahir / 25 Mayıs'ta Sivas'a geldi⁵⁰. Sivas'ta üç gün dinlenen

---

'Irakeyn-i Sultān Süleymān Hān, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 66; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 146; Rûznâmçe defterine göre Konya'daki muhasebe kaydının tarihi ordunun burada konakladığı 22 Rebiülevvel 955 / 1 Mayıs 1548 tarihine aittir. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 29-31.

⁴⁸ Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyān-ı Menāzil-i Sefer-i 'Irakeyn-i Sultān Süleymān Hān*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 69; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 147; *Süleymannâme*'nin müstakil nüshasından ordunun Niğde Kalesi önündeki Beğ Çayırı'na gelişi tarihi 29 Rebiülevvel 955 / 8 Haziran 1548'dir ve ordu 30 Rebiülevvel 955 / 9 Haziran 1548'de bir gün konaklamıştır. Daha sonra yürüyüşüne devam eden ordu 1 Rebiülahir 955 / 10 Haziran 1548'de sonraki konak olan Böget'e ulaşmıştır. Buna mukabil Rûznâmçe defterindeki muhasebe kayıtlarına göre ordu 1 Rebiülahir 955 / 10 Haziran 1548'de Niğde'de 2 Rebiülahir 955 / 11 Haziran 1548'de ise Böget'tedir. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 35.

⁴⁹ *Süleymannâme* ve menzil defterine göre ordunun Kayseri'de konakladığı gün sayısı dördtür. Ancak yine *Süleymannâme*'ye göre Kayseri'den sonraki ilk konak mahalli olan Engür Gölü'ne ordunun varış tarihi 10 Rebiülahir 955 / 19 Mayıs 1548'dir. Şayet ordu Kayseri'de dört gün konaklamış ise Engür Gölü'ne 10 Rebiülahir/13 Mayıs'ta değil bir gün önce 9 Rebiülahir / 12 Mayıs'ta varması gerekir. Bu şekilde ordunun Kayseri'de konakladığı gün hususunda ya da ordunun Kayseri'den sonraki konak mahalline ulaştığı tarih hususunda bir günlük boşluk vardır. Söz konusu tutarsızlık rûznâmçe defterinde Kayseri'de tutulan kayıtlara bakıldığı zaman giderilir. Kayıtlara göre ordu 5-9 Rebiülahir 955 / 14-18 Mayıs 1548 tarihlerinde Kayseri'dedir. Dolayısıyla ordu Kayseri'de dört gün değil beş gün konaklamıştır. Böylelikle *Süleymannâme*'deki tarih tutarsızlığı da ortadan kalkar. Bkz. Sinan Çukuryurt, Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme* (1a-95b), (Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi), s. 91; Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyān-ı Menāzil-i Sefer-i 'Irakeyn-i Sultān Süleymān Hān*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 70; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 147-148. Rûznâmçe defterinde Kayseri'de tutulan söz konusu kayıtlardan 5 Rebiülahir 955 / 13 Mayıs 1548 tarihi için bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 36; 6 Rebiülahir 955 / 14 Mayıs 1548 tarihli kayıtlar için, s. 37, 38, 39, 40, 41, 42; 7 Rebiülahir 955 / 15 Mayıs 1548 tarihli kayıtlar için s. 43; 8 Rebiülahir 955 / 16 Mayıs 1548 tarihli kayıtlar için s. 44, 45, 46; 9 Rebiülahir 955 / 17 Mayıs 1548 tarihli kayıtlar için s. 47.

⁵⁰ Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyān-ı Menāzil-i Sefer-i 'Irakeyn-i Sultān Süleymān*

Osmanlı ordusu 20 Rebiülahir / 29 Mayıs ile 1 Cemaziyelevvel/8 Haziran tarihleri arasında birer günlük yürüyüşlerle Sivas-Erzincan arasındaki menzilleri 11 günde kat ederek Erzincan'a geldi⁵¹. Erzincan'da iki günlük istirahatın ardından 3 Cemaziyelevvel / 10 Haziran'da yola çıkan Osmanlı ordusu, günlük yürüyüşlerle yedinci menzilde Erzurum Sahrası'ndaki Ilıca ya da Çermük adıyla bilinen oturak mahalline geldi ve burada altı gün konakladı⁵². Erzurum'dan çıkarak Tebriz'e doğru ileri harekâtını devam ettiren ordu dört menzil sonra hava muhalefetinden dolayı 21 Cemaziyelevvel 955/28 Haziran 1548'de ulaştığı diğer bir oturak yeri olan Alagöz derbendinde bir gün konaklamak zorunda kaldı. Zira “*ziyâde inişlü yokuşlu dereler depeler*” aşılarak geçilen yorucu bir yürüyüşten sonra ulaşılan Alagöz derbendinde bu kez de şiddetli yağmurlar ordunun ilerleyemeyeceği bataklık ve balçıklar oluşturdu⁵³.

Hân, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 70-73; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 149; Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 529. Kayseri ile Sivas arasında rûznâmeçe defterinde verilen Engür Gölü ve Çubuk Hanı'na ait muhasebe kayıtlarındaki tarih ile *Süleymannâme*'deki aynı yerlere ordunun ulaştığı tarihler aynıdır. Defterde Sivas'a ait 18 Rebiülahir / 27 Mayıs tarihli muhasebe kaydı ise ordunun buraya ulaştıktan sonraki istirahat günlerine aittir. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 48-49.

⁵¹ Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'İrakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 73-77; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 147-149. *Süleymannâme*'de söz konusu güzergaha dair 11 menzil bilgisi bulunurken rûznâmeçe defterinde Erzincan dahil dört konak yerinde yapılan muhasebe kaydı vardır. Bunlardan Koçhisar, Azim Çayırı ve Erzincan konaklarındaki muhasebe kayıtlarının tarihleri ile *Süleymannâme*'de ordunun bu konaklara ulaştığı tarihler aynıdır. Ancak *Süleymannâme*'de Suşarı'ya ordunun varış tarihi 26 Rebiülahir / 4 Haziran olarak verilirken, defterde Suşehri olarak verilen aynı yerdeki kaydın tarihi 27 Rebiülahir / 5 Haziran'dır. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 55-57.

⁵² Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'İrakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 77-80; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 149-152. Erzincan'dan Çermik'e kadar olan güzergahta rûznâmeçe defterinde sadece Çubuk, Hubnar, Penek Beli, Cînis ve Çermik'te yapılan muhasebe kayıtları söz konusudur ve tarih konusunda farklılık yoktur. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 62-65.

⁵³ Nasuhü's-Silahî (Matrakçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i 'İrakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 81; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 153-154; Rûznâmeçe defterinde

Muhtemelen havanın dinmesinden sonra harekete geçen ordu buradan hareketle dokuz menzil sonra dört gün konakladığı Erciş Kalesi önlerine 2 Cemaziyelahir 955 / 9 Temmuz 1548’de geldi⁵⁴. Ordunun Tebriz’e varmadan önceki oturak yerlerinden biri 10 Cemaziyelahir 955/17 Temmuz 1548’de ulaştığı Sökmenâbâd’dır. Oldukça sert bir coğrafyada bulunan derbentten geçilirken çok sıkıntı çeken ordu Sökmenâbâd’a gelince istirahat için burada bir gün kaldı⁵⁵. Sökmenâbâd’dan sonra ordunun Tebriz’e varmadan konakladığı diğer oturak yeri Hoy’un ilerisindeki Güldepe çayıdır. 14 Cemaziyelahir 955/21 Temmuz 1548’de ulaşılan konakta bir gün istirahat edilirken yine bu konakta divan tertip edildi⁵⁶. Ordunun gidiş güzergahında konakladığı son yer seferin gidiş güzergahının nihayete erdiği yerdir. 21 Cemaziyelahir 955/28 Temmuz 1548’de Tebriz’e giren ordu burada üç gün kaldı⁵⁷.

Alagöz Derbendi’nde yapılan muhasebe kayıtlarının tarihi ordunun bu menzile geldiği ve bir gün ikamet ettiği 21-22 Cemaziyelahir 955/28-29 Haziran 1548 tarihleridir. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 78-79.

⁵⁴ Sinan Çukuryurt, Matrakçı Nasuh, Süleymannâme (1a-95b), (Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi), s. 98; Nasuhü’s-Silahî (Matrikçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i ‘Irakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 84; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 155; Rûznâmçe defterinde Erciş’te yapılan muhasebe kayıtlarının tarihi ordunun bu menzile geldiği ve dört gün ikamet ettiği 2-6 Cemaziyelahir 955 / 9-14 Temmuz 1548 tarihleridir. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 82-86.

⁵⁵ Nasuhü’s-Silahî (Matrikçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i ‘Irakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 86; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 156; Rûznâmçe defterinde Sökmenâbâd’daki muhasebe kaydının tarihi ordunun burada konakladığı tarih olan 11 Cemaziyelahir 955/18 Temmuz 1548 tarihidir (BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 87).

⁵⁶ Nasuhü’s-Silahî (Matrikçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i ‘Irakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 86; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı s. 157; Rûznâmçe defterine göre ordunun Hoy çayı yanında bulunduğu tarihler ordunun buraya ulaştığı ve bir gün konakladığı tarih olan 14-15 Cemaziyelahir 955 / 21-22 Temmuz 1548 tarihleridir. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 88-91.

⁵⁷ Nasuhü’s-Silahî (Matrikçı), *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i ‘Irakeyn-i Sultân Süleymân Hân*, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, s. 87; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 158; Rûznâmçe defterine göre ordunun Tebriz’de bulunduğu tarihler 21-23 Cemaziyelahir 955 /28-30 Temmuz 1548’dir. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 94-95.

4. Osmanlı Ordusunun Dönüş Güzergahı ve Konakladığı Menziller

Osmanlı ordusunun dönüş güzergahını tasnif ederek izah etmek gerekir. Ordunun Tebriz'den ayrılması doğrudan İstanbul'a yönelik bir yürüyüş değil devam eden askerî hareketin bir parçasıydı. Zira Tebriz'e giren devlet adamları ve askere, aynî ve nakdî ihсанlar verilmesine rağmen bu başarı yeterli görülmedi⁵⁸. Tebriz'deki ikamet esnasında kurulan harp divanlarında ordunun istikameti Van Kalesi'ne çevrildi. Tebriz'den hareket eden Osmanlı ordusu 13 menzil sonra Van'a ulaştı. Van'ın fethini müteakip ordu, 26 menzil sonra Amid'e geldi. Tahmasb'ın Erzincan taraflarını yağmaladığı haberinin gelmesi üzerine Erzincan'a doğru hareket eden ordu Tahmasb'ın Tebriz'e dönmesi üzerine tekrar Amid'e geldi. Geliş ve gidiş sürecinde Osmanlı ordusu 13 menzil geçti. Ramazan Bayramı'nı burada geçirdikten sonra sonra askerler tayin edilen kışlaklara çekilirken Sultan Süleyman ve ordunun bir kısmı Halep kışlağına gitti. Amid'den hareket eden ordu Halep'e 14 menzilde ulaştı. Halep kışlağı ve ona bağlı nahiyelerde yaklaşık altı ay kadar vakit geçiren Sultan Süleyman, muhtelif seyir, av ve yürüyüşlerde bulundu. Sultan'ın Halep'ten hareketinden yine buraya dönüşüne kadar 22 menzil geçti. Sultan Süleyman, Halep kışlağında bulunduğu esnada seferin ikinci aşamasına işaret eden hazırlık emirlerine rağmen Amid'e oradan da İstanbul'a döndü ve sefer sona erdi.

4.1 Tebriz-Van Hattı

Osmanlı ordusu Tebriz'den ayrılırken geliş yolundan farklı bir güzergâh takip etti. Ordu, gelişte Hoy, Merend, Sufyan istikametinden Tebriz'e girmişti. Dönüş güzergahında ise yukarıdaki hattın biraz daha güneyinden bugünkü Mişu Dağı arada kalacak şekilde Şebister, Tesu, Çobanlı üzerinden Selmas'a yürüdü. Bu kararda Osmanlı ordusunu yıpratmak isteyen Safevîlerin Tebriz'e geliş istikametindeki bölgeleri yakması etkili oldu⁵⁹. Netice itibarıyla 24 Cemaziyelahir 955 / 31 Temmuz 1548'de Tebriz'den hareket eden ordu, birer günlük aralıkla 25

---

⁵⁸ 30 Temmuz 1548'de Tebriz'de in'âm dağıtılan kişi ve miktarı için bkz. Hasan Yapıcı, Kanûnî Sultan Süleyman'ın İkinci İran Seferi (1548-1549), s. 270-275.

⁵⁹ Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 533.

Cemaziyelahir / 1 Ağustos'ta Sârvân / Sârubânkulu'na, 26 Cemaziyelahir / 2 Ağustos'ta ise Şebüster'e geldi⁶⁰. 27 Cemaziyelahir / 3 Ağustos'ta Tesu Kasabası'na gelen ordu ertesi gün de burada konakladı⁶¹. Ordu daha sonra Hân Ada menzilini geçtikten sonra Selmas'a geldi ve burada bir gün kaldı⁶². Ordu daha sonra her gün birer menzillik yürüyüşlerle sırasıyla 3 Receb / 8 Ağustos'ta Hâne-i Sûr'da, 4 Receb / 9 Ağustos'ta Elbağ'da, 5 Receb / 10 Ağustos'ta Kotur Deresi'nde, 6 Receb / 11 Ağustos'ta Mahmudiye Kalesi'nden bir mil önce bir ovada, 7 Receb / 12 Ağustos'ta söz konusu kaleyi geçince başka bir ovada, 8 Receb / 13 Ağustos'ta Kırkpınar Ovası'nda, 9 Receb / 14 Ağustos'ta ise Amik Kalesi yakınlarında göl kenarındaki bir çayırda konakladı⁶³. Osmanlı ordusunun bir bölümü Van Kalesi'ne 9 Receb / 14 Ağustos bir kısmı ise 10 Receb / 15 Ağustos'ta ulaştı⁶⁴. Kalenin fethinden bir müddet sonra ordunun bir

⁶⁰ Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 236; Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 532. Rûznâmçe defterinde Şebüster'deki muhasebe kaydı 26 Cemaziyelahir / 2 Ağustos tarihini teyit eder. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 96.

⁶¹ BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 96.

⁶² *Süleymannâme*'de ordunun 29 Cemaziyelahir / 5 Ağustos'ta Hân Ada'da olduğu ifade edilirken rûznâmçe defterinde ise 29 Cemaziyelahir / 5 Ağustos ve 1 Receb / 6 Ağustos'ta ordunun Selmas'ta olduğunu gösteren iki farklı güne ait muhasebe kaydı vardır. Bkz. Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 236; BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 97. *Süleymannâme*'ye göre ise ordunun 1 Receb / 6 Ağustos Selmas'a ulaştığı, ertesi gün ise burada konakladığı ifade edilir. Bkz. Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 237. Görüldüğü üzere ordunun Selmas'a ulaştıktan sonra bir gün konakladığı açıksa da söz konaklama tarihine dair ihtilaf söz konusudur.

⁶³ Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 237-238. Rûznâmçe defterinde 8 Receb 955 / 13 Ağustos 1548 tarihine ait bir kayıta ise Gölbaşı'nda olduğu anlaşılır. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 97. Şayet defterde kayıtlı bu yer *Süleymannâme*'de geçen Amik Kalesi yakınlarındaki göl kenarı ise tarih konusunda ihtilaf söz konusudur.

⁶⁴ Van Kalesi üzerine düşülen şerhte ve rûznâmçe defterindeki muhasebe kaydında ordunun 9 Receb 955/14 Ağustos 1548'te Van Kalesi'ne ulaştığı görülür. Bkz. BOA, TSMA.d. nr. 10221; *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 97. Kitabî kaynaklarda ise ordunun Van Kalesi'ne intikali için 10 Receb / 15 Ağustos tarihi verilir. Bkz. Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 238; Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 532. Ordunun Van'a intikali hususundaki birer günlük ihtilafın sebebinin, orduda yer alan müelliflerin Van Kalesi'ne peyder pey gelmeleriyle alakalı olması muhtemeldir.

kısmı en erken 23 Receb 955 / 28 Ağustos 1548'den itibaren kaleden ayrıldı⁶⁵.

4.2 Van-Amid Hattı

Van üzerinden Amid yolu oldukça engebeli bir arazi olduğu için her birliğe ayrı bir yol tayin edildi⁶⁶. Güzergahtaki farklılığın yanı sıra ordudaki birlikler de Van'dan farklı zamanda ayrıldı. Bu durumun haliyle menzillere dair bilgi veren kaynaklara da yansdığı anlaşılmaktadır. Zira kaynakların ordunun müteakip menzillere ulaştığı zaman için farklı tarih verdikleri görülecektir. *Süleymannâme*'de Van'dan sonra ilk konak yeri olarak zikredilen Maldûd Çayı'na ordunun varış tarihi 24 Receb 955 / 29 Ağustos 1548 olarak verilirken⁶⁷, rûznâmçe defterindeki Gölbaşı olarak zikredilen yerdeki muhasebe kaydının tarihi 23 Receb 955 / 28 Ağustos 1548'dir⁶⁸. Van Kalesi'nden hareketle ikinci konak yerinde olduğu gibi ordunun konakladığı müteakip yerlerde yapılan muhasebe kayıtlarının da aynı şekilde *Süleymannâme*'nin verdiği tarihlerden bir gün erken olduğu görülür. Bundan hareketle rûznâmçe müellifinin de içinde bulunduğu birliğin diğer birliklere göre bir gün erken hareket ettiği düşünülebilir. İkinci konak yeri Bendimahi'den hareket eden Osmanlı ordusu 26 Receb 955 / 31 Ağustos 1548'de Erciş Kalesi'ne ulaştı⁶⁹. 27 Receb / 1 Eylül'de Sapan Karyesi'ne gelen Osmanlı ordusu, ertesi gün 28 Receb / 2 Eylül'de Adilceva'za geldi⁷⁰. Ordunun burada bir gün konakladığı bilgisinden hareketle 29 Receb / 3 Eylül'de de ordunun aynı yerde olduğu anlaşılır. Kaynaklarda 30 Receb / 4 Eylül'de ordunun hareketine dair bir bilgi yoktur. Ordu 1 Şaban 955 / 5 Eylül 1548'de bir sonraki konak olan Sette

---

⁶⁵ *Süleymannâme*'ye göre ise Van'a gelen ordu 24 Receb 955 / 29 Ağustos 1548'de buradan ayrıldı.

⁶⁶ Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, *Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*, s. 537.

⁶⁷ Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 238

⁶⁸ BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 112.

⁶⁹ Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 239. Erciş'te yapılan muhasebe kaydının tarihi ise 25 Receb 955 / 30 Ağustos 1548'dir. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 113.

⁷⁰ Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 239.

Gölü'ne geldi⁷¹. Sette Gölü'nden hareket eden ordu her gece bir menzillik yürüyüşlerle 2 Şaban / 6 Eylül'de Bulanık Gölü'ne, 3 Şaban / 7 Eylül'de Murad Nehri kenarına, 4 Şaban / 8 Eylül'de Şeyh Şirvan Tekkesi'ne, 5 Şaban / 9 Eylül'de Kara Köprü yakınlarına geldi⁷². Ordu Kara Köprü'de iki gün konakladı. Buna göre bir sonraki Akgelin Karyesi / İl Köprüsü'ne 8 Şaban'da ulaşması beklenirken 7 Şaban / 11 Eylül'de vardığı ifade edilir. Muhtemelen ordu burada iki değil bir gün konakladı. Daha sonra ordu 8 Şaban / 12 Eylül'de Üç Budak'a, 9 Şaban/13 Eylül'de Sekavî Karyesi'ne, 10 Şaban / 14 Eylül'de ise Muş Kalesi'ne geldi⁷³. Burada bir gün istirahat eden ordu 12 Şaban / 16 Eylül'de Zergit Karyesi / Kara Köprü'ye geldi⁷⁴. Ordu, 13 Şaban / 17 Eylül'de Karye-i Gurmak'a geldi⁷⁵. Daha sonra her gün birer menzillik yürüyüşlerle hareket eden ordu, sırasıyla 14 Şaban'da Bitlis Karyesi'ni geçip Kozlu Karyesi'ne, 15 Şaban / 19 Eylül'de Kınık Karyesi / Kasr'a, 16 Şaban / 20 Eylül'de bir mezraya ki burası muhtemelen menzil defterinde Ali Can Gölü olarak ifade edilen yerdir, 17 Şaban / 21 Eylül'de Duhan Köprüsü'nü geçip su kenarı, menzil defterinde ise Zirinc Hâmı olarak ifade edilen yere, 18

⁷¹ Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 240. Ruznâmçe defterinde Settayin olarak kaydedilen aynı yerdeki muhasebe kaydının tarihi 29 Receb 955/3 Eylül 1548'dir. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 113.

⁷² Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 240. Rûznâmçe defterinde Bulanık Gölü'ndeki muhasebe kaydının tarihi 1 Şaban / 5 Eylül, Murad Nehri kenarındaki muhasebe kaydının tarihi 2 Şaban / 6 Eylül, Şirvan Şeyh'deki muhasebe kaydının tarihi 3 Şaban / 7 Eylül, Kara Köprü'deki muhasebe kaydının tarihi ise 4 Şaban / 8 Eylül'dür. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 114; 115; 116; 118.

⁷³ Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 241. Söz konusu yerin tam adı rûznâmçe defterinde “*der-yurt-ı Sahrâ-yı Muş, der-nezd-i karye-i Hoy*” şeklinde geçer. Rûznâmçe defterinde 8 Şaban / 12 Eylül'de Muş Sahrası'nda olduğuna dair 10 Şaban / 14 Eylül'de ise *Süleymannâme*'deki bilgiyi teyit eder şekilde Muş Kalesi'nde olduğuna dair bir muhasebe kaydı vardır. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 123.

⁷⁴ Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 241-142.

⁷⁵ Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 242. Söz konusu yer menzil defterinde *Ögrük/Ögrübeg Çukur* olarak geçerken rûznâmçe defterinde sadece Çukur olarak kaydedilir. Ayrıca ordunun 13'ünde değil 12 Şaban / 16 Eylül'de Çukur'da bulunduğu, 13 Şaban/17 Eylül'de ise Bitlis'te olduğuna dair muhasebe kaydı bulunur. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 125.

Şaban / 22 Eylül'de üç kaynağın da yer hususunda müşterek olduğu Bitlis-Diyarbakır yolundaki Veysel Karani Tekkesi / Türbesi'ne geldi. 19 Şaban / 23 Eylül'de ordu *Süleymannâme*'de Ezrin Kalesi altındaki Ayazma, menzil defterinde Ilıca / Pınarbaşı, rûznâmeçe defterinde ise Mezrîn Kalesi olarak ifade edilen yerde konakladı⁷⁶. 20 Şaban/24 Eylül'de Âb-ı Beşirî'ye ulaştı. Burada üç gün istirahat eden ordu 24 Şaban / 28 Eylül'de Pamukça / Pambuk Çayı'na, 25 Şaban / 29 Eylül'de Abar Çayı'na geldi. Ordunun bir bölümü Amid'e ilk olarak 25 Şaban / 29 Eylül'de ulaştı⁷⁷.

Osmanlı ordusunun Amid'e ulaşması üzerine harekete geçen Şah Tahmasb, Erzincan taraflarında ortaya çıktı. Amid'e geldikten sonra bir müddet burada kalan Osmanlı ordusu, söz konusu haber üzerine kademeli olarak Amid'den ayrıldı. Harput'a kadar ilerleyen Osmanlı ordusu Şah Tahmasb'ın Tebriz'e dönmesi üzerine tekrar Amid'e döndü. Ordu 27 Ramazan / 30 Ekim'de ikinci kez geldiği Amid'de bu kez 10 gün kaldı⁷⁸.

4.3 Amid-Halep Hattı

Sultan Süleyman ikinci kez geldiği Amid'de iken ordunun bir kısmı tayin edilen kışlaklara gönderildi. Ordunun kalan kısmı ise Sultanla birlikte kışı geçirmek üzere 7 Şevval 955 / 9 Kasım 1548'de Halep'e hareket etti. Amid'den hareket eden Osmanlı ordusu 14 menzil sonra Halep'e vardı.

⁷⁶ Daha önce ifade edildiği üzere rûznâmeçe defterindeki kayıtlar yukarıda zikredilen konak yerlerine ulaşım tarihini birer gün önce verir. Rûznâmeçe defterinde ordunun 16 Şaban / 20 Eylül'de Çayır adlı yerde, 17 Şaban / 21 Eylül'de Veysel Karânî'de 18 Şaban / 22 Eylül'de Mezrin Kalesi'nde olduğuna dair muhasebe kayıtları vardır. Bk. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 125-126.

⁷⁷ BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 159-160; Celalzâde ise ordunun ilk defa Amid'e ulaştığı tarihi 25 Şaban 955 / 28 Ekim 1548 olarak verir. Bkz. Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 537. *Süleymannâme*'ye göre ise ordu 26 Şaban / 30 Eylül'de Amid'e ulaştır. Bkz. Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 243.

⁷⁸ Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 245-246. Ordunun Amid'de bulunduğu esnada tutulan muhasebe kayıtlarında yer isimleri farklı verilir. 27 Ramazan / 30 Ekim'deki muhasebe kaydında yer ismi *Çölek* olarak ifade edilirken, ertesi günkü muhasebe kaydında yer ismi *der-yurt-ı Çölek der-nezd-i Amid* olarak verilir. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 159-160.

7 Şevval 955 / 9 Kasım 1548'de Amid'den ayrılan ordu birer günlük yürüyüşlerle yedi menzil sonra Ruha'ya vardı. Buna göre ordu Amid'den ayrıldığı gün Kanırd Çayı'na, 8 Şevval/10 Kasım'da Kızıldape'ye, 9 Şevval / 11 Kasım'da Akpınar'a, 10 Şevval / 12 Kasım'da Kocagöz Karyesi'ne, 11 Şevval / 13Kasım'da Abidun'a, 12 Şevval / 14 Kasım'da Cüllab'a, 13 Şevval / 15 Kasım'da ise Ruha'ya geldi⁷⁹. 15 Şevval / 17 Kasım'da Şeyh Müslim Karyesi'ne gelen ordu, 16 Şevval / 18 Kasım'da Beşdepe'ye ulaştı⁸⁰. 17 Şevval / 19 Kasım'da Birecik Kalesi'ne gelen ordu⁸¹, 19 Şevval / 21 Kasım'da Göreniz'e, 20 Şevval / 22 Kasım'da Sacur'a, 21 Şevval / 23 Kasım'da Bâb Kasabası'na geldi⁸². Buradaki 1 günlük istirahatın ardından da 23 Şevval/25 Kasım'da Halep'e geldi⁸³.

Sultan Halep'e geldikten sonra mütemadiyen aynı yerde kalmadı. 23 Şevval 955 / 25 Kasım 1548'de ulaştığı Halep'te 10 gün kaldıktan sonra av ve gezinti faaliyetlerinde bulunmak üzere 5 Zilkade 955 / 6 Aralık 1548'de Halep'ten ayrıldı⁸⁴. Ayrılış tarihinden Halep'e geri dönene kadar sadece *Süleymannâme*'de yer alan bir kısmı aynı olan toplamda 22 menzilden geçti. Yaklaşık dört ay sonra 1 Mart 1549 tarihinde Halep'e geri döndü.

---

⁷⁹ *Matrakçı Nasuh'un Süleymannamesi (96a-185b)*, s. 19; Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 246-247. Rûznâmçe defterindeki muhasebe kaydı ordunun buraya ulaştıktan sonra istirahat ettiği 14 Şevval 955/16 Kasım 1548 tarihine aittir. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 177.

⁸⁰ Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 247.

⁸¹ Ordu rûznâmçe defterindeki muhasebe kaydına göre 17 Şevval/19 Kasım'da Tel Harman'da görünür. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 178.

⁸² Rûznâmçe defterindeki kayıtlar da ise birer günlük farkla muhasebe kayıtlarına göre ordu 19 Şevval / 21 Kasım'da Birecik Kalesi'nde, 20 Şevval / 22 Kasım'da Görenus'ta, 21 Şevval / 23 Kasım'da Sacur'dadır. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 179, 180, 181.

⁸³ Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 247-248; Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 541. Rûznâmçe defterinde Halep'te yapılan muhasebe işleminin tarihi ise *Süleymannâme*'den beş gün sonrasına 28 Şevval 955 / 30 Kasım 1548 tarihine aittir. Rûznâmçe defterindeki bu tarih Sultan Süleyman'ın Halep'e geliş tarihi değil geldikten sonraki bir güne aittir. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 181.

⁸⁴ Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 542.

4.4. Halep-İstanbul Hattı

Osmanlı ordusunun Halep'ten İstanbul'a dönüş güzergahında konakladığı menzillere dair bilgiler müstakil *Süleymannâme*'de yoktur. Bundan sonra ordunun dönüş istikametindeki konak yerleri dönemin kitâbî kaynakları ve rûznâmeçe kayıtlarıyla mukayese edilerek tamamlandı. Buna göre ordu, 10 Cemaziyelevvel 956 / 6 Haziran 1549'da Amid'e gitmek üzere Halep'ten ayrıldı⁸⁵. 11 Cemaziyelevvel / 7 Haziran'da Semuka'ya⁸⁶ ertesi gün ise 12 Cemaziyelevvel/8 Haziran'da Haylan'a⁸⁷ geldi. Halep'tan sonra üçüncü konak yeri olarak Mercidabık'a gelen ordu burada üç gün istirahat etti⁸⁸. Mercidabık'ta üç gün konaklamanın ardından ordu Hevn Çayırı'na geldi⁸⁹. Ordu 19 Cemaziyelevvel / 15 Haziran'da Gerdiz / Güzîn'e geldi⁹⁰. 21 Cemaziyelevvel / 17 Haziran'da Birecik Kalesi önüne gelen ordu Fırat Nehri'ni geçmek için konakladı⁹¹. 22 Cemaziyelevvel / 18 Haziran'da

---

⁸⁵ Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b), (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, s. 45; Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 555.

⁸⁶ BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 338.

⁸⁷ Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 556.

⁸⁸ Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b), (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, s. 43-44; Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 556. Celalzâde, Osmanlı ordusunun Mercidabık'ta üç gün istirahat ettiğini belirtmesine rağmen aynı zamanda ordunun 15 Cemaziyelevvel 956 / 11 Haziran 1549'da Dereşgin'e geldiğini ve burada iki gün istirahat ettiğini ifade eder. Bununla birlikte rûznâmeçe defterinde 16 Cemaziyelevvel 956 / 12 Haziran 1549'da ordunun Vedvin (?)'de olduğuna dair bir muhasebe kaydı söz konusudur. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 340. Ancak 13 Cemaziyelevvel / 9 Haziran'da Mercidabık'a ulaşan ordunun burada üç gün ikamet ettiği bilgisinden hareketle ordunun buradan sonraki ilk konak yerine en erken 18 Cemaziyelevvel / 14 Haziran'da gelmesi beklenir. Şayet iki kaynakta verilen yer aynı yerse ordu buraya ya 14 Haziran'da ulaştı ya da söz konusu yer Mercidabık yakınlarında ordunun bir bölümünün bulunduğu farklı bir yerdir. Söz konusu yer ordunun konakladığı yerin yakınlarında farklı bir yer olabilir.

⁸⁹ Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b), (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, s. 43-44.

⁹⁰ BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 341.

⁹¹ Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 558.

Beşdepe'ye geldi⁹². Beşdepe'den sonra 27 Cemaziyelevvel / 23 Haziran'da Ruha Kalesi yakınlarındaki Cüllab'a gelen ordu burada altı gün istirahat etti⁹³. Cüllab'da 7 gün konaklayan ordu, 5 Cemaziyelahir / 1 Temmuz'da Ayn-ı Abidun'a ulaştı⁹⁴. Daha sonra buradan ayrılan ordu ertesini gün yani 6 Cemaziyelahir / 2 Temmuz'da Hâcegöz'e geldi⁹⁵. 7 Cemaziyelahir / 3 Temmuz'da Elmalu'ya gelen ordunun burada 38 gün konakladı⁹⁶. Ordu'nun Elmalu'daki uzun süreli konaklamasının ardından 16 Receb / 10 Ağustos'ta Kara Alp Pınarı'na 17 Receb/11 Ağustos'ta ise Kızıltepe'ye geldi⁹⁷. 11 Ağustos'ta Kızıltepe karşısındaki Musa Bey

---

⁹² Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 558; BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 342.

⁹³ Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâme'si (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b), (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, s. 43-44; Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 558. Aynı konak rûznâmçe defterinde *Ezine Pınarı* olarak verilir ve buradaki muhasebe kaydının tarihi 2 Cemaziyelahir 956 / 28 Haziran 1549'dur. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 344. Söz konusu kayıt ordunun buraya ulaştıktan sonraki ikamet günlerinde tutulduğu anlaşılır. Ordunun bir sonraki menzile 5 Cemaziyelahir / 1 Temmuz'da ulaştığı bilgisinden hareketle Cüllab'da muhtemelen altı değil yedi gün kalınmıştır. İlaveten güzergaha bakıldığında geliş güzergahındaki aynı yolun takip edildiği görülür. Burada da Cüllab ile Abidun arasında başka bir menzil olmadığı için yolda kaybedilen bir süre de söz konusu değildir.

⁹⁴ Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâme'si (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b), (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, s. 43-44.

⁹⁵ BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 349.

⁹⁶ *Süleymannâme*'de ordunun burada 32 gün kaldığı ifade edilir. Bkz. Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâme'si (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b), (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, s. 46. Rûznâmçe defterinde Elmalu'daki muhasebe kayıtlarının tarihi ise 8 Cemaziyelahir 956 / 4 Temmuz 1549'da başlar ve 16 Receb 956 / 10 Ağustos 1549'da sona erer. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 350, 378. Tarih aralığına bakıldığında ordunun Elmalu'da 32 değil en az 38 gün kalması gerekir. Zira buradaki ikameti 32 gün kabul ettiğimiz takdirde daha sonraki konak yeri olan Kara Alp Pınarı'na 10 Recep / 4 Ağustos'ta ulaşması gerekir. *Süleymannâme*'de ise Sultan Süleyman'ın 17 Recep / 11 Ağustos'ta Kızıltepe'de olduğunu ifade eder. Dolayısıyla Kara Alp Pınarı ile Kızıltepe arasında altı günlük bir belirsizlik vardır. Rûznâmçe defterinde Elmalu'daki kayıt tarihleri bu zaman farkını ortada kaldırır. Celalzâde, ordunun Elmalu'daki istirahatini sayı vermeden "*Elmalu nâm menzile nüzûl buyrulub birkaç gün ikâmet olundu.*" diyerek verir. Bkz. Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 558.

⁹⁷ Rûznâmçe defterindeki kayıtlar esas alındığında ordunun bir sonraki konağa 16 Recep 956 / 10 Ağustos 1549'da ulaşması beklenir. *Süleymannâme*'ye göre ordu 17 Recep /

Pınarı'na gelen Sultan Süleyman, burada hava sıcaklığından rahatsız olup geri Kara Alp Pınarı'na döndü ve Rüstem Paşa ise yine Karacadağ'ın güneyindeki Kara Pınar'a gitti⁹⁸. Sultan Süleyman 19 Recep / 13 Ağustos'ta ikinci kez Kara Alp Pınarı'na gitti. Burada 32 gün ikamet eden Osmanlı ordusu 22 Şaban 956 / 15 Eylül 1549'da Kızıldepe'ye ikinci kez geldi⁹⁹. 25 Şaban/18 Eylül'de Kızıldepe'den hareket eden ordu Amid'e 26 Şaban / 19 Eylül'de ulaştı¹⁰⁰. Amid'de 46 günlük ikametinden sonra hareket eden Osmanlı ordusu 14 Şevval 956 / 5 Kasım 1549'da Kanırd Çayı menziline geldi¹⁰¹. *Süleymannâme*'de Kanırd Çayı'ndan hareket eden ordunun önce Karacadağ'a, sonrasında yedi menzilde Ruha'ya ulaştığı ifade edilse de söz konusu menzillerin neresi olduğuna dair bilgi yoktur¹⁰². Sadece rûznâmeçe defterine göre Ruha yakınlarındaki Cüllab'da 19 Şevval 956 / 10 Kasım 1549 tarihine ait muhasebe kaydı vardır¹⁰³. Burada bir müddet vakit geçiren Sultan Süleyman 27 Şevval /

---

11 Ağustos'ta Kızıldepe'de olduğuna göre ordunun Elmalu'dan sonraki ilk konak olan Kara Alp Pınarı'na 10 Ağustos'ta olması muhtemeldir. Bkz. Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b)*, (Değerlendirme ve Transkripsiyon), s. 54, 55.

⁹⁸ Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b)*, (Değerlendirme ve Transkripsiyon), s. 56.

⁹⁹ Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b)*, (Değerlendirme ve Transkripsiyon), s. 71. Rûznâmeçe defterinde ordunun Elmalu ile Kızıldepe arasındaki yukarıda zikredilen yürüyüşüne dair bilgi yoktur. Defterde Kızıldepe'de 27 Recep 956 / 21 Ağustos 1549'da başlayan muhasebe kayıtları 27 Şaban 956 / 20 Eylül 1549'da son bulur. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr.20615/A, s. 379-405.

¹⁰⁰ BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 405. *Süleymannâme*'ye göre ise ordu buraya 27 Şaban / 20 Eylül'de ulaştı. Bkz. Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b)*, (Değerlendirme ve Transkripsiyon), s. 74. Ayrıca bkz. Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 562.

¹⁰¹ Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b)*, (Değerlendirme ve Transkripsiyon), s. 79. Celalzâde ise Sultan Süleyman'ın orduyla Amid'den hareket etme tarihini 13 Şevval 956 olarak verir. Bkz. Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 563.

¹⁰² Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b)*, (Değerlendirme ve Transkripsiyon), s. 80.

¹⁰³ BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 455.

18 Kasım'da Fırat'ı geçmek için Birecik Kalesi'ne geldi¹⁰⁴. Daha sonra buradan İstanbul'a hareket edilerek her gün bir menzil geçildi¹⁰⁵. Buna göre ordu, 28 Şevval / 19 Kasım'da Ayntab'a, 29 Şevval / 20 Kasım'da Sofi Tağı'na, 1 Zilkade / 21 Kasım'da Keferdiz'e, 2 Zilkade / 22 Kasım'da Arslanlu Beli'ne, 3 Zilkade / 23 Kasım'da Akçahan'a, 4 Zilkade / 24 Kasım'da ise Kınık'a geldi. Rûznâmçe defterinde Birecik'ten Arslanlu Beli'ne kadar ordunun yürüyüşüne dair bilgi yoktur. Buna mukabil ordunun 2 Zilkade / 22 Kasım'da Arslan'da¹⁰⁶ 3 Zilkade / 23 Kasım'da Akçahan'da¹⁰⁷, 4 Zilkade / 24 Kasım'da ise Kınık Çayırı'nda¹⁰⁸ olduğuna dair birer günlük muhasebe kayıtları vardır. Böylelikle *Süleymannâme*'nin verdiği bilgiler rûznâmçe defterindeki bilgilerle teyit edilir.

5 Zilkade / 25 Kasım'da Kal'a-i Misis'de olan ordunun şayet arada başka bir menzil yoksa 6 Zilkade / 26 Kasım'da Adana'ya geldi¹⁰⁹. Ordunun burada bir gün konakladığı bilgisinden hareketle rûznâmçe defterinde yer alan Adana'daki 7 Zilkade / 27 Kasım tarihli muhasebe kaydı, muhtemelen ordunun buraya geldikten sonraki konaklama tarihidir¹¹⁰. Yine ordunun her gün bir menzil geçtiği bilgisinden hareketle ordu, 8 Zilkade / 28 Kasım'da Kusunlu, 9 Zilkade / 29 Kasım'da Kal'a-i Gülek, 10 Zilkade / 30 Kasım'da Kuh-ı Bolkar, 11 Zilkade / 1 Aralık'ta

---

¹⁰⁴ Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b), (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, s. 80; Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 563. Rûznâmçe defterinde Birecik'teki muhasebe kaydının tarihi 28 Şevval / 19 Kasım'dır. Bkz. BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 456.

¹⁰⁵ Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b), (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, s. 80

¹⁰⁶ BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 460.

¹⁰⁷ BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 462.

¹⁰⁸ BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 462.

¹⁰⁹ Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b), (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, s. 80; Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 563.

¹¹⁰ Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b), (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, s. 80; BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 463.

Ulukışla'ya geldi¹¹¹. Ordu Ulukışla'dan hareketle dördüncü menzilde 15 Zilkade / 5 Aralık'ta Konya'ya geldi¹¹². Ancak diğer üç menzile dair bilgi yoktur. Rûznâmeçe defterinde Ulukışla ile Konya arasındaki menzillerden sadece birine dair kayıt vardır. Buna göre 13 Zilkade / 3 Aralık'ta ordu Akçaşehir'e geldi¹¹³. *Süleymannâme*'de ordunun Konya'dan yedi menzil sonra Eskişehir'e ulaştığı ifade edilse de yine söz konusu yerlere dair kayıt yoktur¹¹⁴. Rûznâmeçe defterinde ise ordunun 20 Zilkade / 10 Aralık'ta Akşehir'de olduğu ve 21 Zilkade / 11 Aralık'ta ise Karye-i Bayad'ta olduğuna dair muhasebe kaydı vardır¹¹⁵. Nihayetinde ise ordu 1 Zilhicce 956 / 21 Aralık 1549'da Üsküdar'a ulaştı¹¹⁶.

Menzil Sayısı	Menzil Adı	Ulaşılan Tarih
1	Semuka	11 Cemaziyelvel 956 / 7 Haziran 1549
2	Haylan	12 Cemaziyelvel 956 / 8 Haziran 1549
3	Mercidabık/Hz. Davud Türbesi	13 Cemaziyelvel 956 / 9 Haziran 1549
4	Vedvin(?)	16 Cemaziyelvel 956 / 12 Haziran 1549
5	Hevn Çayırı	17 Cemaziyelvel 956 / 13 Haziran 1549
6	Gerdiz/Güzîn	19 Cemaziyelvel 956 / 15 Haziran 1549
7	Birecik Kalesi	21 Cemaziyelvel 956 / 17 Haziran 1549
8	Beşdepe	22 Cemaziyelvel 956 / 18 Haziran 1549
9	Cüllab	27 Cemaziyelvel 956 / 23 Haziran 1549
10	Ayn-ı Âbidûn	5 Cemaziyelahir 956 / 1 Temmuz 1549
11	Hâcegöz	6 Cemaziyelahir 956 / 2 Temmuz 1549
12	Elmalu	7 Cemaziyelahir 956 / 3 Temmuz 1549
13	Kara Alp Pınarı	16 Receb 956 / 10 Ağustos 1549

¹¹¹ Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b), (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, s. 80; Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 563.

¹¹² Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b), (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, s. 81; Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 563; BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 465.

¹¹³ BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 465.

¹¹⁴ Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b), (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, s. 81.

¹¹⁵ BOA, *D.BRZ.d.*, nr. 20615/A, s. 467-468.

¹¹⁶ Ahmet Toklucu, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b), (Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, s. 81; Funda Demirtaş, Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik, s. 567.

14	Kızıldape	17 Receb 956 / 11 Ağustos 1549
15	Kara Alp Pınarı	19 Receb 956 / 13 Ağustos 1549
16	Kızıldape	22 Şaban 956 / 15 Eylül 1549
17	Amid	26 Şaban 956 / 18 Eylül 1549
18	Kanırd Çay	14 Şevval 956 / 5 Kasım 1549
19	Cüllab	19 Şevval 956 / 10 Kasım 1549
20	Birecik Kalesi	27 Şevval 956 / 18 Kasım 1549
21	Ayntab	28 Şevval 956 / 19 Kasım 1549
22	Sofî Tağı	29 Şevval 956 / 20 Kasım 1549
23	Keferdiz	1 Zilkade 956 / 21 Kasım 1549
24	Arslanlu Beli	2 Zilkade 956 / 22 Kasım 1549
25	Akçahan	3 Zilkade 956 / 23 Kasım 1549
26	Kınık	4 Zilkade 956 / 24 Kasım 1549
27	Kal'a-i Misis	5 Zilkade 956 / 25 Kasım 1549
28	Adana	6 Zilkade 956 / 26 Kasım 1549
29	Kusunlu	8 Zilkade 956 / 28 Kasım 1549
30	Kal'a-i Gülek	9 Zilkade 956 / 29 Kasım 1549
31	Kûh-ı Bolkar	10 Zilkade 956 / 30 Kasım 1549
32	Ulukışla	11 Zilkade 956 / 1 Aralık 1549
33	Akçaşchir	13 Zilkade 956 / 3 Aralık 1549
34	Konya	15 Şevval 956 / 5 Aralık 1549
35	Akşehir	20 Zilkade 956 / 10 Aralık 1549
36	Karye-i Bayat	21 Zilkade 956 / 11 Aralık 1549
37	Üsküdar	1 Zilhicce 956 / 21 Aralık 1549

Tablo 1.2: Halep-İstanbul Güzergahında Tespit Edilen Menziller

Sonuç

29 Mart 1548'de başlayan ve 21 Aralık 1549'da sona eren İkinci İran Seferi bir yıl sekiz ay 23 gün sürdü. Sultan Süleyman'ın başında olduğu merkez ordusu İstanbul'dan hareket ederek toplanma merkezi olan Erzurum'a intikal etti. Bundan sonra ordu sırasıyla Tebriz, Van, Amid, Halep ve İstanbul'a kadar uzanan uzun ve yorucu bir yürüyüş gerçekleştirdi. Söz konusu seferin yol güzergahı ve menzillerine yönelik yapılan değerlendirmede sefer esnasında yaşanan gelişmelere bağlı olarak Osmanlı ordusunun askerî hareketinin oldukça geniş bir alana yayıldığı görüldü. Ordunu bu anlamda takip ettiği güzergâh ve konakladığı menzillere dair en ayrıntılı bilgiyi ihtiva eden eser bu alanda tecrübeli bir isim olan Matrakçı Nasuh tarafından hazırlandı. Sultan Süleyman döneminin etraflıca anlatıldığı *Süleymannâme*'nin bir bölümü olan Almanya Marburg Devlet Kütüphanesi'ndeki nüshasında Nasuh, konaklanan menzillere dair başka kaynaklarda bulunmayan önemli bilgiler verse de bu bilgiler Sultan Süleyman'ın Halep'e ikinci kez girişle sona ermekteydi. Sefer menzillerini gösteren diğer önemli bir

kaynak olan *TSMA.d.*, nr. 10221'de kayıtlı menzîlnâmede ise tahribat nedeniyle tüm menziller okunamamakla birlikte menzîl bilgileri ordunun ikinci kez Amid'e girişiyle son bulmaktaydı. Sefer güzergahı ve menzillerine dair iki kaynaktaki söz konusu eksiklik rûznâme defterindeki bilgilerle ikmal ve tashih edilmeye çalışıldı. Rûznâme defterindeki temel gaye sefer esnasında günlük gelir ve giderlerin takibi olsa da muhasebe kayıtlarının nerede yapıldığına dair gösterilen hassasiyet İkinci İran Seferi'nin kaynaklarda eksik kalan menzillerinin bir kısmının tamamlanmasını sağladı. Ayrıca ordunun menzillere ulaştığı ya da bir gün ve daha fazla konakladığı tarihlere dair boşlukları doldurdu. Bu anlamda rûznâme defterlerinin menzîl çalışmalarında alternatif bir kaynak olarak önemi ortaya koyuldu.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Kaynakları/Archival Sources

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (=BOA)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (=TSMA), Defter nr. 10221.

Bâb-ı Defterî Büyük Ruznâme Kalemi Defterleri (=D.BRZ.d.), nr. 20615/A

Kaynak Eserler

Süleymannâme, Marburg, Staatsbibliothek, Hs. Or. Oct. Nr. 955.

Nasûhü's-Silâhî, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultân Süleymân Han*, yay. haz. Hüseyin G. Yurdaydın, Ankara 1976

Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târîh-i Âl-i Osmân (Osmanlı Tarihi 699-968/1299-1561)*, (İnceleme-Tenkitli Metin), yay. haz. Göker İnan, İstanbul 2019

ÇUKURYURT, Sinan, Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme (1a-95b)*, (Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003

DEMİRTAŞ, Funda, *Celalzâde Mustafa Çelebi, Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri 2009

SESLİKAYA, Ali, *Yavuz Sultan Selim'in Sefer Menzillnameleri (Çaldıran, Kemah, Dulkadiroğlu ve Mısır Seferi Menzillnameleri) ve Haydar Çelebi Ruznamesi: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2014

TOKLUCU, Ahmet, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm/Arkeoloji Müzeleri Ktp. nr. 379, vr. 96a-185b)*, (Değerlendirme ve Transkripsiyon), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010

YILMAZ, Nazım, *Selmân Câmîü'l-Cevâhir*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- AFYONCU, Erhan, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Araştırma Rehberi*, İstanbul 2021 (9. Baskı)
- AFYONCU, Erhan, “Rûznâmeçe”, *DİA*, c. 35, s. 276-278
- AHISHALI, Recep, “Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Sefer Yapılanması ve Karşılaşılan Problemler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 34 (Bahar 2016), s. 1-40
- BALTA, Samet, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017
- BOSTAN, İdris, “Kıbrıs Sefer Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Sefer Güzergâhı”, *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi*, yay. haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Erhan Afyoncu, İstanbul 2001, s. 31-36
- ÇELİK, Bülent, *Osmanlı Seferlerinin Lojistik Sorunlarına Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler: Orducu Esnafı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002
- ÇELİK, Şenol, “Orducu”, *DİA*, c. 33, s. 370-373
- ÇETİN, Cemal, *Ulak Yol Durak, Anadolu Yollarında Padişah Postaları (Menzilhâneler) (1690-1750)*, İstanbul 2013
- EKİN, Ümit, XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulaşım ve İletişim Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2002
- EMECEN, Feridun, “İrakeyn Seferi”, *DİA*, c. 19, s. 116-117
- EMECEN, Feridun, *Kanuni Sultan Süleyman ve Zamani*, Ankara 2022
- ERDOĞRU, M. Akif, “Kanuni Sultan Süleyman'ın 1532 Tarihli Alman Seferi Ruznâmesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 1 (2014), c. 29, s. 167-187
- ERDOĞRU, M. Akif, “Kanuni Sultan Süleyman'ın 1538 Tarihli Karaboğdan Seferi Ruznâmesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 2 (2014), c. 29, s. 515-524
- ERDOĞRU, M. Akif, “Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi Ruznâmesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 1 (2004), c. 19, s. 55-71
- ERKAN, Davut, “Matrakçı Nasûh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Notlar”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı 37 (2011), c. 37, s. 180-197

- ERTAŞ, Mehmet Yaşar, “Rodos’un Fetih Günlüğü Kanuni Sultan Süleyman’ın Rodos Seferi Rûznâmesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Sayı 1 (2017), c. 12, s. 1-36
- ERTAŞ, Mehmet Yaşar, “Savaşlarla Şekillenen Yollar: Osmanlı Devleti’nde Yol Sistemi”, *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri*, (14-16 Nisan 2011), İzmir 2011, s. 625-652
- ERTAŞ, Mehmet Yaşar, “XVIII. Yüzyıl Başlarında Rumeli’deki Menzillerin Askerî Fonksiyonları”, *Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1 (1997), s. 91-98
- ERTAŞ, Mehmet Yaşar, *Sultanın Ordusu: 1715 Mora Seferi’nde Organizasyon ve Lojistik*, İstanbul 2018
- FİNKELE, Caroline, *The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Wien 1988
- GÖÇER, Lütfi, *XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, “Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa’nın İrakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhâtı”, *Bellekten*, Sayı 83 (1957), c. 21, s. 449-482
- GÖYÜNÇ, Nejat, “16. Yüzyılda Ruus ve Önemi”, *Tarih Dergisi*, Sayı 22 (2011), c. 17, s. 17-34
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Menzil”, *DİA*, c. 29, s. 159-161
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, İstanbul 2014
- İNBAŞI, Mehmet, “II. Viyana Seferinde Edirne’den Viyana’ya Kadar Menziller ve Yapılan Masraflar”, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu*, 08-11 Haziran, Ankara 2001, s. 171-182
- İPÇİOĞLU, Mehmet, *Kanuni Sultan Süleyman’ın Estergon Seferi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Konya 1989
- İŞBİLİR, Ömer, “Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmali: I. Ahmed Devri İran Seferi Örneği”, *Türkler*, c. X, Ankara 2002, s. 278-293
- İŞBİLİR, Ömer, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmâl ve Lojistik Meseleleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1996

- İŞBİLİR, Ömer, “Nüzül”, *DİA*, c. 33, s. 311-312
- KAYA, Özge Eda, “Menzilnâmeler Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Sayı 40 (2022), c. 20, s. 401-418
- KILIÇ, Remzi, *Osmanlı İran Münasebetleri (1520-1566)*, İstanbul 2006
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara 1976
- LEUNCLAVIUS, Johannes, *Türk Milletinin Tarihi*, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2019
- MİROĞLU, İsmet, “Osmanlı Yol Sistemine Dair”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan)*, Sayı 15 (1997), s. 241-252
- MUPHEY, Rhoads, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, çev. M. Tanju Akad, İstanbul 2007
- MÜDERRİSOĞLU, Fatih, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri”, *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, s. 1707-1718
- ÖNAL, Ahmet, *Kanunî'nin Son Seferi (Sigetvar 1566)*, İstanbul 2019.
- SAĞIRLI, Abdurrahman Sağırlı, “Süleymannâme”, *DİA*, c. 38, s. 124-127
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Dördüncü Muradın Bağdat Seferi Menzilnamesi (Bağdat Seferi Harp Journalı)”, Sayı 3-4 (1965), c. 2, s. 1-40
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Ruznâme”, *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri*, 30 Nisan-2 Mayıs 1986, İstanbul 1988, s. 113-139
- TAESCHNER, Franz, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, c. 1, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2010
- YAPICI, Hasan, *Kanunî Sultan Süleyman'ın İkinci İran Seferi (1548-1549)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2023
- YILDIZ, Hakan, *Haydi Osmanlı Sefere! Prut Seferi'nde Lojistik ve Organizasyon*, İstanbul 2006
- YURDAYDIN, Hüseyin Gazi, “Matrakçı Nasuh”, *DİA*, 28, s. 143-145

EKLER**Ek 1: İkinci İran Seferi Güzergahına Dair Kaynaklarda Geçen Menziller**

Süleymannâme (Marburg Nüshası)¹¹⁷	TSMA.d, nr. 10221	D.BRZ.d, nr. 20615/A
Üsküdar	Üsküdar	Üsküdar
Maldepe	Maldepe	-
Kıssahân Köprüsü	Tekfur Çayırı	Tekfur Çayırı
Dil Deresi	Dil Deresi	-
Çınârludere	Çanadlu	-
Sitâre Köprüsü	Sitâre Köprüsü	-
Karye-i Kazaklu	Kazaklu	-
Dikilütaş	Dikili Taş	-
Pamıkca	Pamucak	Panbucak
Yenişehir	Yenişehir	Yenişehir
Derbend-i Akbıyık	Akbıyık	-
Dere	Eşen	-
Bozüyük	Bozüyük	-
Sultanönü	İnönü	İnönü
Eskişehir	Eskişehir	-
Karye-i Akören	Akören	Akören/Akviran
Seyyid Gazi	Seyyid Gâzî	Seyyid Gâzî
Kulapa Çayırı	Kulaba	Kulaba Çayırı
Karye-i Bayât	Bayat	-
Uzun Köprü	Uzun Köprü	-
Selâm Aleyk Pınarı Kurbu	Selâmün Aleyk Pınarı	-
Karye-i Tatar	Göl Kurbu	-
Kasaba-i Akşehir	Akşehir	Akşehir
Arkit Köprüsü	Arkıd	Arkıd
Ilgun	Ilgun	-
Karye-i Karazengi	Sulu Zengi	-
Gülemeç Beli	Gelemic Beli	Gülemeç Beli
Konya	Konya	Konya
Kırkpınar	Karataş	Kırkpınâr
Karacadağ dibinde Pınar	Pınarbaşı	Pınârbaşı
Akçaşar	Akçaşar	Akçaşehir
Adabağ	Ada	-
Karye-i Adalu	Ermeni Adası	-
Nekkarezen Çayırı	Çayır-ı Nekkarezan	Nekkarezen Çayırı
Niğde Kal'ası	Niğde	Niğde Çayırı
Böget	Böged/Böked	Böged
Develü Karahisar	Karahisar Develer	-
Boğaz Köprüsü	Boğaz Köprü	-

¹¹⁷ Samet Balta, XVI. Yüzyılda Osmanlı-Safevî Tarihi Açısından İstanbul-Tebriz Hattı ve Anlamı, s. 142-158, 236-251.

Sefer Rûznâme Defterine Göre Sultan Süleyman'ın 1548-1549
İran Seferi'nin Güzergahı ve Menzilleri

Kayseriyye	Kayseriyye	Kayseriyye
Engür Gölü	Engür Gölü	Engür Gölü
Sultan Hanı	Kabacık/Sultan Hanı	-
Çubuk Ovası	Çubuk Çayırı	Çubuk Hanı
Gedik Ovası'nda çayır	Gedik Çayırı	-
Üsküfçe	Üskülce	-
Latif Hanı	Latif Çayırı	-
Sivas	Sivas	Sivas
Rahat	Rahat	-
Koçhisar Çayırı	Çayır-ı Koçhisar	Koçhisar Çayırı
Yapak Çayırı	Kurta Pınarı	-
Ayaş Yaylası	Ayaş	-
Şahne Çimeni	Şahne Çemen	-
Akşar Ovası'nda çayır	Kadım Çayırı	Azım Çayırı
Suşarı	Gümüştug	Suşehri
Akdepe Yaylası	Akdepe	-
Yassı Çimen Yaylası	Yassı Çemen	-
Karye-i Kirmâne	Girmâne	-
Erzingan önünde Develer	Erzincan	Erzincan
Çubuk Ovası'nda çayır	Çubuk	Çubuk
Subha Hanı	Cebice Hanı	-
Karkın Hanı	Karye-i Kargı	-
Kal'a-yı Hübânâr	Kal'a-i Hubnar	Hubnar
Penek Yaylası	Penek	Penek Beli
Karye-i Çiniz	Cinis	Cinis
Ilıca/Çermik	Ilıca-i Çermik	Çermük/Çermik
Yaman Künbed nezd-i Kal'a-i Erzurum	Erzurum	-
Uzun Ahmed Hanı	Silinmiş	-
Hasan Kale	Hasan Kal'a	Kal'a-i Hasan
Çoban Köprüsü	[Çoban] Köprüsü	Çoban Köprüsü
Alagöz Derbendi	(?)	Alagöz Derbendi
İma Kayası	[İ]mâlu Kaya	İma Kayası
Derbend Ağzı	Eğril Dere	Güzelce Dere
Eleşkird Ovası	Aydın Beğlü	Aydın Beğlü
Sırt Ovası	Çubuklu	Kal'a-i Hamur
Başsuz Künbed	Başsuz Su	-
Süleyman Künbedi	Mîr Süleyman	-
Karye-i Çakırbeğlü	Çakırbeğlü	Çakırbeğlü
Karye-i Ağı	Ağı	Karye-i Ağı
Kal'a-yı Erciş	Erciş	Erciş
Karye-i Bendimâhî	Bend-i mâhî	-
Hacı Ali Köyü	Hacı Ali Köy	-
Kasaba-i Nevşar	Karanlık Derbend Ağzı	Karagü Dere Ağzı
Sökmenâbâd	Sökmen Ova	Sökmenâbâd
Sökmenâbâd'ın ucunda dağ dibi	Gelevance	-
Karye-i Zive	Pula/Pura	-
Güldepe Çayırı	Hoy	Çayır-ı Hoy

Köşk Saray	Ahta Han	-
Merend	Merend	Kurb-ı Merend
Yan Gediği	Yam Gediği	Yam Gedüğü
Sufyân	Sufyân	Sufyân
Şam-ı Gazan	Şam-ı Kazgân	Şam-ı Kazan
Tebriz	Tebriz	Tebriz
Sârvânkulu	Sârubân Kulu	-
Kasana-i Şebüster	Kûze Künân	Şebüster
Kasaba-i Tisu	Tesuye	Karye-i Tesu
Hândân Burnu	Hân Ada'nın öte cânibi	-
Kasaba-i Selmas	Selmas	Selmas
Hâne-i Sûr	Hâne-i Sûr	-
Elbağ	Elbağ	-
Kotur Deresi aşılıp	Kotur Deresi	-
Kal'a-yı Mahmûdiyye'ye varmadan Ova		-
Kal'a-yı Mahmûdiyye'yi geçüp Ova		-
Kırkpınar Ovası		-
Kal'a-yı Amik		Gölbaşı
Kal'a-yı Van	Kal'a-yı Van	Kal'a-yı Van
Mâldûd Çayı	Kara Gündüz	Gölbaşı
Bendimâhî	Bendimâhî	Bendimâhî
Kal'a-i Erciş	Erciş	Erciş
Tekke-i Sapan	Karye-i Sepân	-
Kal'a-yı Âdilcevâz	Adilcevaz	-
Sette Gölü	Sette Gölü	Settâyın Gölü
Bulanık Gölü	Bulanık	Bulanık Gölü
Âb-ı Murad	Murad Suyu	Kenâr-ı Âb-ı Murad
Tekke-i Şeyh Şirvan	Şeyh Şirvân	Şirvan Şeyh
Göksu	Karye-i Şehâbeddin	Kara Köprü
Karye-i Akgelin	İl Köprü	-
Üç Budak	Üç Budak	-
Karye-i Sekâvî	Sekâvî	-
Kal'a-yı Muş	Kal'a-yı Muş	Kal'a-i Muş
Karye-i Zergit	Kara Köprü	-
Karye-i Gûrmâk	Öğrük/Öğrübeg Çukuru	Çukur
Karye-i Kozlu	Kal'a-yı Bitlis	Bitlis
Karye-i Kınık	Kasr	-
Mezra'a	Ali Can Gölü	Çayır
Su Kenarı	Zirinc Hanı	-
Tekke-i Veys el-Karânî	Tekke-i Veys el-Karânî	Veys el-Karânî
Ayazma	Ilıca demek ile meşhur Pınarbaşı	Kal'a-i Mezrîn
Âb-ı Beşirî	Beşirî Çayı	Beşirî Suyu
Pamıkça Çayı	Pambuk Çayı	-
Âbâr Hânı	Âbar Çayı	-

Sefer Rûznâme Defterine Göre Sultan Süleyman'ın 1548-1549
İran Seferi'nin Güzergahı ve Menzilleri

Kara Amid	Amid	Amid
Deve Geçüdi	Deve Geçüdi	-
Karye-i Mâlân	Karye-i Mâlân	-
Kozluca	Kozluca	-
Karye-i Gölbaşı	Gökcek başı	-
Sarukamış	Sarı Kamış	Sarukamış
Karye-i Seyyidler	-	Karye-i Seyyidler
Karye-i Peseng	Karye-i Perçenç	Kenâr-ı Âb-ı Fırat
Kal'a-yı Harput	-	Harbut
Karye-i Başkı Çayırı	-	Gölbaşı
Kozluca	Kozluca	-
Karye-i Mâlân	Mâlân	-
Deve Geçüdi	Deve Geçüdi	-
Kal'a-i Amid	Amid	Çölek
Kanırd Çayı	-	-
Kızıldepe	-	-
Akpınar	-	-
Karye-i Kocagöz	-	-
Âbid Pınarı/Âbidûn	-	-
Cüllâb	-	-
Ruha	-	Ruha
Karye-i Şeyh Müslim	-	-
Beşdepe	-	-
Kal'a-yı Birecük	-	Birecik
-	-	Tel-Harman
Göreniz	-	Görenus
Sacur	-	Sacur
Kasaba-i Bâb	-	-
Haleb	-	Haleb
Karye-i Urümü'l-Kübra	-	-
Halkalar	-	-
Kal'a-yı Harim	-	-
Karye-i Canpolad	-	-
Karye-i Gündüzlü	-	-
Kal'a-yı Canpolad	-	-
Kasaba-i Tizîn	-	-
Karye-i Sermed tâbi'-i Halkalar	-	-
Karye-i Ma'an Masrîn	-	-
Karye-i Faylun	-	-
Karye-i Kosun	-	-
Karye-i Camuslar	-	-
Şeyzer	-	-
Kasaba-i Hama	-	-
Selemiyye	-	-
Hama	-	-
Şeyzer	-	-
Karye-i Kefertâb	-	-
Karye-i Kılınmış	-	-
Karye-i Serâkîb	-	-

Karye-i Berkum	-	-
Haleb	-	Haleb
-	-	Semuka
-	-	Mercidabık/Hz. Davud Türbesi
-	-	Karye-i Vedvin(?)
-	-	Gerdiz/Gûzîn
-	-	Beşdepe
-	-	Ezine Pınarı
-	-	Elmalu
-	-	Kızıldepe
-	-	Çölek/Amid
-	-	Cüllab
-	-	Birecik
-	-	Arslan
-	-	Akçahan
-	-	Kınık Çayırı
-	-	Kal'a-i Misis
-	-	Adana
-	-	Akçaşehir
-	-	Konya
-	-	Akşehir
-	-	Karye-i Bayad

Extended Summary

The tranquil atmosphere on the Ottoman-Safavid frontier achieved with the victory at Chaldiran was gradually replaced by conflict. Suleyman the Magnificent embarked on his first expedition between 1533 and 1535 to end the Safavid threat for good. This expedition established Ottoman rule in Baghdad Castle and some towns in Iraq-ı Arab with massive walls. However, even though the Ottoman army entered the Safavid center of Tabriz twice, it was not possible to completely eliminate the Safavid threat. In the following years, the Safavids continued their activities to realize their ambitions towards Anatolia, which was under Ottoman rule. In 1547, after the five-year armistice with the Habsburgs, the Ottomans suspended their Western policy for a while and returned to the possibility of a second expedition to the East. Around this time, the older brother of the Safavid prince Elkas Mirza rebelled against Shah Tahmasb and sought refuge with the Ottomans, and a second campaign against the Safavids was decided. Starting on March 29, 1548, with the army's departure from Istanbul and ending on December 21, 1549, the Second Iran Expedition lasted one year, eight months, and 23 days.

An assessment of the Ottoman army's campaign route during the 1548-1549 Iran Campaign reveals that the military operation was spread over a wide area. In this context, the central army and provincial troops first gathered in Erzurum and then moved to the Safavid center of Tebriz. The Ottoman army entered Tebriz without encountering significant difficulties and moved to the Safavid-held Van Castle. Following the final conquest of the fortress, the army proceeded to Amid as the winter season approached. However, upon the news that Shah Tahmasb had plundered Erzincan, the army moved towards Erzincan. But the Ottoman Army came back to Amid after Tashmasb's return to Tebriz. Suleyman the Magnificent and part of his central army then moved to Halep for the winter. Although preparations were made in Halep for the campaign's second phase, the army reached Amid and then Istanbul.

This study evaluated Suleyman the Magnificent's route and the *menzils* his army camped during the long and exhausting march by utilizing the data in the *rûznâme* covering the campaign period. This campaign's route and *menzils* have been the subject of some studies. However, it is seen that the sources used in these studies do not include

all of the *menzils*. The *rûznâmçe*, which covers the period of the expedition, contains information about the *menzils* where the army camped and its camping dates, complementing the missing information in other sources. Based on this information, some of the *menzils* of the 1548-1549 Iran Expedition, missing in the sources, have been completed. The *rûznâmçe* also filled the gaps regarding the dates when the army reached the *menzils* or stayed at these camping sites. In this sense, the importance of *rûznâmçe* as an alternative source in *menzil* studies has been demonstrated.

16. Yüzyıl Venedik Kaynaklarında Osmanlı Donanması ve Tersane*

16th Century Venetian Sources on the Ottoman Navy and Imperial Shipyard

Serap MUMCU**

Bahtınur ADIYEKE***

Nihan YILDIZ****

Öz

Venedik kaynakları, Osmanlı'nın Akdeniz'deki faaliyetlerine ilişkin ayrıntılı kayıtlar içermektedir. İstanbul'da ikamet eden Venedik bayloslarının Osmanlı donanmasına ve tersanesine özel alaka gösterdiği baylos rapor ve mektuplarından anlaşılmaktadır. Bu kaynaklarda Osmanlı donanmasının yapısı, deniz seferi hazırlıkları, devam etmekte olan deniz seferlerine dair haberler yoğun bir şekilde göze çarpmaktadır. Aynı şekilde kış mevsimi boyunca Osmanlı tersanesindeki çalışmalar da baylosların yakından takip ettiği ve en önem verdiği konulardan biri olmuştur. Söz konusu kaynaklarda Tersane'nin konumu, yapısı ve kapasitesinin yanı sıra, Tersane'de inşa edilen ve tamir olunan kadırgaların inşa ve tamir süreçleri hakkında bilgiler toplandığı, bunların yapımında kullanılan malzemelere kadar

---

* Bu makale, Milli Savunma Üniversitesi'nde düzenlenen "Türk Harp Sanayii Tarihi Sempozyumu 12-14 Mayıs 2022 İstanbul" başlıklı sempozyumda bildiri olarak sunulmuş, fakat yayınlanmamıştır. Genişletilmiş haliyle ilk kez burada yayınlanmaktadır.

** Dr. E-posta: mumcuserap[at]gmail.com. ORCID: 0000-0002-1689-6089.

*** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi. E-posta: bahtinurgulmez[at]windowslive.com. ORCID: 0000-0003-3749-1344.

**** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi. E-posta: nafiyenihan.yildiz[at]ogr.iu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-2482-7534.

Geliş Tarihi/Received: 18.05.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 14.06.2024

kaydedildiği, Tersane’de mevcut gemilerin sayılarının bilhassa not edildiği görülmektedir. Osmanlı denizciliğinin yönetim kadrosu, kapudanlar ve önemli isimlerden de bahsedilmektedir. Bu kişilerin mizaçları, geçmişleri, tecrübeleri, özellikle de saraydaki konumları ve ilişkileri baylosların önem verdiği hususlardan biridir. Baylosların görevdeyken topladıkları bilgilerin doğru olduğu, Osmanlı seferleri ve fetihlerinin tarihleriyle örtüşmesinden anlaşılmaktadır. Bu makalede, 16. yüzyılda Venedik kaynaklarına yansımış olan Osmanlı donanması ve tersanesi hakkındaki bilgilerin tespit edilip incelenerek Venedik’in Osmanlı denizciliğine verdiği önemin ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu anlamda 16. yüzyılda Osmanlı deniz gücünün siyaseten bağlantılı olduğu devletlerden Venedik’in siyasi ve askerî karar ve hamlelerine şekil veren etkin bir güç olduğuna yönelik örnekler açıklanacaktır. Bu hedefe ulaşmak için İstanbul bayloslarının görev süresi boyunca *Senato*’ya gönderdiği mektuplar olan *dispacci* kayıtları kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, Donanma, Osmanlı, Osmanlı-Venedik Rekabeti, Tersane, Venedik.

Abstract

Venetian sources provide detailed records of Ottoman activities in the Mediterranean. The bailo reports and letters indicate that the Venetian bailo residing in Istanbul was particularly interested in the Ottoman Navy and shipyard. These sources contain extensive intelligence about the structure of the Ottoman Navy, preparations for naval expeditions, and ongoing maritime campaigns. During winter seasons, the baili closely monitored the work in the Ottoman shipyard, which was an important issue for them. Their reports and letters provided information on the shipyard’s location, structure, and capacity, as well as the construction and repair processes of the galleys in the shipyard. The materials used in the construction and the number of ships in the shipyard were also recorded. These reports also mentioned the administrative staff of the Ottoman Navy, captains (*kapudan*), and other important names. The Baili paid attention to these peoples’ temperament, backgrounds, experiences, positions, and relations. The information collected by the Baili during their mission is accurate, as it overlaps with the dates of Ottoman campaigns and conquests. This article aims to examine information about

the Ottoman Navy and shipyard in 16th-century Venetian sources to reveal the importance attributed to Ottoman maritime by Venice. In this context, examples will be provided to explain how the Ottoman naval power in the 16th century was an influential force which shaped the political and military decisions and maneuvers of Venice, a state politically connected to the Ottomans. The letters, called *dispacci*, which were sent to the Venetian Senate by the Baili of İstanbul during their mission, will be used to achieve this goal.

Keywords: Mediterranean, Navy, Ottoman, Ottoman-Venice Rivalry, Shipyard, Venice.

Giriş

Venedik kaynaklarının içerdiği bilgiler, Osmanlı Devleti'nin üst düzey yöneticileri ve kapudanlarıyla sınırlı değildir. Devletin sahip olduğu donanma, cephane, askerler ve küçük rütbeli kaptanlar hakkında da ayrıntılı verilere rastlanmaktadır. Sık sık rastladığımız bu veriler, Venedikliler tarafından oldukça dikkatli tutulmuştur¹. Tersane'de bulunan, inşa veya tamir edilmekte olan gemiler, Osmanlı donanmasının sahip olduğu işgücü ve cephane gibi konularda İstanbul baylosunun² elde ettiği her bilgi Venedik için önemlidir. Bayloslar,

---

¹ Son dönemlerde Venedik Devlet Arşivi vesikaları temel alınarak birçok çalışma yapılmıştır. Bu makalenin temelini oluşturan tez çalışması için bkz. Serap Mumcu, Parentele, amicizie e carriere: la distribuzione del potere al centro dell'impero ottomano (1550-1566), Padova Üniversitesi Doktora Tezi, Padova 2018. Venedik kaynakları ve literatür çalışmaları ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bu çalışmaya bakılabilir.

² Bu çalışmada İstanbul'daki Venedik elçisinin özel ismi olarak "baylos" kullanılmıştır. Bu kelime eski tarihli çalışmalarda "balyos" olarak kullanılmıştır. "baylos" kelimesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. G. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, I, Unione tipografico-editrice torinese, Torino 1970, s. 56; Venedik Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki büyükelçisine hitap şekli için bkz. S. Battaglia, *Grande Dizionario della Lingua Italiana*, s. 948; Venedikçe bailo kelimesinin Osmanlı kaynaklarına Osmanlı Türkçesinde baylos şeklinde girdiği görülmektedir, bkz. Serap Mumcu, "Venedik Baylosu'nun Defterleri, The Venetian Baylo's Registers (1589-1684)", *Hilal: Studi Turchi e Ottomani* 4, Edizioni Ca' Foscari, Venezia, 2014. Ayrıca literatürdeki "baylos" kelimesi kullanımı için bkz. İdris Bostan, *Adriyatik'te Korsanlık: Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler 1575-1620*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009; Özgür Oral, Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri (1763-1794), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2017.

İstanbul'da ve civar şehirlerdeki diğer tersanelerde görev alan personel, gemiler, deniz seferleri sırasında kullanılacak rotalar ve Osmanlıların deniz tekniğinde geliştirmiş oldukları her bir yenilik hakkında bilgi edinmeye çalışıyorlardı. Bernardo Navagero, 1553 tarihli *relazione*sinde kadırgaların yapımında çalışmak üzere ve forsa olarak Gelibolu, Mitilene, Sakız, Rodos ve başka başka yerlerden çok sayıda işçi getirildiğini, bunların hemen hepsinin Rum olduğunu ve bu işçilere günlük 8 – 12 aspri ödendiğini yazmaktadır³.

1. Venedik Bayloslarının Osmanlı Tersanesi'ne Dair İzlenimleri

Venediklilerin İstanbul'daki temsilcileri olan bayloslar Osmanlı donanmasıyla ilgili olarak Fatih Sultan Mehmed döneminden beri Cumhuriyet Senatosu'nu düzenli olarak haberdar ediyorlardı. Dario, bununla ilgili olarak yazmış olduğu ilk *dispacci*oda Türk donanmasının 14 Temmuz 1484'te Kili ve Akkerman'a çıkarma yaptığını yazmış, 20 Temmuz'da konuyla ilgili haber vermeye devam etmişti. Dario'nun vermiş olduğu bu istihbarat, bölgenin daha sonra Osmanlılar tarafından fethedilmesiyle doğrulanmış oluyordu. Aynı temsilci yine 16 Ekim 1484'te Preveze'de ithalatı yasak olan buğdayın izinsiz olarak Venedik'e taşınması meselesinde Osmanlı ve Venedik gemilerinin karşı karşıya gelmesinden ve iki taraf arasındaki ölümlü sonuçlanan çatışmalardan bahsetmiştir. Giovanni Dario'nun, 7 Şubat 1484 tarihli *dispaccio*sunda verdiği başka bir haberde ise Osmanlı donanmasının yeni bir sefer için hazır olduğunu ancak hangi bölgelere gideceği hususunda bir bilgi vermediğini söylüyordu. Bu haber günden güne daha çok paylaşılmakta ve doğrulanmaktaydı⁴.

Venedikliler kapudan-ı deryalık yapan kişilerin sadece siyaset ortamındaki yerine değil aynı zamanda donanmada ve tersanede yaptıkları icraatlara da dikkat ediyorlardı. Denizcilikle ilgili her atama haberini, donanmayla ilgili atılan her adımı takip etmeye çalışarak

---

³ Bernardo Navagero, "Relazione dell'Impero Ottomano 1553", *Le relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, seri 3, c.I, ed. E. Albèri, Tipografia all'insegna di Clio, Firenze 1840, s. 67.

⁴ Giovanni Dario, *22 Dispacci da Costantinopoli al Doge Giovanni Mocenigo*, çev. Giuseppe Calo, Corbo e Fiore Editori, Venezia 1992, s. 223, Dispaccio 40a, v.t.(=Venedik Tarihi) 7 Şubat 1484 [7 Şubat 1485].

Senato'ya bildiriyorlardı. 6 Ocak 1546 tarihinde Venedik baylosu olan Alessandro Contarini, Vezîriâzam Rüstem Paşa'nın Haliç Tersanesi'ni "geleneklerin dışında" olmak üzere iki kere ziyaret ettiğini, ayrıca iki kere de Barbaros Hayrettin Paşa'yı Divan-ı Hümayun'a çağırıp kaç tane geminin denize çıkarılabilir durumda olduğuyla ilgili ayrıntılı bir rapor istediğini bildirmişti. O dönemde sağlık problemleri baş gösteren Barbaros, baş kalfasını bütün hesap defterleriyle birlikte Dîvân-ı Hümayûn'a göndermişti. Venedik baylosu A. Contarini, daha önce Tersane'nin durumu hakkında bilgi aldığı için Venedik Senatosu'na Dîvân-ı Hümayûn'da paylaşılan bu bilgileri net olarak gönderebilmişti. Baylos Contarini'nin aktardığı bilgilere göre Tersane'de 118 kadirga, 52 başarda, ayrıca yedi küçük kadirga ve iki tane de ağır silah (toplar) ve atların taşınması için kiralanan Venedik gemileri bulunuyordu. Ayrıca 52 başardan 12 tanesi ve 118 kadirganın 28'i henüz denize indirilecek durumda değildi. Bitinya bölgesinde (İzmit ve çevresi), toplamda 20 tane gemi için kereste kesimi devam ediyordu, ancak henüz verimli bir çalışma yapıyor denemezdi. Baylos konuyla ilgili daha net bir bilgi edinir edinmez Venedik Cumhuriyeti'nin Senato üyeleri ile paylaşacağını bildiriyordu⁵. Bu raporun sunulmasından hemen sonra, baylos belgelerine göre 4 Temmuz 1546 tarihinde vefat eden Barbaros Hayreddin Paşa'nın ardından Sokullu Mehmed Paşa Kapudan-ı Derya olarak göreve atanmıştı⁶.

2. Kapudan-ı Derya Sokullu Mehmed Paşa ve Tersane'deki İcraatları

Veziriazam olmasının yanı sıra Osmanlı denizciliğinde de önemli bir yeri olan Sokullu Mehmed Paşa'nın kariyerinde dönüm noktası olan ve hızlı yükselişine sebep olan dinamikler Venediklilerin belgelerinde gün ışığına çıkmaktadır. Bu belgelere göre, Hürrem Sultan ile damadı

5 ASV, *Secreta, Archivio proprio Costantinopoli*, reg. 4, s. 31, 6 Gennaio 1545 [6 Ocak 1546].

6 "Barbaros bu gece saat üçte ölmüştür.", ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 4, s. 79v-80r, 4 Luglio 1546 [4 Temmuz 1546]; ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 4, s. 82v, 16 Luglio 1546 [16 Temmuz 1546]; E. S. Gürkan, G. Varriale ve E. Sola, 1546: "La muerte de Barbaroja en Estambul contado por el bailo veneciano- The Death of Barbarossa in İstanbul narrated by the Venetian bailo", *Archivio de la Frontera*, 2015, s. 1-12.

Rüstem Paşa'nın Sokullu Mehmed Paşa'nın kariyeri üzerindeki etkileri net bir şekilde belirtilmektedir. Barbaros Hayreddin Paşa'dan devraldığı görevi ve Haliç Tersanesi'ndeki faaliyetleri de yine Venediklilerin takibinde olmuş ve belgelere yansımıştır. Sokullu Mehmed Paşa, Haliç Tersanesi'ne⁷ kapıcıbaşı olarak atanmıştır. Venedik Baylosu Alessandro Contarini, saraydan çıkma bu kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın atanma haberini alır almaz 15 Temmuz'da *Regimento di Candia*'ya⁸ ve 16 Temmuz'da Venedik Senatosu'na birer mektup göndererek onları bu gelişmeden haberdar etmişti. Her iki mektupta da baylosun belirttiği kadarıyla, beklenenin aksine Haliç Tersanesi'ne “*deneyimli bir kapudan değil, aksine saraydan çıkma, 40 yaşlarında, genç ve tecrübeli bir kapıcıbaşı*” atanmıştır. Baylos, Sultan Süleyman'ın kararından dolayı eleştirildiğini, ancak yine de kapıcıbaşının göreve atandığını, çünkü onun Hürrem Sultan'ın desteklediğini her iki mektupta da bildirmeyi ihmal etmiyordu⁹.

Venedik Baylosu Contarini, Sokullu Mehmed Paşa'nın göreve getirilmesinin ardından onunla görüşmüş ve bu ilk görüşmede edindiği izlenimleri anlatmıştı. Ardından Paşa, Sultan'ın kendi kadırgası için Venedik'ten istediği silahların ne durumda olduğunu sormuştu. Bu kadırga, Mısır İskenderiye'sine kereste taşıyacaktı. Bunun haricinde geminin yüzebilmesi için gerekli olan her türlü malzemenin sekiz günlük süre içerisinde tedarik edilmesi gerekiyordu. Ayrıca, Kapudan Paşa baylostan kendi gemisinin feneri için cam kristal talebinde bulunuyordu. Bu talepler hemen gönderilmek üzere sipariş edilmişti¹⁰.

Sokullu Mehmed Paşa'nın ilk icraatı Haliç Tersanesi'nin eksiklerini tespit etmek ve buna göre bir inşaat faaliyetine girişmek olmuştu. Barbaros Hayrettin Paşa döneminde Tersane'nin hem karadan hem de denizden olmak üzere dışarıya açılan iki tane kapısı vardı. Kara kapısı, bilhassa malzeme temini açısından hırsızların ve bilgi edinmek

---

⁷ Venedik belgelerinde Haliç Tersanesi'nin adı “Pera Tersanesi” veya “Pera'daki Tersane” olarak geçmektedir.

⁸ Girit'teki Venedik Yönetiminin Venedik belgelerinde geçen adı.

⁹ ASV, *Secreta, Archivio proprio Costantinopoli*, reg. 3, 3 bis, s. 58, 15 Luglio 1546 [15 Temmuz 1546]; ASV, *Secreta, Archivio proprio Costantinopoli*, reg. 4, s. 82v, 16 Luglio 1546 [16 Temmuz 1546].

¹⁰ ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 4, s. 169-170, 5 Maggio 1547 [5 Mayıs 1547].

için de casusların hedefi olabiliyordu. Birçok gemici Tersane'den gizlice malzeme kaçırabiliyordu. Sokullu Mehmed Paşa bu açığı fark ettikten sonra kara kapısının bulunduğu kısmı kubbeli depolar inşa ettirerek kapattırmıştı. Bu şekilde Tersane'den haber almak Venedikliler için oldukça zorlaşmıştı¹¹.

Venedikliler için Tersane'deki eksikliklerin tespiti, bakımı ve onarımı ile Tersane'de yapılan inşaatlardan başka, donanmaya eklenmek üzere inşa edilen gemilerin inşa sürecini takip etmek de önemliydi. 20 Ekim 1546 tarihinde yazılan mektuba göre, Sokullu Mehmed Paşa'nın kapudan-ı deryalıktaki üçüncü ayında Tersane'deki yoğun çalışmalar düzenli olarak sürüyordu. Amaç, 82'den fazla kadirga hazırlamaktı. Bu kadirgalar Rodos Sancakbeyi Salih Reis'in emrine verilecekti. Aynı şekilde Gelibolu Tersanesi'ndeki faaliyetler de hızla devam ediyordu. Son olarak 20 kadirga daha inşa edilmiş ve toplamda 150 kadar kadirga Tersane'de hazır hale getirilmişti. Ancak bunların içindeki eski kadirgalar denize çıkarılabilecek durumda değildi¹².

Venedik baylosu Bernardo Navagero, Haliç Tersanesi için şu ifadeleri kullanmaktadır:

*“Büyük sultanın tersanesi Pera'nın İstanbul ile karşı karşıya olduğu noktada bulunmaktadır. Tersane konum gereği oldukça elverişli bir bölgededir. Haliç'te iyi bir derinlikte yer alır. Büyük kanalın geniş ve derin bir alanını kapladığı için kara ve deniz hâkimiyeti oldukça iyidir.”*¹³

Ayrıca, Navagero raporunda Tersane'nin 113 tane gözü olduğunu ve eğer isterlerse daha çok da yapabileceklerini belirtiyordu¹⁴. Osmanlı Tersanesi ile ilgili haberler çoğunlukla baylosların görev sonunda hazırladıkları raporlarda ayrıntılı olarak değindikleri bir alan oluyordu. Tersane'nin konumu, çalışma koşulları, sefer hazırlıkları, kapasitesi gibi stratejik bilgiler her zaman takip ediliyordu.

---

¹¹ Domenico Trevisan, “Relazione dell'Impero Ottomano”, *Le relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, ed. Eugenio Albèri, seri 3, c. I, Tipografia all'insegna di Clio, Firenze 1840, s. 144.

¹² ASV, *Secreta*, *Archivio proprio Costantinopoli*, reg. 4, s. 116v, 20 Ottobre 1546, [20 Ekim 1546].

¹³ Bernardo Navagero, “Relazione dell'Impero Ottomano”, s. 66.

¹⁴ Bernardo Navagero, “Relazione dell'Impero Ottomano”, s. 66.

3. Venediklilerin Gözünden Turgut Reis ve Osmanlı Donanmasının 1555 Seferi

Venediklilerin yıl boyunca Osmanlı denizciliğiyle ilgili gelişmeleri takip ettiği gibi donanma sefere çıkacağı zaman da sefer hazırlıklarını yakından takip etmeye çalıştıkları görülmektedir. Turgut Reis'in katıldığı 1555 seferi buna bir örnek olarak Venedik kayıtlarında karşımıza çıkar. Venedik Devlet Arşivi'nde bilhassa baylosların ve büyükelçilerin Venedik Senatosu'na ve Onlar Konseyi'ne (*Consiglio di X*) sundukları raporlar ve bu kurumlardan onlara gelen yanıtlar, Turgut Reis'in filosuyla Akdeniz'e açılmaya başladığı an itibariyle onun nasıl bir takip altında olduğunu açıkça göstermektedir. Turgut Reis'i adım adım takip eden Venediklilerin raporlarında sık sık duygusal tepkiler verdikleri, kendi hislerini belgelere yoğun olarak aksettirdikleri görülmektedir. Bu da Turgut Reis'in akınlarnın onlar üzerinde oluşturduğu psikolojik baskının derecesini göstermektedir.

Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa'nın Kapudan-ı Derya olduğu dönemin en önemli olayı Trablus'un Turgut Reis tarafından fethidir (1551). Baylosun aktardıklarına göre Sultan Süleyman, Turgut Reis'i çağırılmış ve onu sefere katılmaya ikna etmek için fethedilecek olan toprakların beylerbeyliğini vaad etmişti. Seferi kolaylaştırmak için de Fransa ile ittifak kurma yolunu seçmiş ve 120 kadırgaya varan güçlü bir deniz filosu kurma emrini vermişti. Trablus'un fethi kararı Venedik için oldukça tehlikeli bir durum ortaya çıkarıyordu. Bu nedenle baylosun, Senato'ya düzenli olarak seferin hazırlık aşamalarını tüm ayrıntılarıyla yazmıştır. Baylos öncelikle Tersane'de başlayan hazırlıklara değinmiş, fırsat bulduğunda Tersane'yi bizzat ziyaret etmiş, sıklıkla güvendiği adamlarını göndermiş, hatta kendisine sağlıklı bilgiler verebilecek kişilerle iyi ilişkiler kurmak için çaba göstermişti. Söz konusu kişilerden biri de Barbaros Hayrettin Paşa'nın Kotor'dan gelen reislerinden biri olan Zafer Ağa idi. Baylos Bernardo Navagero, Zafer Ağa'nın oldukça zeki, dünyayı bilen, görgülü biri olduğunu ve yine kendisinin söylediğine göre Venedikli asilzade bir aileden geldiğini belirtmişti. Baylos, Senato'ya mektubunda Zafer Ağa'nın kendisine doğrudan ya da sekreteri aracılığıyla sadece doğru olan bilgileri getireceğinden bahsetmektedir¹⁵.

---

¹⁵ ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 5, s. 26v-27, 25 Novembre 1550, [25 Kasım 1550].

Venedik *dispacciolarında* yazan her bilgi, önemli sayısal veriler ve gözlemler içerse dahi sağlaması yapılmadan doğru kabul edilmemelidir. Sadece Navagero'nun bir yıl boyunca yazmış olduğu raporlarda sürekli olarak Osmanlı donanmasının yeterli sayıda nitelikli elemana sahip olmadığı, ekipmanlarının ve malzemelerinin eksikliği, ekonomik koşulların sultanın talep ettiği sayıda gemiyi karşılayamayacağı dile getirilir. Ek olarak, Tersane'de görev alan kapudanlardan Rodos Sancakbeyi Salih Reis haricinde deneyimli bir denizcinin olmadığından bahsedilmektedir. Baylos, Salih Reis'le iyi ilişkiler kurmanın önemini dile getirerek ona sürekli ziyarette bulunduğunu ve hediyeler getirdiğini yazmıştır¹⁶.

Buna rağmen Osmanlı donanması, vakit geldiğinde sefere çıkabilmiştir. Böyle bir yanılmanın sebebi biraz da baylosların rapor yazma tekniklerinden kaynaklanabilmektedir. Bayloslar genellikle önceki bilgileri doğrulamak yerine yeni gelişmeleri olduğu gibi aktarmayı tercih etmişlerdir. Bu yüzden bir mektupta “donanma sefere çıkacak durumda değil” dedikten birkaç ay sonra donanmanın sefer için neredeyse hazır olduğu bilgisini verdikleri görülmektedir. Navagero, Trablus Seferi'nin hazırlıklarının 700 adamla Tersane'de oldukça yoğun bir şekilde devam ettiğini, bir Türk arkadaşı vasıtasıyla elde ettiği bilgiye göre 90 kadirganın gövdesinin hazır olduğunu, bunlardan 35 tanesinin kalafatlandırıldığını, ayrıca başka bir inşa faaliyetinin olmadığını, sudaki diğer kadirgaların ise sefer için uygun durumda olmadıklarını yazmıştır. Bütün bunlara rağmen hazırlık sürecinin deneyimli denizci eksikliğinden dolayı tamamlanamadığını da eklemiştir¹⁷.

Venediklilerin hemen hemen her *dispaccide* ayrıntılı olarak donanmanın hazırlıkları üzerinde durmalarının pratikteki en önemli sebebi kendi hakimiyet alanlarını, gemilerini ve denizcilerini olası Osmanlı taarruzlarından koruma çabasıydı. Her ne kadar teoride iki devlet arasında barış hüküm sürse de Trablus için yola çıkan Turgut Reis'in gemileri iki Venedik gemisine saldırmıştı. Gemilerden birinin kaptanı ve mürettebatının bir bölümü hayatını kaybederken diğer gemiye

¹⁶ ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 5, s. 68v, 17 Aprile 1551 [17 Nisan 1551].

¹⁷ ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 5, s. 46v, 23 Febbraio 1550 [Venedik Tarihi 23 Şubat 1550] [23 Şubat 1551].

geçenler hayatta kalmayı başarmışlardı. Turgut Reis'in adamları gemilerden birini batırırken diğerini Avlonya'ya kadar götürmüşlerdi. Bu olayın ardından Osmanlı gemileri bu sefer de Tjepola ve Centana adlı Venedik gemileriyle karşılaşmışlar ve bu gemileri de Otranto'ya kadar takip etmişlerdi¹⁸. Turgut Reis'in ahidnâmeye mugayir iş yaparak Venedik gemilerine saldırması, Sadrazam Rüstem Paşa ve bayloslar arasında çözülmesi gereken büyük diplomatik krizlere sebep oluyordu. Rüstem Paşa böyle durumlarda Turgut Reis'in, her ne kadar sultanın kulu olsa da otoriteye itaat etmeyen korsan tarafına vurgu yapmakla birlikte tedbiri de elden bırakmayıp olayların gerçekten Venediklilerin aktardığı gibi olup olmadığının öğrenilmesi gerektiğini vurguluyordu. Mesela, Avlonya krizi ile ilgili Turgut Reis'in savunmasına göre kriz, Venediklilerin aktardığından çok başka şekilde vuku bulmuştu. Bu durumda Rüstem Paşa, Turgut Reis'in tarafını tutmayı tercih etmişti¹⁹.

Aynı yüzyıllarda süren Osmanlı-Fransız ittifakı da Venediklilerin belgelerine sıklıkla yansyordu. Baylos Navagero'nun raporunda, Fransa kralının, Trablus'un fethine katkı amacıyla, Osmanlı donanmasının ihtiyacı olan 70.000 kantar peksimet desteği verdiğini yazıyordu.²⁰ Fransızlar sonraki yıllarda da neredeyse her yaz Osmanlı donanmasının İspanya'ya karşı kendilerine destek vermesi için talepte bulundular ve Turgut Reis genellikle Kapudan-ı Derya Piyale Paşa ile bu seferlere katıldı.

1555 baharında sefere çıkacak olan donanma ile ilgili Venedik raporları ayrıntılı olarak incelendiğinde, Venediklilerin önceki kötü deneyimlerden yola çıkarak tedbir amacıyla hem Senato'yu hem de Venedik'in Akdeniz ve Adriyatik'teki bütün üslerinin yöneticilerine ve donanma kaptanlarına ayrıntılı raporlar verdikleri görülmektedir. Baylos A. Erizzo'nun raporuna göre, Sultan Süleyman sefer emrini vererek hazırlıkların bir an önce başlaması gerektiğini Kapudan-ı Derya Piyale Paşa'ya bildirmişti. Piyale Paşa 60 kadırgalık bir donanma hazırlayacak ve donanmanın başında sefere çıkacaktı. Çok az zamanı olduğu için bir

¹⁸ ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 5, s. 118v-119, 13 Giugno 1551 [13 Haziran 1551].

¹⁹ ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 5, s. 54, Febbraio 1550 [Venedik Tarihi Şubat 1550] [Şubat 1551].

²⁰ ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 5, s. 207v, 7 Febbraio 1551 [Venedik Tarihi 7 Şubat 1551] [7 Şubat 1552].

an önce çok sayıda gemiciye ulaşması gerekiyordu. Bu gemiciler gece gündüz çalışıp donanmayı vaktinde hazır etmeliydiler. Aynı zamanda Piyale Paşa bütün bunları Turgut Reis ile anlaşmanın bir yolunu bularak yapmalıydı. Ayrıca o sırada İstanbul'un en yetkili yöneticisi konumunda bulunan Hadım İbrahim Paşa'nın İstanbul defterdarıyla birlikte Tersane'de süregelen işlerin takibini yapması ve sefere gönderilecek olan yeniçerileri toparlaması gerekiyordu²¹.

Sultan Süleyman'ın sefer planı, 1 Mart 1555 tarihli *dispacci*da baylosun ulaştığı bilgiler arasında bulunmaktadır. Venedik baylosu, 1555 yılındaki bu sefer hazırlıklarıyla ilgili edindiği tüm bilgileri harfiyen Senato'ya aktarmıştır. Buna göre, 60 gemi Piyale Paşa önderliğinde ve Turgut Reis eşliğinde San Torini yakınlarında bir yer olan San Giorgio'ya doğru yola çıkacaktı. Baylos bu haberi anında *Korfu*, *Kandiya*, *Kıbrıs* yönetimlerine ve *Dominio Da Mar*'ın kaptanlarına haber vermişti²². Baylos, kendisine gelen haberlere göre donanmanın durumunu şöyle tarif etmektedir:

*“Donanmada başka birkaç kadirga daha var ve bunlar gayet iyi yüzebilecek durumda. Zarar görmüş kadirgalar ise sil baştan yeni kadirgalar olarak vücuda getirilecek. Bunlardan başka 50 tane kadirga daha var. Bu kadirgalar yeni geldi ve silahsız olmakla birlikte gayet iyi görünüyorlar. Tersane'nin dışında suya indirilmiş vaziyette duruyorlar. Zincirlerin yerleştirilmesi ve geminin kalafatlandırması dışında bu gemilerle ilgili yapılması gereken başka bir iş kalmamış görünüyor, zaten bu işler de birkaç gün içinde yapılacak. Tersane'nin içerisindeki kadirgaların tamamlanıp bir an evvel sefere gönderilecek hale gelmesi için biraz daha zaman gerekiyor olsa da 7 kadirga var iken akşam olmadan sayıları 50'ye çıkmıştı bile. Hepsi de suya indirilmişti. 30 tanesi de Tersane'de iskelet halinde. Bu sene içerisinde Dergâh-ı Âli'den gelecek emre göre silahlandırılacak.”*²³

²¹ ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 65-66, 1 Marzo 1555 [1 Mart 1555].

²² ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 73, 1 Marzo 1555 [1 Mart 1555].

²³ ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 67, 1 Marzo 1555 [1 Mart 1555].

Sultan tarafından seferle ilgili ikinci hüküm, o sırada beş gemisiyle sancağında bulunan Rodos Sancak Beyi Ali Portuk'a gönderilmişti. Ali Portuk, sefer sırasında 20 gemiyle Adalar Denizi'nden Kıbrıs'a kadar güvenliği sağlamakla görevlendirilmişti. Mısır İskenderiyesi'nden de 8 gemi Kıbrıs'tan İskenderiye'ye güvenliği sağlayacaktı. Venedik baylosu Ali Portuk'un Kıbrıs'a kadar olan sahadaki varlığını Venedikli yöneticilere bir mektupla bildirmişti²⁴.

Baylos Erizzo'nun raporunda yazdığına göre, 7 Mayıs'ta Tersane'de henüz sefer hazırlıkları sona ermemişti. Kapudan-ı Derya'nın kadirga kapudanlarıyla sürekli müzakereler yapması gerekiyordu ancak bu kapudanlar her zaman iş birliğine yanaşmıyorlardı. Piyale Paşa önceki ayın 22'sinde kapudanlara haber göndermişse de hala yeterli sayıya ulaşamamışlardı. Öte yandan kürekçi temini tamamlanmak üzereydi. Neredeyse gece yarısına kadar Tersane'de hareketlilik devam ediyordu. Baylos denizcilerin büyük bir kısmının Girit'ten geldiğine yönelik duyum almıştı. 10 gün sonra donanma sefere çıkmaya hazır bir vaziyette Beşiktaş'ta Barbaros Hayrettin Paşa'nın türbesinin önünden dualarla ve selamlarla yola çıkacaktı. Yola çıkacak olan gemi sayısı 65 idi. Baylos, bu selamlamayı Hadım İbrahim Paşa eşliğinde takip etmiş, donanmayla ilgili son bilgileri ise Tersane'de bulunan ve Venedik kökenli olan bir denizciden edinmişti. Bu denizcinin aktardığına göre her gemiye 100'er adet demirden direk ve 100'er tane de çapa yüklenmişti. Ancak bu bilgi oldukça gizli tutuluyordu. Seferle ilgili bilinen tek şey, Kapudan-ı Derya'nın II. Henri'nin gönderdiği adamlarla buluşması gerektiğiydi. Kapudan-ı Derya kürekçilerinin tamamının Hristiyanlardan meydana geldiği dört kürekli kadirgasıyla seferin başında yola çıkarken baylos bunun haberini Korfu, Zante, Kefalonya ve Girit yöneticileriyle donanma kaptanlarına birer mektupla bildirmişti²⁵.

Baylos gemiler yola çıktıktan sonra Fransız Büyükelçisi'nden akşam yemeği sohbetlerinde bilgi edinmeye başlamış ve edindiği bilgileri düzenli olarak Venedik'e iletmeye devam etmiştir. Bu sayede Piyale Paşa'nın yola çıktıktan bir süre sonra Gelibolu'da gemilerin son

---

²⁴ ASV *Senato Dispacci Costantinopoli*, f. 1-A, s. 80, v.t.19 Febbraio 1554 [Venedik Tarihi 19 Şubat 1554] [19 Şubat 1555].

²⁵ ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 126-127, 18 Maggio 1555 [18 Mayıs 1555].

hazırlıklarını bitirmeleri için beklediğini, Modon'da donanmanın veba salgınına yakalandığını ve bundan oldukça etkilendiğini, Turgut Reis'in adamlarının düzenli olarak İstanbul'da Rüstem Paşa'ya sefer haberleri verdiğini öğrenmiştir. Bu haberlere göre, 65 Osmanlı kadırgası, Cezayir'den destek için gelen 25 kadırga ve henüz ortada olmasa da gelmesi yakın olan Fransız donanmasıyla birlikte Toskana tarafında demirleyen Andrea Doria'ya karşı taarruzda bulunmak istiyordu. Venedik'in Osmanlı donanmasının geçişinde kendi güvenliğini sağlamak adına Korfu'ya 60 gemi gönderip tedbir aldığını, sonrasında ise gemilerin Dobrovnik tarafına döndüğünü de baylostan öğreniyoruz. Baylos A. Erizzo, hem Fransızca hem Latince şifreli mektuplarla seferin gidişatı hakkında edindiği malumatları çok gizli uyarısıyla Senato ile paylaşıyordu.²⁶ Bu malumatın devamında Fransa ve İspanya arasında ateşkes yapılması neticesinde, Fransızların Osmanlı donanmasına artık ihtiyaç duymamaları, İstanbul'da Kara Ahmed Paşa'nın idam edilip, Rüstem Paşa'nın yeniden vezir-i azâmlığa geçişi, Rüstem Paşa'nın diplomatik ilişkileri barış yoluyla çözmeyi tercih etmesi sebebiyle Piyale Paşa'nın İstanbul'a çağırılması ve 20 kadırgasıyla Ayamavra'da bulunan Turgut Reis'e Venedik gemilerine hiçbir şekilde saldırmaması emri verildiği anlatılmaktadır.²⁷

Venedik Baylosu, Osmanlı donanması seferden döndükten sonra da hiç vakit kaybetmeden bir sonraki deniz seferi için başlanılan hazırlıkları takip etmeye devam etmiştir. Baylos, Venedik Takvimine göre 7 Şubat 1555 tarihli mektubunda bir dahaki sefere çok sayıda kadırganın denize açılacağından ama sayının tam olarak bilinmediğinden bahsetmiştir. Kapudan-ı Derya, geçen seneki kadırgalardan birinin kık tarafının (puppa) tamir edilmesine yönelik emir vermiş, böylece dört kürekli kadırganın inşasının bitirilebileceğini yoksa zamanında yetişmeyeceğini söylemiştir. Kapudan-ı Derya, 80 tane kadırganın bitirilmesi için ne kadar zaman gerektiğini sormuş, her zamanki gibi “en kısa sürede işin bitirileceği” yanıtını almıştır. Tersane'ye yakın olan bölgelere hüküm gönderilmiş, kalafatçıların ve diğer ustaların bahsi

²⁶ ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 165-166, 7 Settembre 1555 [7 Eylül 1555].

²⁷ ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 18, 28 Ottobre 1555 [28 Ekim 1555].

geçen kadirgaların yapımında çalışmaları için geleceği söylenmiştir²⁸. İki gün sonra, akşam vakti Venedik tebaasından olup Osmanlı Tersanesi'nde çalışan biri gelmiş ve baylosa Tersane'deki faaliyetlerle ilgili pek çok bilgi vermiştir. Bu bilgilere göre aynı günün sabahı Kapudan-ı Derya'nın emriyle 20 kadirganın inşasına başlanmıştır. Bunların inşası bitince diğer kadirgalarda da çalışılması bekleniyordu²⁹. Baylosun mektubuna göre, bir başka gün Tersane'nin kalfası (*il Protomanstro*) baylosa gelmiş ve Tersane'de olan biten önemli şeyleri anlatmıştır. Buna göre Tersane'de “üstüğü (stope (v.), stoppa (it.))”³⁰ ve “zift (pegola)”³¹ eksiktir ve Kapudan-ı Derya bu malzemeleri tedarik etmeye uğraşmaktadır. Padişahın hazır olmasını istediği miktardaki kadirganın yetişmeyeceğini düşünen Kapudan-ı Derya, ertesi gün Tersane'de çok öfkelenmiş ve böyle çalışılmaya devam edilirse kadirgaların yetişmeyeceğini söyleyerek Tersane'deki çalışanları azarlayıp tehdit etmiştir. Kalfaların hiçbiri işlerini düzgün yapmadıkları için cevap vermeye cesaret edememiş ama ellerinden geleni yapacaklarını söylemişlerdir. Ardından Kapudan-ı Derya onları eksik iş yapmamaları konusunda tekrar tembihlemiştir.³² Baylos, Osmanlı tersanesine yönelik topladığı istihbaratı çoğunlukla şifreli yazarak Senato'ya göndermiş, bu konularla ilgili olarak Senato'yu devamlı bilgilendireceğini eklemiştir.

²⁸ ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 237-238-a, 7 Febraro 1555 [Venedik Tarihi 7 Şubat 1555] [7 Şubat 1556]

²⁹ ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 228c-v, v.t. 9 Febraro 1555 [9 Şubat 1556]

³⁰ “Keten, kenevir veya bozuk halat parçalarından elde edilen üstüğü, ziftlenecek veya boyanacak tahtaların, kayık ve gemi teknelerinin aralıklarını su geçirmemesi için doldurmak üzere kullanılırdı.” Bkz. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992, s. 146.

³¹ “Koyu siyah renkte, yapışkan bir madde olan, soğuk iken sert, ısıldığı zaman yarı sıvı hal alan zift, kalafattan sonra gemilerin ek yerlerini tıkamak ve tahtayı tütümete karşı korumak için kullanılırdı.” Bkz. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, s. 130. Zift, geminin suya karşı korunmasını sağlayan ve “çam ve köknar ağaçlarından çıkan kara zamkın kaynatılması suretiyle elde edilen ve kalafatta kullanılan siyah bir maddedir.” Bkz. Yusuf Alperen Aydın, *Osmanlı Denizciliği (1700-1770)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 247.

³² ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 250, 8 Marzo 1556 [8 Mart 1556].

Sonuç

Venedik bayloslarının sıklıkla Senato'ya yazdıkları şifreli mektupların kendileri için ne kadar önemli bilgiler olduğu 1555 seferi örneğinde görülmektedir. Bu döneme ait Venedik Arşivi'ndeki veriler, Osmanlı'nın Akdeniz'deki faaliyetlerinin Venedikliler tarafından nasıl bir titizlikle gözlemlenip kayıt altına alındığını göstermektedir. Özellikle Venediklilerin Osmanlı tersanesinde olan bitenler hakkında bilgi edinme çabaları, Osmanlı tersanesinin ve donanmanın teşekkülü hususlarının Venedik için ne derece öneme sahip olduğunu göstermektedir. Yeni baştan inşa edilen ya da tamir olunan kadırgaların sayısından kullanılan malzemelerin miktarına kadar her bir ayrıntıyı öğrenme gayretleri dikkat çekicidir. Aynı şekilde daha sefere çıkılmadan sefer planı ve organizasyonu ile ilgili bilgi edinmeye çalışmaları, ulaştıkları her bilgiyi detaylarını atlamadan yazmaları yine Osmanlı donanmasının faaliyetlerine verdikleri önemden kaynaklanmaktadır. Osmanlı denizciliğini sadece teknik unsurlar ve lojistik bakımından değil, aynı zamanda yönetim kadrosu bakımından da çok sıkı takip etmişlerdir. Yeni atanan kapudan-ı deryâların ve tanınmış diğer kapudanların kişilikleri, saraydaki konumları ve ilişkileri gibi hususların da üzerinde durmuşlar, buna göre bir diplomasi geliştirmişlerdir. Baylos mektuplarının çok büyük bir bölümünü kapsayan Osmanlı donanması, tersanesi ve deniz seferi haberleri, Osmanlı'nın denizcilik alanındaki ciddiyetini ve bu alana verdiği önemi bir kez daha göstermektedir. Venedik Arşivi, Osmanlı denizciliğinin Avrupa devletleri üzerindeki etkilerini gözleme açısından çok zengin kaynaklar sunmaktadır. Aynı şekilde baylosların Senato'ya verdikleri istihbarat bilgilerinin doğruluğu, daha sonradan fetihle sonuçlanan seferlerin gerçekleştiği düşünüldüğünde Venedik belgelerinin kaynak değerinin belirli ölçütler çerçevesinde oldukça yüksek olduğu kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Kaynakları / Archival Sources

Archivio di Stato di Venezia (=ASV)

- ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 4, s. 31, 6 Gennaio 1545 [6 Ocak 1546]
- ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 4, s. 79v-80r, 4 Luglio 1546 [4 Temmuz 1546]
- ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 4, s.82v, 16 Luglio 1546 [16 Temmuz 1546]
- ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 3, 3bis, s.58, 15 Luglio 1546 [15 Temmuz 1546]
- ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 4, s. 82v, 16 Luglio 1546 [16 Temmuz 1546]
- ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 4, s. 169-170, 5 Maggio 1547 [5 Mayıs 1547]
- ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 4, s. 116v, 20 Ottobre 1546 [20 Ekim 1546]
- ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 5, s. 26v-27, 25 Novembre 1550 [25 Kasım 1550]
- ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 5, s. 68v, 17 Aprile 1551, [17 Nisan 1551]
- ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 5, s. 46v, 23 Febbraio 1551 [Venedik Tarihi 1550] [23 Şubat 1551]
- ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 5, s. 118v-119, 13 Giugno 1551 [13 Haziran 1551]
- ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 5, s. 54, Febbraio 1550 [Şubat 1550]
- ASV, *Secreta, Archivio Proprio Costantinopoli*, reg. 5, s. 207v, 7 Febbraio 1551 [7 Şubat 1551]
- ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 65-66, 1 Marzo 1555 [1 Mart 1555]
- ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli. s. 73, 1 Marzo 1555 [1 Mart 1555]

- ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 67, 1
Marzo 1555 [1 Mart 1555]
- ASV *Senato Dispacci Costantinopoli*, f. 1-A, s. 80, v.t. 19 Febbraio 1554
[19 Şubat 1555]
- ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 126-
127, 18 Maggio 1555 [18 Mayıs 1555]
- ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 165-
166, 7 Settembre 1555 [7 Eylül 1555]
- ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 18, 28
Ottobre 1555 [28 Ekim 1555]
- ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s.237-
238-a, 7 Febraro 1555 [7 Şubat 1556]
- ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 228c-
v, v.t. 9 Febraro 1555 [9 Şubat 1556]
- ASV, *Senato Dispacci Ambasciatori*, 1 (Copia) Costantinopoli, s. 250, 8
marzo 1556 [8 Mart 1556]

Kaynak Eserler / Primary Sources

- BATTAGLIA, S., *Grande Dizionario della Lingua Italiana*
- BOERIO, G., *Dizionario del dialetto veneziano*, c. 1, Unione tipografico-
editrice torinese, Torino 1970
- DARIO, Giovanni, *22 Dispacci da Costantinopoli al Doge Giovanni
Mocenigo*, çev. Giuseppe Calo, Corbo e Fiore Editori, Venezia
1992
- NAVAGERO, Bernardo, “Relazione dell’Impero Ottomano 1553”, *Le
relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, seri 3, c.1, ed.
Eugenio Albèri, Tipografia all’insegna di Clio, Firenze 1840,
s. 33-110
- TREVISAN, Domenico, “Relazione dell’Impero Ottomano”, *Le
relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, ed. Eugenio Albèri,
seri 3, c.1, Tipografia all’insegna di Clio, Firenze 1840, s. 111-192

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- AYDIN, Yusuf Alperen, “Osmanlı Denizciliği (1700-1770)”, İstanbul
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2007
- BOSTAN, İdris, *Adriyatik’te Korsanlık: Osmanlılar, Uskoklar,
Venedikliler 1575-1620*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009

- BOSTAN, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmiri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992
- GÜRKAN, Emrah Safa, G. Varriale ve E. Sola, 1546: “La morte de Barbarroja en Estambul contado por el bailo veneciano- The Death of Barbarossa in İstanbul narrated by the Venetian bailo”, *Archivio de la Frontera*, 2015, s. 1-12
- MUMCU, Serap, “Venedik Baylosu’nun Defterleri, The Venetian Baylo’s Registers (1589-1684)”, *Hilal: Studi Turchi e Ottomani* 4, Edizioni Ca’ Foscari, Venezia, 2014
- MUMCU, Serap, *Parentele, Amicizie E Carriere: La Distribuzione Del Potere Al Centro Dell’Impero Ottomano (1550-1566)*, Padova Üniversitesi Doktora Tezi, Padova, 2018
- ORAL, Özgür, *Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri (1763-1794)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2017

Extended Summary

This text emphasizes the importance of Venetian sources as detailed records of Ottoman activities in the Mediterranean during the 16th century. The Venetian Baili residing in Istanbul played a crucial role in gathering information about the Ottoman Navy and shipyard. Their reports and letters shed light on various aspects, including the navy's structure, preparations for naval expeditions, ongoing campaigns, and winter operations in the shipyard.

The Venetian sources provide valuable information on the shipyard's location, structure, and capacity. They also document the construction and repair processes of the galleys within the shipyard, noting the materials used and the number of ships present. Additionally, these sources mention important figures within the Ottoman Navy, such as the administrative staff, captains (known as *Kapudan*), and other significant names. The Venetian Baili carefully considered these individuals' temperament, backgrounds, experiences, and court positions in the court. The information collected by the Baili appears to be accurate, as it overlaps with the dates of Ottoman campaigns and conquests of the same period.

This article aims to identify and evaluate the information collected in Venetian sources regarding Ottoman maritime. The study's sources consist of bailo letters sent to the Venetian Senate at least twice a month, known as *dispacci*. These letters provided daily or weekly news about events in the Ottoman capital and typically detailed the diplomatic negotiations between the Venetian bailo and the Ottoman court. The bailo of the Republic of Venice focused on gathering intelligence and information about the Ottoman maritime, including developments in the shipyard, naval campaigns, and battles. The purpose of these reports was to keep Venice and Europe informed about Ottoman policy and actions in the Mediterranean. The *dispacci* contained detailed observations and information about the Ottoman Navy and shipyard. This article uses notes from the *dispacci* to reveal Ottoman maritime operations and the importance of tracking them for Venice.

Bir İngiliz Seyyahın (Aaron Hill) Gözünden Osmanlı Donanması

Ottoman Navy From the Perspective of an
English Traveller (Aaron Hill)

Ahmet BÜYÜKAKSOY*

Öz

Seyahatnameler, yalnızca sosyal, ekonomik, kültür tarihi açısından değil askerî tarih açısından da önemli bir kaynak mahiyeti taşır. Muhtelif zamanlarda, muhtelif sebeplerden ötürü Osmanlı topraklarına gelen seyyahlar, kaleme almış oldukları seyahatnameler ile Osmanlı askerî tarihi için mühim bir külliyat bırakmışlardır. Bu yüzden askerî tarih yazımında seyahatnameler tarihçilerin göz ardı edemeyeceği kadar mühim bir ehemmiyeti haizdirler. Ancak seyahatnameleri, ihtiyatsız bir şekilde okumak okuyucuyu çoğu zaman yanlış yollara sevk edebilir. Zira seyyahların yeri geldiği zaman abartıya kaçmaları, kültürel ve dinî önyargılardan mütevellit doğru tahlil yapamamaları veya başka eserlerden aldıkları bilgileri kendi bilgileriymiş gibi göstermeleri mümkündür.

Bu çalışma 1702 yılında Osmanlı topraklarına gelen bir İngiliz seyyah olan Aaron Hill'in kaleme aldığı seyahatnamedeki donanma ile ilgili kısma odaklanmaktadır. Çalışmanın ilk üç bölümünde seyyahın donanmaya dair verdiği bilgiler askerî tarih yazımı için öne sürülen "3T" (teşkilat, teçhizat, tefekkürat) tasnifine göre verilmiştir. Daha sonra bu eserin kaynak değeri tahlil edilmiş ve seyyahın verdiği bilgilerin kendi

* Doç. Dr. Millî Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. E. Posta: ahmetbuyukaksoy[at]hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5762-4880. Bu çalışmada verdiği destek için değerli refikam Ayşen Müderrisoğlu Büyükkaksoy'a müteşekkirim.

Geliş Tarihi/Received: 18.05.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 10.06.2024

zamanına ait olmayıp, 35 yıl öncesine ait olduğu görülmüştür. Zira seyyahın donanma ile ilgili aldığı bilgilerin önemli bir kısmının Sir Paul Rycaut'nun daha önce yaptığı çalışmada verdiği bilgilerin, birkaç eklemeye birlikte özetlenmiş hâli olduğu müşahede edilmiştir. Bu eserin tanıtılması ve problemlerinin açığa çıkarılması ile istikbalde çalışma yapacak araştırmacılara katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Aaron Hill, İngiliz, Seyahatname, Osmanlı Donanması, Askerî Tarih.

Abstract

Travelogues are among the sources of not only social, economic, and cultural history but also military history. Travellers who visited Ottoman lands at various times and for various reasons left an essential corpus for Ottoman military history with the travel books they wrote. Thus, travelogues have such an important place in military historiography that historians cannot ignore them. However, reading travelogues without a critical eye can often lead the reader astray because it is possible for travellers to exaggerate, make inaccurate analyses due to cultural and religious prejudices, or pass off the information received from other works as their own.

This study focuses on the part about the navy in the travelogue written by Aaron Hill, an English traveller who visited the Ottoman lands in 1702. In the first three parts of this article, the information given by the traveller about the navy is delivered according to the organisation, equipment, and doctrine classification proposed for military historiography. Later, the article analyses the source value of this travelogue and finds out that the information given by the traveller did not belong to his own time but belonged to 35 years ago. The article concludes that a significant part of the information the traveller received about the navy was a summary of the information given in Sir Paul Rycaut's previous work, with a few additions. By introducing this work and revealing its problems, the article aims to contribute to researchers for future studies.

Key Words: Aaron Hill, English, Military History, Ottoman Navy, Travelogue.

Giriş

“Allah kararı bizlere, denizleri ise kâfirlere vermiştir”.

Türk atasözü¹

Seyahatnameler Osmanlı tarihinin önemli kaynaklarından birisidir. Zira bu eserler bir dönemin kültürel dokusundan ekonomik yapısına siyasî hadiselerinden içtimaî vaziyetine kadar uzanan geniş bir spektrumda veri sunmaktadır. Bununla beraber seyahatnamelerin askerî tarih açısından da değeri vardır. Daha önceden Gülgün Üçel Aybet, Avrupalı seyyahların gözünden Osmanlı ordusuna dair önemli bir eser kaleme almıştı². Ancak müellif burada Osmanlı kara ordusuna odaklanmış ve donanma büyük ölçüde çalışma kapsamına alınmamıştır. Buna mukabil müellifin kullandığı kaynaklar arasında Osmanlı donanması hakkında bilgi veren isimler de vardır. 18. yüzyılın başında İngiltere büyükelçisi olan kuzeni Lord Paget’i ziyaret gayesiyle Osmanlı topraklarına gelip imparatorluğun önemli bir kısmını gezen Aaron Hill bu isimlerden birisidir³.

Yukarıda zikredildiği üzere Hill, 1709 yılında yayımladığı seyahatnamesinde Osmanlı donanması hakkında birtakım bilgiler vermektedir. 18. yüzyılın ilk dönemine dair Osmanlı donanması üzerine yapılan çalışmaların nispeten az⁴ olması sebebiyle Hill’in vermiş olduğu bilgiler dikkate değerdir. Ayrıca bu bilgilerin ikinci önemli niteliği ise İngiliz seyyahın Büyük Türk Savaşları’nın (1683-1699) hemen sonrasında Osmanlı topraklarına gelip, savaştan henüz çıkmış olan bir donanmanın ahvalini anlatmasına dair bir beklenti yaratmasıdır. Üçüncü

---

¹ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, John Mayo, Londra 1709, s. 32.

² Gülgün Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

³ Aaron Hill’in biyografisi için Christine Gerrard, “Hill, Aaron” *Oxford Dictionary of National Biography, from the Earliest Times to the Year 2000*, c. 27, ed. H.C.G. Matthew ve Brian Harrison, Oxford University Press, Oxford 2004, s. 101-102.

⁴ Bu dönemki Osmanlı donanmasını ele alan önemli bir müstakil çalışma için bkz. Yusuf Alperen Aydın, *Sultanın Kalyonları, Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)*, Küre Yayınları, İstanbul 2011. 18. yüzyılın ilk yarısındaki Osmanlı donanmasına Panzac da kısaca değinmiştir. Daniel Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, çev. Ahmet Maden ve Sertaç Canpolat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 177-197.

olarak her ne kadar kendisi bir denizci, hatta bir asker olmasa da Avrupa'nın Hollanda ile beraber iki "denizci devletinden" biri olan İngiliz tebaasından olması sebebiyle dile getirdikleri hususlar dikkat çekici olmalıdır. Bununla beraber eserin detaylı ve mukayeseli bir incelemesi aslında bu beklentilerin en azından ilk ikisinin pek de karşılanmadığını gösterir.

Bu çalışmada hedeflenen Osmanlı donanmasına dair bilgiler veren bir kaynağın tanıtılması ve tahlil edilmesidir. Entelektüel bir İngiliz olan Aaron Hill'in gözünden Osmanlı donanması, Cevat Şayin'in daha önceden askerî tarih yazımı için ileri sürdüğü "3T" (teşkilât, teçhizat ve tefekkürat) metoduna göre anlatılacaktır⁵. Askerî tarih bağlamında teçhizat ve teşkilat arasındaki ilişki tefekküratı da dolaylı yoldan etkilediğinden bu yöntem tercih edilmiştir⁶. Aynı zamanda eserin kaynak değeri irdelenirken eserde zikredilen verilerin nereden elde edilmiş olduğuna yönelik bilgi de verilecektir. Bu minvalde 18. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı donanması hakkında bir seyyahın kaleme almış olduğu gözlemleri irdelenirken Osmanlı denizcilik tarihine dair yabancı bir kaynak da tanıtılmak suretiyle değerlendirilecektir.

1. Teşkilât

Aaron Hill, Osmanlı donanma teşkilatı hakkında çok kısıtlı bilgiler vermiştir. Genel olarak vermiş olduğu bilgiler Rycaut'nun daha önceden kaleme aldığı bilgilerin birer özeti şeklindedir. Ancak Hill, enteresan bir şekilde Rycaut'nun bahsettiği leventlerden⁷ bahsetmemiş ve teşkilat yapısının kısa bir özetini yapmakla yetinmiştir.

İngiliz seyyah, donanmanın başında "sultanın amirali" olduğunu söylediği kaptan paşanın bulunduğunu yazmıştır. Donanma denize açılacağı zaman Karadeniz ve diğer sahil bölgelerinden denizciler

---

⁵ Şayin'in önerisi için bkz. Cevat Şayin, "Askerî Tarih Çalışmaları için Bir Sentez Aracı Önerisi 3T: Teşkilat, Teçhizat, Tefekkürat", *Tarih Dergisi*, Sayı 52 (2010), s. 151-158. Bu metotla yapılan bir çalışma için bkz. Oğuzhan Konuk, XX. Yüzyılın Başında Osmanlı Nizamî Süvari Birlikleri (1900-1914), Millî Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021.

⁶ Bu konuda yönlendirmeleri için değerli meslektaşım Araştırma Görevlisi Oğuzhan Konuk'a müteşekkirim.

⁷ Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, çev. Halil İnalçık ve Nihan Özyıldırım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2012, s. 324.

hizmete çağrılır ve bunlar derhâl görev yerlerine giderlerdi. Hill, bu kimselerin deniz hizmeti karşılığında tımar aldıklarını belirtmiştir. İngiliz müellife göre donanmanın ihtiyaç duyduğu personelin üçte ikisi bu şekilde doldurulurdu⁸. Aaron Hill, burada Kaptan Paşa Eyaleti ve diğer eyaletlerdeki tımar ve zeametlerden gelen savaşçıları kastediyor olmalıydı⁹. Seyyahın zikrettiği başka bir grup ise yaz mevsiminde görev alan köle kürekçilerdi¹⁰. Bu kişiler sahil kasabalarında yaşayan ahalinin köleleriydi ve yazın donanmada yerine getirilmesi oldukça zor olan kürek hizmetini görürlerdi¹¹. İngiliz seyyah burada ocaklık kürekçilerden bahsediyor olmalıdır¹².

Aaron Hill'in donanma teşkilatında bahsettiği başka bir isim ise *azaplar*dır. İngiliz seyyah bunların payitahta yakın vilayetlerinden gelen güçlü denizciler olduğunu belirtmiştir. Azaplar, Hill'e göre Osmanlı donanması bir yana, devlet içerisindeki en kullanışsız birimlerden biriydi. Özellikle devletin maliyesi üzerinde büyük bir yük olan azaplar, her 25 hanenin birinden seçilirken, geri kalan 24 hane de bu azabın masraflarını karşılamaktaydı¹³. Hill'in zikrettiği son sınıf ise esir kölelerdi. Bu sınıfı teessürle anlatan İngiliz seyyah, bunların tek kurtuluşunun ölüm olduğunu belirtmişti. Seyyah bunların İtalyan, Venedikli, İspanyol ve

---

⁸ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 31. Bu konuda daha teferruatlı bilgi veren Rycout'dan kendisinin bu grubu kastettiği anlaşılmaktadır. Rycout'un görüşü için bkz. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 324.

⁹ Bu konuda bkz. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 231-235.

¹⁰ Açıkça görülüyor ki Aaron Hill, bu bilgiyi Rycout'dan almıştır. Rycout'un Fransızcasında bu ifade "kürek mahkûmu" olarak çevrilmiştir. Halil İncalcık ve Nihan Özyıldırım bu ifadeyi kürekçi olarak çevirmiştir. Uzunçarşılı ise bu ifadeyi "ahbap" olarak tercüme etmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s. 483. Fransızcası için bkz. Paul Ricaut, *Historie de L'etat Present de L'Empire Ottoman*, Sebastien Mabre-Cramoisy, Paris 1670, s. 654.

¹¹ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 31.

¹² İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s. 187-199.

¹³ Azaplar hakkında bkz. İdris Bostan, "Azeb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (=DİA)*, c. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 312-313. Rycout'un görüşü için bkz. Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 324.

Maltalılardan mürekkep olduğunu ve ancak potansiyel bir Osmanlı mağlubiyeti vasıtasıyla özgürlüklerine kavuşma ihtimalleri bulunduğunu zikretmiştir¹⁴. Osmanlı donanmasında esirlerin kürekçi olarak kullanıldığı hususu doğrudur¹⁵. 16. yüzyılda Kuzey Avrupa’da savaş esirlerinin kürekçi olarak kullanılması sona ermişken, başta Venedik olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu’nun karşı karşıya geldiği deniz devletlerinde bu uygulama devam etmekteydi¹⁶.

Denize açılacağı zaman personeli bu şekilde toplanan donanma, görevi bittikten sonra İstanbul’a dönmekteydi. Göreve çağırılmış denizciler ise terhis edilir ve bu denizciler memleketlerine gönderilirdi. Personel bu tarihten sonra bir dahaki baharda tekrar vazifeye çağırılınca kadar memleketlerinde kalırdı¹⁷.

Hill, hallerine acıdığını açıkça belirttiği esir kürekçileri tedarik etmek konusunda imparatorluğun hiç de zorlanmadığını belirtmiştir. Burada bilhassa Kırım Hanlığı önemli kaynaklardan birisiydi. Kırımlılar Lehistan, Rusya ve diğer Hıristiyan ülkelerin topraklarına yapmış oldukları seferlerde ele geçirdikleri köleleri hediye veya satış yoluyla Osmanlılara yollarlardı¹⁸. Esir kürekçiler konusundaki başka bir kaynak ise Garp Ocakları idi¹⁹. Osmanlı donanmasının teşkilât yapısı Aaron Hill’i fazla etkilememiştir. Donanmanın en büyük problemlerinden biri personelde yeterince uzman olmamasıdır. İngiliz müellif bunu büyük bir ihmalkârlık olarak değerlendirerek bir örnek verir. Öğrendiği kadarıyla bir Hıristiyan mühtedi Osmanlı idarecilerini çok kolay bir şekilde kandırarak, topçu, yelkenci veya marangoz olabiliyordu. Osmanlı hükümeti ise onun iddialarından hiç şüphe etmiyor, bu uygulamanın Avrupa ülkelerinde de yaygın olduğunu düşünüyordu²⁰.

---

¹⁴ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 31-32.

¹⁵ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s. 210.

¹⁶ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s. 209, dn. 198.

¹⁷ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 32.

¹⁸ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 88.

¹⁹ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 30.

²⁰ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 32.

Aaron Hill'in, Osmanlı topraklarında geldiği dönemde personelle ilgili birtakım sıkıntıların olması muhtemeldir. Zira devlet de 18. yüzyılın başında bu eksikliklerin önüne geçebilmek için yürürlüğe koyduğu kanunnamele personelle ilgili hususlara da dikkat çekmiştir²¹.

2. Teçhizat

Aaron Hill, Osmanlı İmparatorluğu'nun donanma için gerekli olan malzemeleri tedarikte zorlanmadığının altını çizer. İngiliz müellif evvelâ kereste hususuna dikkat çeker. Kendisi bu durumu şöyle belirtir: “*Hıristiyan âleminin bütün kralları birleşse ve donanmayı geliştirmek için kendilerinde yetişen ürünleri müşterek bir şekilde kullansa dahi bunlar Türk metropolisinin çevresindekiler kadar kaliteli bir şekilde yetişmez.*”²². Zira Karadeniz kıyılarının arkasındaki “nihayetsiz” ağaç ummanı, gemi inşası için en iyi keresteyi sağlıyordu²³. İngiliz seyyah burada İstanbul'dan, Doğu Karadeniz'e kadar uzanan geniş bir hinterlandı işaret ederek hem Kocaeli livasından ocaklık için alınan kerestelere²⁴ hem de Doğu'da Samsun²⁵ Batı'da ise Varna'ya kadar uzanan ocaklık dışı kerestelere vurgu yapar²⁶. Buna mukabil Hill'in bu konuda söylediklerinde birtakım çelişkiler vardır. Zira aşağıda Osmanlı topraklarından elde edilen kerestenin soğuk havaya dayanıksız olacağı gösterilecektir. Muhtemelen seyyah aslında kereste kalitesinden ziyade kerestenin bolluğuna vurgu yapmaktadır.

İngiliz seyyaha göre diğer malzemelerin tedarikinde de Osmanlı İmparatorluğu oldukça şanslı bir pozisyona sahipti. Yelken için gerekli olan keneviçe ve halatların hammaddesi olan kendir gibi malzemeler Mısır'da büyük ölçüde bulunmaktaydı ve bu malzemeler buradan tedarik

---

²¹ Yusuf Alperen Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 33-35.

²² Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 29-30.

²³ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 30.

²⁴ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s. 102-103.

²⁵ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s. 116.

²⁶ İdris Bostan *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s. 117.

edilmekteydi²⁷. Ancak Hill burada kendirin Karadeniz ve Trakya'dan²⁸, keneviçenin ise Boğdan ve Ege civarından alındığı hususunu atlamıştır²⁹. Bununla beraber Hill'in kaynağı Rycout da Osmanlıların donanmanın kendir ve keneviçe ihtiyaçlarını Mısır'dan tedarik ettiğini belirtir³⁰. Rycout ve Hill'in döneminde bu emtianın tedariki Mısır'dan yapılmış olabilir.

Yağ, zift ve katran gibi yine donanma için zarurî olan ihtiyaçlar, Eflak, Boğdan, Epir ve Arnavutluk'tan gelmekteydi. Kalite olarak bakıldığında bunlar Avrupa'nın en iyileriydi³¹. Peksimet ise imparatorluğun her tarafından mebzul miktarda tedarik edilmekteydi³². 17. yüzyıla bakıldığında Hill'in bu noktada kısmen doğru bilgiler verdiği görülmektedir³³.

Aaron Hill, Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok liman ve tersanesi olduğunu belirtir ve bunların Avrupalının tahayyül edemeyeceği kadar iyi tersaneler olduğunu altını çizer. Bununla beraber seyyah yalnızca İstanbul'daki Tersane-i Âmire hakkında teferruata girer³⁴. Son derece büyük olan tersanede aynı anda 135 gemi inşa edilebilirdi. Hill'e göre imparatorluğun diğer tersaneleri de İstanbul'dakinden aşağı kalır vaziyette değildi³⁵.

---

²⁷ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 30.

²⁸ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s. 137. Daha sonraki dönemde (18. yüzyılda) İzmir ve Rumeli'deki diğer sancaklarından da kendir aldığı görülmüştür. Bkz. Yusuf Alperen Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 267.

²⁹ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s. 167.

³⁰ Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 324.

³¹ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 30.

³² Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 30.

³³ Zift, yağ ve katran için sırasıyla için bkz. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s. 130, 132, 128. Ayrıca bkz. Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 324.

³⁴ Diğer tersaneler, Gelibolu, Sinop, İzmit, Süveys, Birecik, Basra, Rusçuk, Samsun ve Kefken'de bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra imparatorluğun sair yerlerinde gemi inşa tezgâhları da bulunmaktaydı. Hepsi için bkz. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s. 14-31.

³⁵ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 30.

Osmanlı donanmasının kadirga ile kalyon arasında gidip geldiği, ama nihayetinde kalyon hususunda karar kıldığı bir yüzyıla³⁶ dair gözlemler yapan veya Rycout gibi daha önceden gözlem yapanların bilgilerini özetleyen Hill, Osmanlı gemileri hakkında da bilgiler verir. İngiliz seyyahın kaynağı Rycout, Girit Savaşları'nda (1645-1669) Osmanlı İmparatorluğu'nun kadirgadan kalyona geçmeye çalıştığını ama bu hususta başarılı olamadığından kadirgaya döndüğünü belirtmiştir³⁷. Hill ise Girit Savaşı'na atıfta bulunmaz ama gemilerin çok iyi donatılmasına rağmen uzman personel kıtlığı ve devletin bu hususa yeteri kadar ehemmiyet göstermemesi yüzünden devletin kalyon kullanımından yakın zamanda vazgeçtiğini aktarır. Devlet bu yüzden tekrar kadirga ve çektiri inşa etmeye başlamıştır³⁸. Ancak buna rağmen Hill'in zamanında İstanbul'da 35 ve 36 tane kalyon vardı. Buna mukabil seyyaha göre bu kalyonlar deniz hizmetinden ziyade “gösteriş için” limanda durmaktaydı. Bu kalyonların top sayıları en az 24, en fazla 116 idi. İngiliz müellif bu kalyonların her ne kadar görünüş olarak haşmetli olduğunu vurgulasa da onların denize açılmak için uygun olmadığını belirtir. Zira bunlar hem mimarî açıdan elverişsiz ve kullanılan kereste itibariyle de fırtınalara karşı dayanıksızdı³⁹. Seyyah kalyonlar hakkında şunları söyler:

“[Kalyonlar] tahayyül edilemeyecek kadar büyük ve geniştir. Kışları ve pruvaları yüksektir. Subayların konaklaması için güverteler üst üste yapılır. Ancak biçimleri o kadar kullanışsız ve [inşaatlarında] kullanılan yeşil kereste fırtınalı hava için o kadar elverişsizdir ki, her ne kadar onlar sayısız denizcinin çığırtısı, davullar ve trompetlerle denize indirilse ve sancakları zengin bir ihtişamla dalgalansa da kısa süre içerisinde etkisiz ve parçalanmış bir şekilde geri dönerler.”⁴⁰

Kadirgalar hususunda da İngiliz seyyah kalyonlarınkine benzer

---

³⁶ Bu konuda teferruatlı bilgi için bkz. İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 183-207.

³⁷ Paul Rycout, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 323.

³⁸ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 30.

³⁹ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 30-31.

⁴⁰ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 30-31.

bir tablo çizer. Ona göre imparatorluğun bahriye meselelerinde en çok güvendiği gemi türü olan kadırgalar da tıpkı kalyonlar gibi, kışın seyrüsefer yapmaya muktedir değildi⁴¹. Hill'in kadırgalar hakkında verdiği bilgiler bunlardan ibarettir.

Hill, donanmanın insan gücünde olduğu gibi materyal tedarikinde de sıkıntı çekmediğinin altını çizer. Ancak teşkilattaki kifayetsizlik, imparatorluğun, Hıristiyanlarınkine eş değer oranda bir donanma çıkaramamasına yol açmaktaydı⁴². Uzmanlaşmada yaşanan bu problemler bilhassa gemilerin fırtınalarda batmasına, güçlü bir düşmanla karşılaştığı vakitte de alabora olmasına yol açıyordu⁴³. Netice itibariyle seyyaha göre Osmanlıların sorunu teçhizatı tedarik etmekte değil, onu kullanamamakta yatıyordu.

3. Tefekkürat

Denizci ve Avrupa'daki en güçlü donanmaya sahip bir devletin tebaası olan Aaron Hill'i en çok şaşırtan husus Osmanlı donanmasının tefekküratıyla ilgilidir. Zira seyyah, İngiltere'ye “denizcilikte eşit olabilecek [veya] onu geçebilecek” bir ülkenin neden denizcilik “ilmini” ihmal ettiğini anlayamamaktaydı. Zira Osmanlıların büyük bir donanma kurabilmek için kimseye nasip olmamış bir zenginliği vardı⁴⁴. Bir zamanlar son derece güçlü bir donanmaya sahip olan Osmanlıların şimdiki körlüğüne Hill'in okuyucusu hayret edebilirdi⁴⁵. Zira ona göre devletlerin temel sütunlarından biri olduğu şüphe götürmeyen donanma yalnızca ticaret vasıtasıyla zenginlik getirmekle kalmayıp, dünyanın en uzak köşelerinin fethini de sağlardı⁴⁶.

---

⁴¹Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 31.

⁴²Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 30.

⁴³Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 30.

⁴⁴Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 32.

⁴⁵Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 37.

⁴⁶Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all*

Aaron Hill'e göre kış zamanı seyrüsefer yapamayacak olan Osmanlı donanması, kış bittikten sonra toparlanmaya başladığı. Tayfalar toparlandıktan ve gemiler teçhiz edildikten sonra büyük kısmı kadirgalardan oluşan donanma Gelibolu'ya doğru yola çıkardı. Seyyaha göre donanmadaki gemilerin sayısı hiçbir zaman 100'ü geçmezdi. Çanakkale Boğazı geçildikten sonra donanma Ege adalarını teker teker ziyaret ederdi. Bu şekilde adalardaki ahalinin isyanları veya Hıristiyanların yapabilecekleri muhtemel bir saldırının önüne geçilmiş olurdu. Aynı zamanda adalardaki beyler de sefere iştirak ederlerdi. Hepsisi kendi kadirgalarıyla bu işi yaparlardı⁴⁷. Bu iş bittikten sonra donanma tekrar İstanbul'a döner, denizciler terhis edilir, kadirgalar ise yerlerine alınır. Bu şekilde bir sonraki bahara kadar donanmanın işi biterdi. Sefer sırasında elde edilen ganimet hiç şüphesiz padişahın hakkıydı. Ancak Kaptan Paşa döndükten sonra kışın Ege'deki beyler seyrüsefer yapabilirlerdi. Onların bu süre zarfında elde ettikleri ganimet ise onların hakkıydı. Aaron Hill, Osmanlı donanmasının yıllık faaliyetinin bundan ibaret olduğunu söyler⁴⁸.

İngiliz seyyaha göre Türkler bir zamanlar güçlü olan donanmalarını eski hâline getirmek için denizcilik sanatına dair bilgilerini artırmak bir yana bu hususu tamamen ihmal etmişlerdi. En ufak bir matematik bilgisi olmadan çizilen, kötü ve hatalı haritalarla seyrüsefer yapılıyor, donanma çoğu zaman kara ile görüş mesafesini kaybetmiyordu. İşte bu yüzden Osmanlı donanması hiçbir zaman uzak okyanuslara yelken açamıyordu⁴⁹. Seyyaha göre Osmanlılar arkaik metotları kullanmakla kalmayıp, Hıristiyanların denizcilik ilminde

---

of its Branches, s. 37. Müellife göre denizcilik konusunda ihmalkâr olan Osmanlılar ya Ege adaları ya da denizden ulaşması kolay yerler ile deniz ticareti yapmaktaydılar. Kıbrıs, Girit, Rodos ve adalar deniz ticaretinin önemli merkezleriydi. Osmanlı gemileri bazen İskenderiye, İskenderun ve Mısır da dâhil olmak üzere diğer Kuzey Afrika sahillerine giderdi. Bkz. s. 88.

⁴⁷Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 32.

⁴⁸Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 32. Hill'in kısaca değindiği süreç II. Bayezid (1481-1512) döneminden 19. yüzyıl oralarına kadar uzanan bir teamüldür. Bu konuyla ilgili teferruatlı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 437-444.

⁴⁹Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 32.

gösterdikleri gelişmeleri, ekseriyetle mühtediler vasıtasıyla takip ediyorlardı. Yukarıda da belirtildiği gibi Hıristiyan mühtedilerin söyledikleri en ufak bir tahkikat yapılmadan kabul ediliyordu. İngiliz seyyah Osmanlıların bu temayüllerini büyük bir kusur olarak telâkki etmekteydi⁵⁰. Hill, aynı zamanda Osmanlıların pusula kullanımında da son derece zayıf olduğunu belirtir⁵¹. Osmanlılar ise Hill'in ifadelerine göre, denizcilik konusundaki zayıflıklarının farkındaydılar ve “*Allah karayı bizlere, denizleri de kâfirlere vermiştir.*” gibi bir atasözüyle kendilerini avutuyorlardı⁵². Bu da aslında seyyaha göre Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü kaybetmekte olduğunu açık göstergelerinden birisiydi. Hill, bu durumun Hıristiyanlar için ne kadar iyi olduğunu söylerken Osmanlılar içinse ne kadar vahim olduğunu altını çiziyordu⁵³.

Hill'in söylediklerinden anlaşıldığı kadarıyla Osmanlıların bu hususta çektikleri sıkıntılar yeni değildi. Ancak eskiden otoritesi daha sağlam olan padişahlar istedikleri zaman Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Fas ve Afrika'nın diğer kesimlerinden gelen Berberî korsanlarını göreve çağırırdı. Hill'in korsan olarak adlandırdığı Garp Ocakları⁵⁴, getirdikleri güçlü gemilerle Osmanlı donanmasının eksiklerini ikmal ediyorlardı. Ancak son zamanlarda güçlerini ve nüfuzlarını artıran Garp Ocakları rüesası, bir şekilde Osmanlı donanmasının hizmetine girmemek için bahaneler buluyor ve Osmanlı egemenliği altındaki Ege adalarını yağmalıyorlardı. Ganimetten mürtekip Osmanlı memurlarına da pay verdikleri için haklarında işlem de yapılmıyordu. Bu şekilde Osmanlı donanması hem önemli bir güçten mahrum kalıyor hem de topraklarının yağmalanmasını engelleyemiyordu⁵⁵.

---

⁵⁰Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 32.

⁵¹Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 74.

⁵²Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 32

⁵³Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 37.

⁵⁴ Atilla Çetin, “Garp Ocakları”, *DİA*, c. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 382-386.

⁵⁵ Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 32-33.

Aaron Hill, Türklerin bu konudaki zayıflıklarının farkına varmaya başladığının da altını çizmekteydi. Zira İstanbul Antlaşması'ndan sonra Karadeniz'e çıkış elde eden Rusya, Osmanlıları oldukça ürkütmüştü. Elçiyi taşıyan 70 topluk geminin, şehri selamlaması İstanbul'da büyük bir korkuya yol açmıştı⁵⁶. Buna önlem olarak devlet, Hill'e göre, Boğaz'ın Karadeniz girişindeki kaleleri tamir ettirmiş ancak yeni bir gemi yapma yoluna gitmemişti⁵⁷.

Aaron Hill, Osmanlıların donanma tefekkürünün olmadığını, bahriyeyi ihmal ettiklerini ve büyük bir gaflet uykusu içerisinde olduğunu belirtir. Ona göre Osmanlılar çok güçlü bir deniz gücü oluşturabilecek imkânlarla sahipti ama bunu yapmaktan her nedense imtina ediyorlardı. Buna mukabil Hill'in gelişine takaddüm eden yıllarda özellikle Mezomorta Hüseyin Paşa'nın kaptan paşalığı döneminde Osmanlı donanması büyük başarılar kazanmıştı. Ancak aşağıda bahsedileceği üzere Hill'in görüşlerini büyük ölçüde Rycout'dan aldığı açıkça aşikârdır. Bu yüzden de değerlendirmesinde Osmanlıların Viyana Savaşları'nda Venediklilere karşı elde ettikleri başarıları göz ardı etmiş olduğu görülmektedir⁵⁸. Hill'in söylediği üzere Osmanlılar donanma konusundaki eksikliklerinin ve noksanlıklarının farkındaydılar. Ancak

---

⁵⁶ La Motraye de bu hususta Aaron Hill ile benzer bilgileri verir. Fransız seyyahın verdiği bilgiler şu şekildedir: “*Bu arada, bir Rus savaş gemisi İstanbul limanına yanaştı ve duygularını ele vermeyen Türkleri bile çok şaşırttı. Çar tarafından pek de medeni sayılmayacak biçimde bir ziyaretçi göndermesine karşı gösterilen şaşkınlığın yerini kısa sürede çok daha büyüğü aldı. Gelen temsilcinin amacı Karlofça nedeniyle kaybedilen toprakların durumunu konuşmaktı. Onun gelişi ardından duyulan endişeyle Boğaz girişi tahkim edildi.*”. Bkz. Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyehatnamesi*, çev. Nedim Demirtaş, İstiklal Kitabevi, İstanbul 2007, s. 199. Osmanlı kaynakları ise geminin gelişinden muhtasar bir şekilde ele almışlardır. Meselâ çağdaş kaynaklardan Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, bu geminin gelişini “*Moskov Çarı Devlet-i aliye ile eylediği akd-i musâlaha ve dostluk tecdidi-çün ihzâr idüp gönderdiği ilçisin Azak Kal'ası kurbünde yaptıkları on kıt'a kalyonun birine binüp Karadeniz muhâfazasına me'mur dört kıt'a mîrî kalyonla Kerş Boğazı'nda bir yere gelüp mâh-ı mezbûrun yirmiikinci çehâr-şenbih gün Karadeniz Boğazı'ndan içerü girüp şenlik iderek Kullelibâğçe mukâbelesine geldikde batı karayel karşulamağın anda demürleyip kaldı.*”, şeklinde anlatır. Bkz. Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, yay. haz. Mehmet Topal, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara 2018, s. 557.

⁵⁷ Aaron Hill *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 37-38.

⁵⁸ Ancak denizde kazanılan zaferler, kara zaferleri ile taçlandırılmamıştır. Bkz. İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, s. 197.

Osmanlıların yukarıdaki atasözünde ileri sürüldüğü üzere bu konuda teslimiyetçi oldukları hususu da doğru değildir. Sancılı bir süreçten sonra Osmanlılar kalyona geçmeyi başarmışlardı. Dahası 1701 yılında kabul edilen Bahriye Kanunnamesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun donanmasını geliştirmek üzere atılmış önemli bir adımdı⁵⁹ ki Aaron Hill, devletin bu adımından hiçbir yerde bahsetmez. Bu da müellifin iddia ettiği üzere Osmanlıların denizcilik ve denizcilikteki gelişmelere karşı bigâne olduğu hususunu çürütür. Zira 18. yüzyılın başında yapılan ıslahatlar neticesinde Osmanlılar, Venediklileri mağlup etmişler ve Karlofça'da kaybettikleri Mora'yı geri alabilmişlerdir⁶⁰.

Bununla beraber müellifin Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere'yi mukayese etmesi de doğru bir yaklaşım değildir. Bir ada ülkesi olan İngiltere, donanmasını güçlendirdiği sürece ülkesini işgalden koruyabilirdi. Bu yüzden İngiltere için kara ordusundan ziyade donanmaya yatırım yapmak daha makul bir seçenek olabilirdi ki güçlü bir donanma, Hill'in de altını çizdiği gibi uluslararası deniz ticareti zenginliğinin anahtarlarından biriydi. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya, Rusya ve Safevî İran gibi rakiplerine karşı muhafaza etmesi gereken çok büyük bir kara sınırı vardı ve devlet önceliğini bu alana vermek durumundaydı⁶¹. Netice itibarıyla Aaron Hill'in Osmanlı donanmasının tefekküratı hakkında yaptığı değerlendirmelerin pek de gerçeği yansıtmadığı sonucu çıkarılabilir. Osmanlı İmparatorluğu İngiliz seyyahın ifade ettiği üzere "gaflet" derecesinde donanmayı ihmal etmiyordu. 17. yüzyılda Osmanlılar kadırgadan kalyona geçmek için çalışmalar yapmışlar ve en sonunda bu dönüşümü tamamlayabilmişlerdi. Osmanlı idaresi, 18. yüzyılın başında yayımlanan kanunname ile donanmanın çağdaş denizcilik normlarına intibak etmesini hedeflemiş ve kısa vadede bu hususta sonuç almıştı.

---

⁵⁹ Yusuf Alperen Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 32.

⁶⁰ Yusuf Alperen Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 28.

⁶¹ Wilson 18. yüzyıl Fransa'sını ve Hollanda'sını İngiltere ile mukayese etmiş ve Fransa'nın koruması gereken büyük kara sınırı sebebiyle donanmaya ehemmiyet vermek hususunda İngiltere'den daha şansız olduğunun altını çizmiştir. Hollanda ise her ne kadar Bariyer Antlaşması ile olası bir kara işgalinden korunmuş olsa da bunun bedeli ağırdı. Bir ada ülkesi olan İngiltere neredeyse bir dokunulmazlık elde etmişti. Arthur McCandless Wilson, *French Foreign Policy during the Administration of Cardinal Fleury, 1726-1743, A Study in Diplomacy and Commercial Development*, Harvard University Press, Cambridge 1936, s. 52.

Osmanlı topraklarını ziyaret ettiği tarih itibarıyla bu gelişmelerden haberdar olması gereken Hill'in bu ifadeleri kafalarda bir takım soru işaretleri oluşmasına yol açmaktadır. Burada çıkan en büyük soru şudur: Aaron Hill, Osmanlı donanması hakkında vermiş olduğu bilgileri nereden edindi? Aşağıdaki bölümde bu sorunun cevabı ve eserin kaynak değeri tartışılacaktır.

4. Seyyahın Donanma Hakkında Verdiği Bilgilerin Kaynağı ve Eserin Tahlili

Osmanlı topraklarının önemli bir kısmını gezen Aaron Hill, kuzeni vasıtasıyla İstanbul'u da gezmiştir. Bilgilerinin bir kısmı kendi gözlemi, bir kısmı da kuzeni olan elçiden duydukları olabilir. Bu tür bilgiler orijinal olarak telâkki edilebilir. Ancak seyyahın donanmaya dair vermiş olduğu bilgilerin ne ölçüde orijinal olduğu sorusu tartışmalıdır. Zira mukayese edildiğinde İngiliz seyyahın vermiş olduğu bilgilerin önemli bir kısmının Sir Paul Rycaut'nun 1667'de tamamladığı *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi*⁶² isimli eserden geldiği anlaşılmaktadır⁶³. Rycaut'nun eserinden faydalandığı açık olan Hill, bu bilgileri aynen almayıp özetleyerek, kimi yerlerde ufak değişiklikler yaparak vermiştir. Aşağıda Hill'in Rycaut'dan aldığı yerler gösterilecektir.

Evvelâ, donanma inşası için gerekli malzemeler hususunda iki İngiliz de neredeyse aynı bilgileri verir. İki isim de kerestenin Karadeniz'den uzanan geniş bir hattaki ormanlardan tedarik edildiğini bildirir⁶⁴. İki isim de kendir ve keneviçenin Mısır'dan geldiğini ileri sürer⁶⁵. Yağ, zift ve katran gibi maddelerin Arnavutluk ve Eflâk'tan geldiği hususunda Hill ve Rycaut mutabıkken, Hill bu listeye Boğdan'ı da eklemiştir⁶⁶. Tersanelerin ve limanların kalitesi konusunda iki isim de

---

⁶² Zeki Arıkan, "Rycaut, Paul", *DİA*, c. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 314.

⁶³ Yalnızca askerî alanda değil Osmanlıların, dinî ve medenî kanunlarına dair bilgilerde de Hill ve Rycaut arasında benzerlikler olduğuna daha önceden dikkat çekilmiştir. Ancak bilhassa donanma konusunda Hill'in şahsî olarak Rycaut'nun eserini kaynak olarak kullandığı belirtilmemiştir. Bkz. Dorothy Brewster, *Aaron Hill, Poet Dramatist, Projector*, Columbia University Press, New York 1913, s. 22.

⁶⁴ Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 324.

⁶⁵ Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 324.

⁶⁶ Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 324.

neredeyse aynı bilgileri verir. Aralarındaki tek fark, Rycaut'nun İstanbul'daki tersanenin tek seferde 137 gemi inşa edebileceğini söylerken, Hill'in bu sayıyı 135 olarak vermesidir⁶⁷. Peksimetin imparatorluğun her cihetinden geldiği hususu iki İngiliz'in mutabık olduğu hususlardan bir başkasıdır⁶⁸. Ancak en dikkat çekici mutabakat imparatorluğun kadirga kullanımındaki ısrarıdır. Rycaut, Girit Savaşı'ndaki başarısızlıklardan sonra Osmanlıların kalyon kullanımından vazgeçtiğini ileri sürerken Hill, Bâbiâli'nin kalyon inşaatı fenninden mahrum olduğundan kadirgalarda ısrarcı olduğunu belirtir⁶⁹. Ancak Hill'in zamanında devlet kadirga kullanımını bırakmış ve kalyona geçişi gerçekleştirmişti. Her ne kadar Hill, yukarıda da belirtildiği üzere "hâlâ" İstanbul'da kalyonlar olduğunu belirtse de o, bunların işlevsiz olduğunu ileri sürmüştür. Bu konu ileride tekrar ele alınıp yorumlanacaktır.

Teşkilat hususunda Rycaut daha teferruatlı bilgi verirken, Hill bunları özetleyerek açıklamıştır. Arada çok küçük bazı sayısal farklar olsa da iki İngiliz'in de verdiği bilgiler benzerdir. Ancak Hill, Rycaut'nun vermiş olduğu bazı bilgileri vermemiştir⁷⁰. Hem Rycaut hem de Hill, Osmanlıların denizcilik konusunda birer tefekküratı olmadığını düşünürler. İkisi de Osmanlıların denizciliğe karşı bigâne olduklarını ve kendilerini yukarıda alıntılanan atasözleriyle avuttuklarını belirtir. Rycaut da Hill de bu durumun Hıristiyanlar için ne kadar iyi olduğunun altını çizer⁷¹. Netice itibariyle iki İngiliz de neden Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük bir donanma kurabilme potansiyeline sahip olan bir devletin, denizcilikte bu kadar geri kalmasını idrak edemez⁷².

Rycaut ve Hill arasında elbette birtakım farklar vardır. Zira Hill,

---

⁶⁷ Eserin Türkçe çevirisinde bu sayı 130 olarak verilmiştir. Bkz. Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 324. İngilizcesi için bkz. Paul Ricaut, *The History of the Present State of the Ottoman Empire*, Charles Brome, Londra 1686, s. 399.

⁶⁸ Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 324.

⁶⁹ Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 323; Aaron Hill, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, s. 30.

⁷⁰ Rycaut'nun teşkilata dair çizdiği resim için bkz. Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 324-325.

⁷¹ Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 326.

⁷² Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 323.

Rycaut'dan daha sonra gelmiş ve Rycaut'da olmayan bazı gözlemlerini aktarmıştır. Ancak bütüne bakıldığında Hill'in pek çok hususu Rycaut'dan aldığı açıktır. Bu da Hill'in vermiş olduğu bilgilerin sıhhatinin sorgulanmasına yol açar. Zira Rycaut'nun kaleme aldığı eser 1667 yılında tamamlanmıştı ve bu dönemde Girit Savaşı devam etmekteydi. Bu dönemde Osmanlı donanmasının zaafalarını gören Rycaut, eserini bu dönemin şartları neticesinde kaleme almıştır. Gerçekten de Rycaut'nun eserinin yayımlanmasından beş sene önce Osmanlılar kalyon kullanımından vazgeçip tekrar kadirgaya dönmüşlerdi⁷³. Ancak Hill'in İstanbul'a geldiği 1702 yılından 20 yıl önce (1682) kalyona geçiş süreci tekrar başlamış ve İngiliz seyyahın "*büyük kalyon inşaatını bırakıp tamamen kadirga ve çektiri inşasına girişmişlerdir.*" cümlesinin aksine 17. yüzyıl sonunda kadirga inşasından tamamen olmasa da büyük ölçüde vazgeçmişlerdi⁷⁴.

Rycaut ve Hill, Garp Ocakları'nın eski zamanlarda olduğu üzere Osmanlı donanmasına yardımcı olmadığını ve hatta Osmanlı topraklarını yağmaladıklarını belirtirler⁷⁵. Girit Savaşları döneminde Garp Ocakları'nın Osmanlı donanmasına katılmaktan imtina ettiği pek çok kez müşahede edilmişti⁷⁶. Ancak Garp Ocakları Hill'in Osmanlı topraklarına gelişine takaddüm eden Büyük Türk Savaşları'nda önemli hizmetlerde bulunmuşlardı⁷⁷.

Bütün bunlardan şu sonuç anlaşılır: Aaron Hill'in Osmanlı donanmasına dair verdiği bilgiler 1702 yılına değil, 1667 yılına aittir. İngiliz seyyah, Osmanlıların donanmayı geliştirmek için attığı adımları göz ardı etmiş, yalnızca birkaç gözlemlerle yetinmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi imparatorluğun 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başında donanma için attığı adımlar kısa vadede sonuç vermiştir. Kısacası Hill, Osmanlıların denizleri Hıristiyanlardan geri almak için gösterdikleri çabayı göz ardı etmiş ve donanma hakkında kendisinden önce yapılan gözlemleri özetlemekle yetinmiştir. Yani seyyah donanmaya dair üstünkörü bir inceleme yapmış, kalanını Rycaut'dan ikmal etmiştir. Dolayısıyla

---

⁷³ İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, s. 195.

⁷⁴ İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, s. 197.

⁷⁵ Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, s. 325.

⁷⁶ İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, s. 195.

⁷⁷ İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, s. 195.

Osmanlı donanması tarihi yazılırken Aaron Hill'i kaynak olarak alınırken bu husus göz önünde bulundurulmalıdır. Zira seyyahın beklenen onun 1702 yılındaki Osmanlı donanmasının fotoğrafını çekmesi iken, 35 yıl önceki bilgileri özetlemiştir⁷⁸. Müellif donanmayı kendi zamanının bilgileriyle değil, geçmişte yazılmış bir kaynakla üstünkörü bir şekilde anlatmıştır.

Sonuç

Seyahatnameler çalışmanın başlangıcında da belirtildiği üzere Osmanlı askerî tarihinin önemli kaynakları arasında bulunmaktadır. Bununla beraber bilhassa yabancı seyahatnameler dikkatli bir şekilde okunmalıdır. Farklı bir kültürden gelen seyyahlar, kültürel, dinî, geçirdikleri kısıtlı zaman gibi pek çok husustan mütevellit hadiseleri doğru yorumlayamayabilirler. Ayrıca seyyahlar bazen kendilerinden önceki müelliflerin verdiği bilgileri kendilerinininkiymiş gibi yazarlar⁷⁹. Bu da her ne kadar son derece önemli birincil kaynaklardan biri olsa da onların ihtiyatlı bir şekilde okunmasını zarurî kılar.

Aaron Hill de Osmanlı topraklarına gelen ve bir seyahatname kaleme alan seyyahlardan birisi olarak Osmanlı donanmasının teşhizat, teşkilat ve tefekküratı hakkında birtakım bilgiler vermiştir. Seyyahın Osmanlı donanmasına dair vermiş olduğu bilgiler genel manada olumsuzdur. Ancak Hill'in eseri Sir Paul Rycout'nun çalışması ile mukayeseli bir şekilde okunduğunda onun zamanının bilgilerini vermek yerine kendisinden 35 sene önce bir eser kaleme almış olan vatandaşının döneminin şartlarını özetleyerek ve birtakım eklemeler yaparak, okuyucuyu yanıltıcı bilgiler verdiği görülmüştür. Zira Rycout'nun döneminin aksine Hill'in döneminde Osmanlı donanması gözle görülür bir yükseliş dönemine geçmişti. Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde Rycout döneminde görülen eksiklikleri gidermeye çalışıyorlardı.

---

⁷⁸ Donanma konusunda verdiği bilgilerin kifayetsiz olması hususu onun eserini tamamen kıymetsiz kılmaz. Zira Hill, Osmanlı topraklarının önemli bir kısmını gezmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal, ekonomik, kültürel, mimarî yapısı hakkında önemli gözlemlerde bulunmuştur. İstanbul'dan Mısır'a kadar uzanan geniş bir coğrafyayı gezen seyyahın aynı zamanda gezdiği topraklardaki tarihî dokuya dair verdiği bilgiler de ilginçtir. Bu yüzden bu eserin Türkçeye kazandırılmasının ve geniş bir okuyucu kitlesinin kullanımına açık olmasının önemli bir katkı olacağı açıktır.

⁷⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998, s. 25.

Bu açıdan bakıldığında Aaron Hill'in vermiş olduğu bilgilerin en basit tabirle güncel olmadığı ve seyyahın bu konuda üstünkörü bilgiler verdiği sonucuna varılmıştır. Bu bilgi olmaksızın Hill'in seyahatnamesine dayanarak yapılan bir çalışmanın nakıslarının olmaması kaçınılmazdır. Hem Hill'in gözünden Osmanlı donanmasını anlatan hem de onun verdiği bilgilerin sıhhatini değerlendiren bu çalışmanın Türk askerî tarih yazımına mütevazı bir katkı olması, bu incelemenin en büyük gayesidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Kaynak Eserler

- de la MOTRAYE, Aubry, *La Motraye Seyehatnamesi*, çev. Nedim Demirtaş, İstanbul 2007
- HILL, Aaron, *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all of its Branches*, Londra 1709
- RICAUT, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, çev. Halil İnalçık ve Nihan Özyıldırım, Ankara 2012
- RICAUT, Paul, *The History of the Present State of the Ottoman Empire*, Londra 1686
- RICAUT, Paul, *Historie de L'etat Present de L'Empire Ottoman*, Paris 1670

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- ARIKAN, Zeki, "Rycaut, Paul", *DİA*, c. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 314-315
- AYDIN, Yusuf Alperen, *Sultanın Kalyonları, Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)*, Küre Yayınları, İstanbul 2011
- BOSTAN, İdris, "Azeb" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 312-313
- BOSTAN, İdris, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011
- BOSTAN, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992
- BREWSTER, Dorothy, *Aaron Hill, Poet Dramatist, Projector*, Columbia University Press, New York 1913
- ÇETİN, Atilla, "Garp Ocakları", *DİA*, c. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 382-386
- GERRARD, Christine, "Hill, Aaron" *Oxford Dictionary of National Biography, From the Earliest Times to the Year 2000*, c. 27, ed. H.C.G. Matthew ve Brian Harrison, Oxford University Press, Oxford 2004, s. 101-102
- KONUK, Oğuzhan, XX. Yüzyılın Başında Osmanlı Nizamî Süvari Birlikleri (1900-1914), Millî Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021

- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Tarih Araştırmalarında Usûl*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1998
- PANZAC, Daniel, *Osmanlı Donanması (1572-1923)*, çev. Ahmet Maden, Sertaç Canpolat, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018
- ŞAYİN, Cevat “Askerî Tarih Çalışmaları için Bir Sentez Aracı Önerisi 3T: Teşkilat, Teçhizat, Tefekkürat”, *Tarih Dergisi*, sayı 52 (2010), s. 151-158
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020
- ÜÇEL AYBET, Gülgün, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu, (1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010
- WILSON, Arthur McCandless, *French Foreign Policy during the Administration of Cardinal Fleury, 1726-1743, A Study in Diplomacy and Commercial Development*, Harvard University Press, Cambridge 1936

Extended Summary

Travelogues are among the primary sources of military historiography. However, it is not unusual for some travellers to exaggerate or twist some of their accounts due to cultural or religious prejudices. Furthermore, some travellers might reflect earlier accounts as their own. Aaron Hill, an English intellectual and cousin to English ambassador Lord Paget, was among the latter. Hill arrived in the Ottoman Empire in 1702 to visit his cousin and travelled most of the empire. He compiled his journey accounts into a travelogue called *A Full and Just Account of the Present State of the Ottoman Empire in all its Branches*. In his travelogue, Aaron Hill also presented detailed information about the Ottoman Army, which was studied by Gülgün Üçel Aybet in 2010. However, Hill's observations on the Ottoman Navy were not within the scope of Aybet's work, and thus, this article aims to fill the gap in question. This article has two aims: to introduce and analyse Aaron Hill's observation of the Ottoman Navy.

To introduce Hill's observations, the article uses a classification technique introduced by Cevat Şayin and known as organisation, equipment, and doctrine. By using Hill's account, Ottoman naval organisation, equipment, and doctrine are tried to be explained. According to Hill, the Ottoman naval organisation consisted of seamen from *timar's*, *azabs*, oarsmen and slaves whose conditions were miserable. Hill argued that the Ottoman Empire's resources to create a formidable navy were abundant. He gave information about where canvas, hemp and sea biscuits came from. Hill also claimed that Ottomans could not properly use galleons as they were foreign to the art of navigation and were still using galleys. Even though there were some galleons in the capital, they were used only for show rather than naval warfare. Barbary corsairs, who had previously assisted the Ottoman Navy, were now neglecting their duty and attacking Turkish dominions.

It was a great wonder to Aaron Hill that as an empire with vast resources to create a navy that might withstand against the whole of Christendom, the Ottomans totally neglected maritime affairs and curbed their setbacks in the sea by a Turkish proverb: "*God has given land to us and thought fit to leave the sea to the dominion of the Infidel*".

According to Hill, the Ottoman Navy was in a miserable state in 1702. However, when one closely examines modern literature and

compares Hill's account with the earlier accounts, then it becomes clear that most of Hill's account was not original, to say the least. Unlike Hill's account, the Ottomans started to abandon galleys in 1682, 20 years before Hill's arrival to the Ottoman lands. On the other hand, the Ottoman Navy showed significant success during the Great Turkish Wars (1683-1699). Just one year before the arrival of Aaron Hill, a new naval regulation was issued by the Sublime Porte. Hill's unawareness about these developments was highly unlikely. This proves that Hill's account of the Ottoman Navy was highly superficial, and he collected most of his information from the accounts of Sir Paul Rycaut, who had concluded his work in 1667. In Rycaut's time, the Ottoman navy was degraded by the Venetians, and Ottomans could not use galleons properly. Similarities between Rycaut's and Hill's accounts are quite striking, and thus, it is not very hard to conclude that Hill mainly summarised Rycaut's account. During Hill's time in the Ottoman lands, the Ottoman navy significantly improved, and most of its setbacks were removed. Therefore, Hill's account was outdated, if not altogether unoriginal.

This article presents Hill's account of the Ottoman Navy and its problems. Thereby, it aims to introduce and, to some extent, warn military historians about the setbacks of Hill's travelogues.

Romanya Cephesinde Osmanlı 6'ncı Kolordusu'nun Harp Sahası

The Battlefield of the Ottoman 6th Corps
on the Romanian Front

Güzin ÇAYKIRAN*

Öz

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda sınırları dışında Romanya, Galıçya ve Makedonya cephelerinde İttifak Devletleri'ne (Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan) insan gücü olarak askerî destekte bulunmuştur. Bunlardan Romanya Cephesi'ne 15'inci ve 25'inci Tümenlerden oluşan 6'ncı Kolordu, 12 Ağustos 1916 tarihinde Edirne'den trenle cepheye intikal etmiştir. 15'inci Tümen; 38'inci, 45'inci ve 56'ncı, 25'inci Tümen; 56'ncı, 74'üncü ve 75'inci Alaylardan oluşmaktaydı. 15'inci Tümen, Varna'da, 6'ncı Kolordu Karargâhı ve 25'inci Tümen de Pravadi İstasyonu'nda indirilmişti. 1 Kasım 1916'da ise 26'ncı Tümen Romanya Cephesi'ne gönderilmişti. 26'ncı Tümen; 73'üncü, 76'ncı ve 78'inci Piyade ve 26'ncı Topçu Alayı'ndan teşkil edilmişti. Tümen, Edirne'den Tırnova'ya gelmiş ve Eflak harekâtına katılmışti. Romanya Cephesi'nde 6'ncı Osmanlı Kolordusu Edirne'den Romanya'da Seret Hattı'na kadar 128 merkezde ya konuşlanmış veya muharebeler yürütmüştü.

Anahtar Kelimeler: 15'inci Tümen, 26'ncı Tümen, 6'ncı Kolordu, 25'inci Tümen, Askerî Tarih, Birinci Dünya Savaşı, Romanya Cephesi.

** Doç. Dr., MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı. E. Posta: guzincaykiran[at]gmail.com, ORCID: 0000-0002-8524-8405.

Geliş Tarihi/Received: 14.05.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 11.06.2024

Abstract

During the First World War, the Ottoman Empire supported the Allied States (Germany, Austria-Hungary, and Bulgaria) by sending manpower abroad to the Romania, Galicia, and Macedonia fronts. The 6th Corps, consisting of the 15th and 25th Divisions, was transported from Edirne to the Romanian Front on 12 August 1916. The 15th Division comprised the 38th, 45th, and 56th Regiments, while the 25th Division comprised the 56th, 74th and 75th Regiments. The 15th Division left the train at Varna Station, the 6th Corps Headquarters and the 25th Division at Pravadi Station. The 26th Division was also deployed to the Romanian Front on 1 November 1916. The 26th Division was composed of the 73rd, 76th, and 78th Infantry and the 26th Artillery Regiment. The division travelled from Edirne to Tarnova and participated in the Wallachian operation. Meanwhile, the 6th Ottoman Corps either deployed or fought battles in the Romanian Front at 128 centres from Edirne to the Seret Line in Romania.

Key Words: 15th Division, 25th Division, 26th Division, 6th Corps, Military History, Romanian Front, World War I.

Giriş

Romanya, Avrupa’da savaş başladığı zaman 3 Ağustos 1914’te tarafsızlığını ilan etmiş bir devlettir. Ancak yaklaşık bir yıl sonra Romanya, 28 Ağustos 1915’te İtilaflar Devletleri safında savaşa girmeye karar verdi. Esasen Romanya, Ruslardan Baserabya’yı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun hakimiyetinde olan Transilvanya’yı geri almak istiyordu¹. Bu minvalde 17 Ağustos 1916’da askerî bir anlaşma yaptı. Buna göre Romanya, Avusturya-Macaristan’a savaş açacak, İtilaf Devletleri de Transilvanya ve Bonat ve Bukovina’nın bir kısmını Romanya’ya verecekti. Romanya, 27 Ağustos’ta Avusturya’ya, Almanya ve Osmanlı Devleti de Ağustos’un 29’unda Romanya’ya savaş ilan etti. Romanya ordusu², Transilvanya (Erdel) ve Macaristan istikametinde yürüyüşe geçti³. İttifak Devletleri’nin başkomutanları bir plan hazırladı.

---

¹ *Tarihte Türk-Rumen İlişkileri*, ATASE Yayınları, Ankara 2006, s. 130.

² Rumen Ordusu, Rus birlikleri ile bir Sırp Tümeninden meydana getirilmişti.

³ Kemal Arı, *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997, s. 20, 175, 237, 239, 240.

Plana göre Alman ve Avusturya kuvvetleri, Romanya'ya kuzeyden taarruz ederek mümkün olan Rumen kuvvetlerini üzerlerine çekecek, 3'üncü Bulgar Ordusu da Dobruca'ya taarruz ederek Tutrukana (Turtukaya) ve Silistre kalelerini ele geçirecekti. Aynı zamanda Niğbolu'da toplayacağı kuvvetlerle Tuna Nehri'ni güneyden kuzeye geçerek Bükreş üzerine yürüyecekti. Edirne ve civarında toplanacak olan Osmanlı kuvvetleri de 3'üncü Bulgar Ordusuna destek verecekti⁴. 1 Eylül 1916'da Bulgaristan, Romanya'ya savaş ilan etti. Romanya, Ruslarla müşterek bir harekât yürütecekti. 29 Ağustos'ta Rumen kuvvetleri, Kroniştat (Kronstadt), Petrozeni (Petroşani) şehirleri ile Vulcan ve Orşova geçitlerini işgal etmiş, Hermaniştat (Sibin veya Sibiu)'ta Rus keşif kolları görülmüş ve Doğu Cephesi'nin sağ cenahı çevrelenme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı⁵. Bu durumda Dobruca'dan Bükreş'e ve oradan da Tuna Nehri'nin kuzeyine yapılacak harekât için Almanya ve Avusturya kuvvetlerinden başka Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nden de kuvvet istenildi. Buna göre Başkomutan Vekili Enver Paşa⁶, 15'inci ve 25'inci Tümenlerden teşkil edilen 27.000 mevcutlu 6'ncı Kolorduyu Romanya Cephesi'ne görevlendirdi. Bu kolorduya sonra 26'ncı Tümen de katılacak ve Romanya Cephesi'nde Osmanlı kuvveti, üç tümene çıkarılacaktı⁷.

Romanya Cephesi'nde 6'ncı Kolordunun harekâtı, *Dobruca ve Eflak* (Walachia) olmak üzere iki yönde gelişti. Dobruca harekâtına 6'ncı Kolordu birliklerinden 25'inci ve 15'inci Tümen, Eflak harekâtına ise 15'inci ve 26'ncı Tümen iştirak etmişti. Bu tümenler, Eflak harekâtında Seret Nehri güneyine gelecekler ve bu hatta tutunacaklardı.

---

⁴ *Tarihte Türk-Rumen İlişkileri*, s. 134.

⁵ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", *Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*, Sayı 19 (1930), s. 28.

⁶ Müttefiklerin Enver Paşa hakkında hazırladıkları bir beyannamede çeşitli sorular içerisinde "Türkler niçin Romanya'ya ölüme sevk ediliyorlar?" sorusu da bulunmaktaydı. Bu soruya "Kardeşlerinizi Almanya aşkına harbe sevk için Enver Paşa'nın Almanlardan ahz ettiği mebaliğ için" cevabı verilmiştir. Bkz. Sadık Sarısamam, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Cephelelerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, s. 118.

⁷ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi, İdari Faaliyetler ve Lojistik*, c. 10, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985, s. 318.

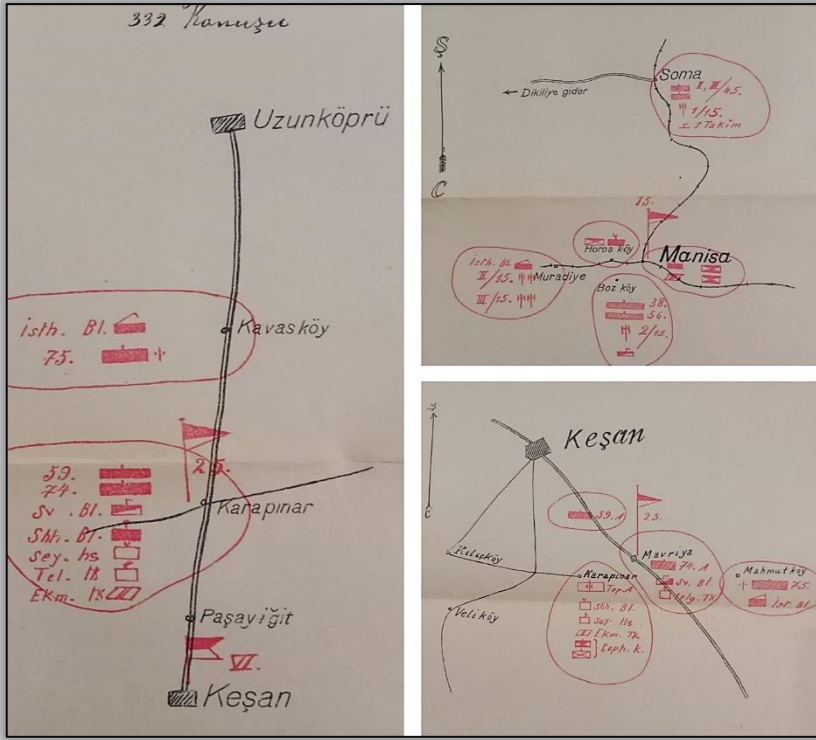
Çalışmada Birinci Dünya Savaşı'nda Romanya Cephesi'nde muharebelere katılan 6'ncı Kolordunun cephe faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu minvalde çalışmanın amacı, cephe faaliyetleriyle birlikte 6'ncı Kolordunun Romanya Cephesi'ndeki harp sahasını belirleyebilmektir. Konu hakkında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı (ATASE)'nin ikincil kaynakları bulunmaktadır. Bu kaynaklardan yararlanılmıştır. Bilindiği üzere ATASE Arşivi'nde bulunan askerî tarih belgeleri, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına devredilmiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığı henüz Birinci Dünya Harbi koleksiyonunu araştırmacı hizmetine sunmamıştır. Dolayısıyla arşivden yararlanılamamıştır.

1. 6'ncı Kolordu'nun Romanya Yolculuğu

20 Temmuz 1916'da Başkomutanlık Vekâleti, Bandırma'da bulunan 5'inci Ordu Komutanlığı'na bir kolordu ve iki tümenini geriye çekmesi emrini verdi. 5'inci Ordu aldığı emir üzerine 17'nci Kolordu'dan 15'inci Tümeni (Menemen'de), 14'üncü Kolordu'dan 25'inci Tümen'i (Gelibolu'da) alarak ihtiyata çekti ve 25'inci Tümen'in Keşan, 15'inci Tümen'in de Soma'da toplanmasını emretti. Ayrıca aynı gün Başkomutanlık, 15'inci ve 25'inci Tümenlerin 6'ncı Kolordu'yu teşkil edeceğini, bu kolordunun Romanya harekâtı için tahsis edildiğini ve Uzunköprü'den en erken 12 Ağustos'ta yola çıkması gerektiğini bildirdi. Buna göre 6'ncı Kolordu, Gelibolu'dan 26 Temmuz'da karargâhını Keşan'a nakletti. 25'inci Tümen; 74'üncü, 75'inci ve 59'ncü Piyade Alayları ve 25'inci Topçu Alayı, 15'inci Tümen ise 38'inci, 45'inci ve 56'ncı Piyade Alayları ve 15'inci Topçu Alayı'ndan meydana gelmekteydi. Alaylar dört taburlu idi ancak emir alındıktan sonra bunlar üçer tabura indirilmişti. 15'inci Tümen emir üzerine Manisa'da toplanmaya başladı. İkmalini tamamladıktan sonra İstanbul / Bakırköy'e geçecekti. 6 Ağustos 1916'da ise Başkomutanlık, 5'inci Ordu'ya 6'ncı Kolordu'nun birlikleriyle beraber Edirne'de toplanmasını emretti. Kolordu, Osmanlı topraklarında 5'inci Ordu'ya bağlı olacaktı. 10 Ağustos 1916'da 6'ncı Kolordu, Edirne'ye geldi ve 21 Ağustos'ta Alman General Anton Ludwig August von Mackensen'in ordusuna bağlandığı kendisine bildirildi⁸.

---

⁸ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", s. 31-38.

Kroki-1: 6'ncı Kolordu'nun (15'inci ve 25'inci Tümen) ilk toplanma bölgeleri⁹

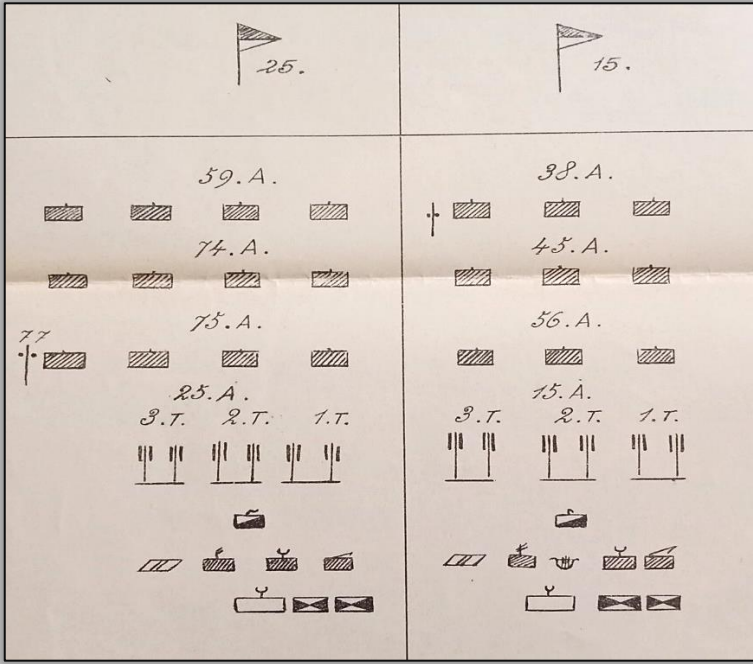
6'ncı Kolordu Komutanı, Tuğgeneral Mustafa Hilmi Paşa idi. Bu göreve 8 Kasım 1914'te atanmıştı¹⁰. 25'inci Tümen komutanı Kurmay Albay Şükrü Ali Bey, 15'inci Tümen Komutanı ise Yarbay Hamdi Naci Bey idi. Bu göreve 29 Ocak 1916'da atanmıştı. Sonradan 6'ncı Kolordu'ya katılacak olan 26'ncı Tümenin komutanı ise Yarbay Hamit Fahri Bey idi¹¹. Bunların dışında Alman Mackensen ordusu karargâhında, kolordu ile irtibat sağlayacak olan Kurmay Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey olacaktı. Özetle 6'ncı Kolordu, 20 Temmuz 1916

⁹ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", Haritalar Kısmı, Kroki-5, 6, 7.

¹⁰ *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, c. 1, yay. haz. H. Tokar ve N. Aslan, ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 22.

¹¹ İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 252.

tarihinde Romanya Cephesi'ne gönderileceği haberini almış ve Edirne'ye geldikten sonra 25'inci Tümen'in ikmali bir miktar noksanıyla 7 Eylül 1916'da 15'inci Tümen'in ikmali de Bakırköy'de 26 Eylül 1916'da tamamlanmıştı¹².

Şekil-1: 6'ncı Kolordu'nun kuruluşu¹³

Edirne'de bulunan 6'ncı Kolordu karargâhı ile 25'inci Tümen birlikleri, 1 Eylül'de trenle nakliyata başladı. İkinci nakliyat 8 Eylül'de yapıldı ve nakliyatın tamamı 19 Eylül'de son buldu. 25'inci Tümen karargâhı da 10 Eylül'de Edirne'den hareket etti. Toplamda 19 günde 32 trenle nakliyat yapıldı. 15'inci Tümen'in nakliyatı ise Bakırköy'den 14 Eylül'de başladı ve 19 Ekim'de son buldu. Yani tümen, 23 günde nakliyatını tamamladı. 6'ncı Kolordu ve 25'inci Tümen Pravadi, 15'inci Tümen ise Varna'da inecekti¹⁴.

¹² *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Avrupa Cepheleleri (Özet)*, ATASE Yayınları, Ankara 1996, s. 93-95.

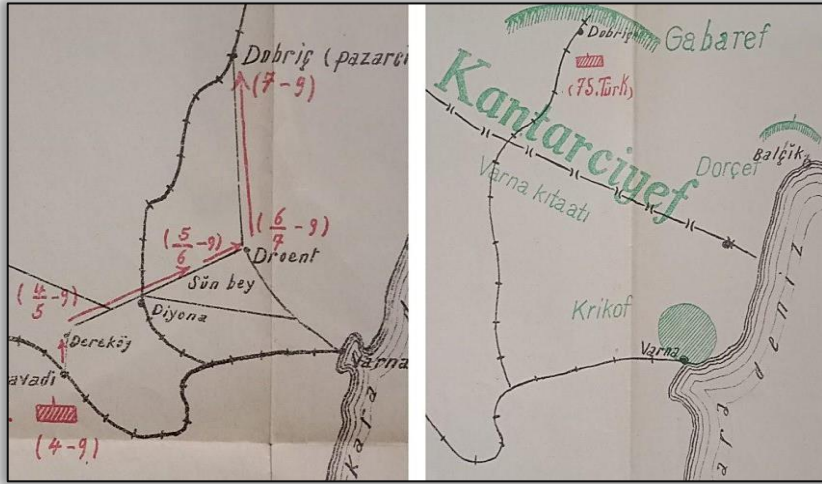
¹³ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", *Haritalar Kısmı*, No. 4.

¹⁴ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Avrupa Cepheleleri (Özet)*, s. 95-96.

2. Romanya Cephesi'nde 6'ncı Kolordu Birliklerinin Faaliyetleri ve Tuttuğu Mevziler

2.1. Dobruca Harekâtı

6'ncı Kolordu'nun nakliyatı devam ederken Bulgar 3'üncü Ordu'su, 1 Eylül'den itibaren Dobruca istikametinde harekât halindeydi ve başarılı bir taarruzla 4 Eylül'de Dobruca'ya girmişti. İlk olarak 25'inci Tümen'in 75'inci Alay'ı Edirne'den Pravadi-Dereköy-Varna-Diyona-Sunbey-Droent yoluyla 7 Eylül 1916'da Dobruca'ya varmıştı. Romanya'ya ulaşan 75'inci Alay, Dobruca mıntikasında Bulgar Albay Gabaref komutasındaki Bulgar 4'üncü Tümeni'ne katıldı. 75'inci Alay, bu taarruzda ihtiyatta idi. Buna göre Gabaref'in emriyle alay, bir taburunu 263 rakımlı tepeye gönderdi ve burada topçu muhafızı olarak kaldı. İki taburu ile de Dobruca kasabasının güneyindeki bağlarda konuşlandı. 10 Eylül'de Alman kıtaatı Silistre'yi işgal etti. Bu esnada 75'inci Alay da Gerzalar civarında tahkimata başladı. 12 Eylül'e kadar burada kaldı. 25'inci Tümen'in 74'üncü Alay'ı 10 Eylül'de Pravadi'ye, 11 / 12 Eylül'de ise trenle Varna'ya ulaşmıştı¹⁵. Romanya Cephesi'nde Güney Dobruca harekâtında yani muharebeye katılan ilk alay, 75'inci Alay olmuştu.

Kroki-2:75'inci Alayın Pravada-Dobruca yürüyüşü ve konuşlandığı mevzii¹⁶

¹⁵ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", s. 56-58.

¹⁶ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", Haritalar Kısmı-Kroki-20.

Dobruca taarruzundan sonra Rumen kuvvetleri, Tuna-Musabey-Mangalya hattına çekildi. Bunun üzerine Bulgar ordusu, bu hattı ele geçirmek için 12 Eylül 1916'da taarruza geçti. 4'üncü Tümen de ordunun sol cenahını tutacaktı 75'inci Türk Alayı ise üç Alman bataryası ile ihtiyat olarak Aydınbey'in iki km 75'inci Tü kuzeyine ilerleyecekti. İleri harekâtla beraber Bulgar ordusu, emredilen hedeflere ulaşamadı. 75'inci Alay da Harmanlık köyünde kaldı. Türk 74'üncü Alayı ise 12/13 Eylül gecesini Dobruca'da geçiriyordu. Aldığı emirle alay, Dobruca-Gelincik-Gerzalar yoluyla Preselenci'de bulunan Bulgar 1'inci Süvari Tümeni emrine girdi. 13 Eylül'de 75'inci Alay, Aydınbey istikametinde yürüdü, 3'üncü Tabur'unu Melekler istikametine topçu mevziine gönderdi. Bu esnada topçu ateşine maruz kaldı ve üç yaralı ve bir şehit verdi. Bu esnada Kantarcıyef cephesindeki düşman Musabey köyündeki sağ cenahı biraz geri çekildi ve buradaki muharebede 3'üncü Tabur, 17 şehit, 49 yaralı ve 10 kayıp verdi. 13 Eylül'de 75'inci Alay, Aydınbey kuzeyinde, 74'üncü Alay da iki taburu ile Çernooko'da geceyi geçirdi¹⁷.

13 Eylül 1916 akşamı Bulgar ordusu; Harmankuyusu-Karaağaç-Melekler-Esetli-Azaplar-Aleksadra-Teke Deresi-Kuruorman hattına kadar varmıştı¹⁸. 14 Eylül'de Bulgar ordusunun taarruzu devam etti. 75'inci Alay, birlikleriyle birlikte Karaağaç kuzeyinde 228 rakımlı tepe, Aydınbey kuzeyinde, Musabey'in doğusunda ve Yenicehaydar'ın güney sırtlarında yer aldı. 74'üncü Alay birlikleri ise Çernooka'dan hareketle Aydınbey'e ulaştı. 15 Eylül'de Rumen kuvvetleri, Bulgar Kantarcıyef kıtaatı cephesinde geri çekildi. Takibe iki koldan devam edildi: Kolun sağ ve sol kolunda Bulgar kuvvetiyle birlikte 75'inci Alay'ın taburları bulunuyordu. Sağ kol Hayranköyü'ne (Dumbraveni) sol koldaki Türk birlikleri de Kalaycı'ya ulaştı. 74'üncü Alay da Dokuzağaç'a geldi. Karargâhını burada kurdu. Bu esnada 25'inci Tümen'in süvari bölüğü ile topçu alayının 1'inci Tabur'u, Aydınbey'e gelmişlerdi. Süvari Bölüğü de Bayramdede'ye gönderildi. Edirne'den hareket etmiş olan 25'inci Tümen Karargâhı, Varna'dan Sarıgöl'e ve 14 Eylül'de Dobruca'ya ulaşmıştı. Tümen komutanı karargâhıyla 15 Eylül'de Dobruca'dan hareketle Aydınbey'e oradan da Dokuzağaç'a hareket etti ve karargâhını burada

---

¹⁷ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", s. 60-61.

¹⁸ Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Avrupa Cepheleleri (Özet), s. 98; İsmihan Genç, "Birinci Dünya Savaşı'nda 6'ncı Kolordunun Romanya Cephesi'ne Gönderilmesi ve Yapılan Muharebeler", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 29 (2017), c. 15, s. 17.

kurdu¹⁹. 16 Eylül'de 3'üncü Bulgar Ordusu ile birlikte Türk 6'ncı Kolordu'sundan 25'nci Tümen Komutanı Albay Şükrü Bey, sağ kolda Kinavolya istikametinde ilerleyecekti. Geri kolda ise 75'inci Alay, Yenicehaydar'a gelerek Yarbay Görgiyef komutasında Hayranköyü'nden hareketle Kızılmurat'a kadar ilerleyecekti. Gece, 25'inci Tümen Komutanı Şükrü Bey, sağ kol mıntikasını 74'üncü Alay'a terk ederek Peselarova'a gitme emri almıştı²⁰.

Bulgar 3'üncü Ordusu taarruza hazırlanıyordu. Taarruz için ordu komutanının emrine istinaden Dobruca havalisi komutanı General Topalof kıtaatını 6'ncı Tümen gerisinden hareket ettirdi. Mangalya'nın işgali için bir müfreze oluşturulması emri verdi ve bu müfrezede 25'inci Tümen'in süvari bölüğü de yer almıştı. Müfreze Mangalya'yı işgal etti (17 Eylül 1916). Taarruz 18 Eylül'de başlamıştı. Sağ kol Yarbay Mustafa İzzet Bey, Edilköy'ün üç km güneybatısındaki yolların kavuşma noktasında ihtiyatta olacaktı. Emir üzerine Edilköy'de 75'inci Alay, cepheye girdi. 75'inci Alay, Edilköy'ün kuzeyinde 74'üncü Alay, güneyinde idi. 19 Eylül'de Dobruca kıtaatı, muharebeye girişti. Ancak muvaffak olunamadı. 74'üncü Alay, Acemler'e geçerek tahkimat yapma emri aldı. General Topalof, düşmanın mukabil taarruzu karşısında kıtaatını geri çekti. Bugünkü muharebede 75'inci Alay; 31 şehit, 269 yaralı ve 49 da kayıp, 74'üncü Alay da 7 şehit, 81 yaralı ve 13 kayıp vermişti. Ağır yaralıları taşıyacak vasıta olmadığından bunlar Edilköyü'nde bırakıldı. Çekilmeye bağlı olarak Dobruca kıtaatındaki 74'üncü Alay, Kavaklar-Sofular-Kinolovya (Güvenli)-Engez yolunun güneydoğu hattını işgal edecekti. 75'inci ve 59'uncu Alaylar da 25'inci Tümen emrinde ordu ihtiyatını teşkil etmek üzere Bayramdede'de toplanacaktı. 20 Eylül'de 15'inci Tümen'in ilk kademesi olan 56'ncı Alayın 2'nci Taburu, trenle Karaömer'e (Negruvoda) gelmişti²¹. 21 Eylül'de 74'üncü Türk Alayı, Engez-Kaşıkçılar'da bir muharebe gerçekleştirdi. Bu muharebede alay başarılı oldu ve esirler aldı²². 21 Eylül'de Bayramdede'de ihtiyatta bulunan 25'inci Tümen, Amuzaca'da (Amzacea) bulunan kuvvetlere taarruz etmek üzere Mustafaasi-Azaplar

¹⁹ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", s. 62-63.

²⁰ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Avrupa Cepheleeri (Özet)*, s. 201.

²¹ *Birinci Dünya Harbi Avrupa Cepheleeri; Romanya Cephesi*, c. 7, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967, s. 46-49.

²² Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", s. 72.

istikametinde alaylarını (74, 75 ve 59'uncu Alaylar) yürüyüşe geçirdi. Birlikler Azaplar'a gelince Engez istikametinde hareket etti. 75'inci Alay, Engez'de şiddetli ateşe maruz kaldı ve muharebede bir tabur komutanı olmak üzere üç şehit, 20 yaralı iki subay da kaybolmuştu²³. 25'inci Tümen birlikleri, Erebil üzerinden Mustafaasi'de toplanma emri aldı. 23 Eylül'de 25'inci Tümen, Azaplar'da bulunuyordu. Rumen kuvvetlerinin Karaköy'de olduğu haber alındı ve taarruza geçildi. Bir buçuk saatlik muharebe sonrası kuvvetler tard edildi. 24 Eylül'de Rumen kuvvetleri, Karaköy'ü işgal etmişlerdi. 75'inci Alay ile gerçekleştirdiği taarruz ile Karaköy geri alındı. Rumen kuvvetleri, Amuzaca'ya çekildi. 75'inci Alay Amuzaca ve 59'uncu Alay da 104 rakımlı tepeye taarruza devam ederek Rumen kuvvetlerinin Toprakhisar-Uzunlar-Edilköyü'ne çekilmesini sağladı. 24 Eylül'de 74'üncü Alay, Kaşıkçılar-Engez arasındaki hattı işgal edecekti. Alay başlangıçta başarı kazansa da bulunduğu hatta kalmak zorunda kaldı. 27 Eylül'de 15'inci Tümen'in 38'inci Alay'ı da Mustafaasi'ye gelmişti. 27 Eylül'de Varna'daki 6'ncı Kolordu karargâhı da Dobruca'ya gelmiş durumdaydı. Ayrıca 6'ncı Kolordu kıtaatı 27 Eylül'den itibaren efrencî / miladî takvim kullanmaya başlamıştı. Bu esnada Rus-Rumen birliklerinden Güney Ordular Grubu kuruldu ve komutasına General Averasku getirildi. Grup, iki ordudan meydana getirilmişti. Averasku'nun esas hedefi 3'üncü Bulgar Ordusunu ihata ederek mahvetmektir. 1 Ekim 1916'da beklenen Rumen taarruzu başladı. Taarruz, Tuna ve Dobruca cephesinde iki koldan idare edildi. 25'inci Tümen cephesinde Amuzaca köyü bombalanmaya başlandı. Bombardıman üzerine tümen karargâhı 104 rakımlı tepeye taşındı. 75'inci ve 59'uncu Alay cephelerine Rumen birliklerinin taarruzuyla Mustafaasi'de bulunan 38'inci Alay, 104 rakımlı tepe istikametinde ilerletildi. 6'ncı Kolordu'nun bulunduğu konumda şiddetli muharebeler yaşanmaktaydı. Kolordu karargâhı Karaömer'den 104 rakımlı tepe civarına geldi. Rumen birlikleri, mukabil taarruzla uzaklaştırıldı. Kolordu karargâhı akşam Karaköy batısına geldi. Nitekim 1 Ekim'den 6 Ekim'e kadar 25'inci Tümen sıklet merkezli Rumen taarruzunda kuvvetler, tamamen tard edilmişti. İkinci Amuzaca Muharebesi'nde 6'ncı Kolordunun zayiatı 813 şehit, 2.893 yaralı, 960 da kayıp idi²⁴.

---

²³ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Avrupa Cepheleleri (Özet)*, s. 110.

²⁴ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", s. 75-97.

Bulgar 3'üncü ordusu taarruz hazırlıklarına başlamıştı. Taarruz, 19 Ekim'de başladı. 25'inci Tümen gösteriş taarruzu için hazırlanırken 15'inci Tümen, esas taarruzu icra edecekti. Buna göre 25'inci Tümen komutanı Başpınar doğusundaki 168 rakımlı tepede olacaktı. 15'inci Tümen ise cepheyi üçe taksim etmişti. Buna göre birlikleri, Susuzalibey doğusunda 138 rakımlı tepeden Gölpınar-Mahmutkuyusu yolu-Kokarca-Köseler yolu, 142 rakımlı tepeye kadar olan mıntıkaya taarruz edeceklerdi. Taarruz başladığında Bulgar 3'üncü Ordu birlikleri başarıyla ilerlemişlerdi. 20 Ekim'de ise 6'ncı Kolordu birliklerinin taarruzu başarılı oldu ancak Bulgar birliklerinin taarruzu ilerleyemediği için taarruza devam edilemedi ve bulunduğu hattı tahkim etmeye başladı. Kolordu sonra tekrar taarruz emri aldı ve tümenlerine Kocayük-Sıpapınar hattını hedef koydu²⁵. 19-20 Ekim'de yapılan muharebede başarı sağlanmış ve General Mackensen, Rumen kuvvetlerini imha etmek için taarruza devam kararı almıştı. Buna göre 6'ncı Kolordu, 25'inci Tümene Kaçamak da dâhil Bekter'den (?) Mahmutkuyusu'na (İzvoru Mare), 15'inci Tümene ise İdriskuyusu'ndaki (Veteranu) 147 rakımlı tepeye kadar taarruz mıntıkası olarak belirlenmişti. 3'üncü Bulgar ordusu, müstahkem mevzii olan Gobadin'i işgal etti. Bütün cephede Rumen kuvvetleri, ricata başladı. 22-26 Ekim 1916 tarihleri arasında Bulgar 3'üncü Ordusu, Köstence-Mecidiye-Çernovoda istikametinde takip harekâtına başladı. Takip harekâtında 22 Ekim'de Köstence, 25 Ekim'de Çernovoda işgal edildi²⁶. 24 Ekim'de 25'inci Tümen, Çelebiköy-Mirçovada'da (Mirceavoda), 15'inci Tümen de Aksandemirtabya, kolordu karargâhı da Mahmutkuyusu'nda idi²⁷. 27 Ekim'de 6'ncı Kolordu, Derinköy-Acıkabul-Dokuzyol-Pamayır bölgesine yerleşecek ve ikinci savunma mevziini 130 rakımlı tepe ve Acıkabul hattının batısını tahkim etme emri aldı. Kolordu Karargâhı Mecidiye'de bulunacaktı. Buna göre 25'inci Tümen, 120 rakımlı tepe dâhil 137 rakımlı tepe hattında, karargâhı Derinköy'de, 15'inci Tümen ise 137 rakımlı tepe hariç 130 rakımlı tepe hattında, karargâhı Acıkabul'de kurulacaktı. Tümenler öğleden sonra emredilen hatlara ulaşmıştı²⁸.

---

²⁵ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Avrupa Cepheleeri (Özet)*, s. 137-142; Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", s. 104-110.

²⁶ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Avrupa Cepheleeri (Özet)*, s. 145-150.

²⁷ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", s. 119.

²⁸ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Avrupa Cepheleeri (Özet)*, s. 152.

Gobadin'de yenilgiye uğrayan Rumen kuvvetlerinin çoğu, 1 Kasım'da Tuna Nehri'nin batısına atılmış durumdaydı. Bulgar 3'üncü Ordusu, bundan sonra kuvvetleri, Tuna'nın kuzeyine atmak için taarruza geçecekti. Buna göre 8 Kasım'da Bulgar 3'üncü Ordusu ileri harekâta başladı ve 25'inci Tümen, Çelebiköy'e hareket ettirildi. Bu tümenin 74'üncü Alay'ı da Silistre'ye sevk edildi. 3'üncü Bulgar Ordusu komutanı, Tuna'ya önem verdiği için 6'ncı Kolordu'dan bir taburunun Koşirleni'ye sevkini emretti. 6'ncı Kolordu'ya da Seatalorman-Körçeşme (Tepeş Voda) yolunu işgal emri verildi. Kolordu, 25'inci Tümeniyle mevziyi 15 Kasım'da işgal etti²⁹. 6'ncı Kolordu, Körçeşme-Mirçovoda (hariç) yolundan 1'inci Carol-Dokuzyol-Mecidiye (dahil) yoluna kadar olan bölgede tutunacaktı. Kendine ayrılan bölgeyi ikiye ayırarak 25'inci Tümen'e Dorobanto-Derinköy-Mecidiye hattının doğusunu, 15'inci Tümen'e de bu hattın batısını vermişti³⁰. 22 Kasım'a kadar Alman ve Avusturya kuvvetleri, 23 Kasım'da da General Mackensen Tuna'dan Eflak'a³¹ girmişti. Rumen kuvvetleri de aynı gün taarruza geçti. Taarruz, Mürettep Tümen ve 6'ncı Kolordu cephesinde gerçekleşiyordu. Kolordu, taarruzu 1.500 metrede topçu ateşiyle tuttu ve Rumenleri, cephesinden geriye attı. Rumen kuvvetlerinin Banasçık-Taşavlu hattındaki başarısız taarruzundan sonra Bulgar 3'üncü Ordusu, ileri harekete karar verdi. Amaç, Dobruca'yı almaktı. Bu harekâta 6'ncı Kolordu, Hacıömer istikametinde hareket edecekti. 15 Aralık'ta kolordu harekâta başladı. Birlikler, Kuleli (Colelia) kuzeyi-Kartal güneydoğusuna ulaşmışlardı. 16 Aralık'ta kolordu birlikleri Kalfa-Kaildere kuzeybatısı, 19 Aralık'ta ise Topolog-Başpınar (Fantana Mare) hattına geçildikten sonra 262 rakımlıtepe-Sivritepe-400 rakımlı tepe hattına ulaştı. 20 Aralık'ta Bulgar 3'üncü Ordusu Babadağ hattına taarruza geçti. İki günlük şiddetli muharebeden sonra Rumen birlikleri bu hattan da atıldı. Bu taarruzda 6'ncı Kolordu, Başköy-Çinelî hattına taarruz etmişti. 25'inci Tümen Başköy, 15'inci Tümen Çinelî istikametinde ilerledi. Muharebe iki gün devam etmiş ve bu muharebede

²⁹ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", s. 125.

³⁰ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Avrupa Cepheleleri (Özet)*, s. 161.

³¹ Eflak (Walachia); Bugünkü Romanya'nın güney kısmını oluşturmaktadır. Kuzeyde Karpat dağları, güney ve güneydoğuda Tuna nehriyle çevrili 76.581 km²'lik bir alandır. Eflak'ın Romenler arasındaki geleneksel adı "tara Romaneasca" yani "Romen ili" veya "Romenler yurdu" dur. Bkz. Kemal Karpat, "Eflak", *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eflak> (Erişim Tarihi: 11.05.2024).

kolordu birlikleri iki binden fazla zayıat vermişti. Rumenler, nihayet Tuna Nehri'nin kuzeyine atıldı. Türk kolordusu, Nikolitel (Niculitel) ve Meydanköy'de (Valea Teilor) toplandı. 25 Aralık'ta da Alibeyköy-Çineli muntikasına hareket etti. 1917 Ocak başı itibarıyla Dobruca harekâtı tamamlanmıştı. Alman General Mackensen aldığı kararla Eflak'ı işgale karar verdi ve 6'ncı Kolordu'yu kurduğu Tuna Ordusu kuruluşuna kattı. Buna göre önce 15'inci Tümen yola çıktı ve Harşova'ya (Hırsova) hareket etti. 1 Ocak 1917'de Tuna'dan batıya nakledildi. 25'inci Tümen ise 11 Ocak'ta Harşova'ya ulaştı. 75'inci Alay'ı, Maçin taarruzu için Bulgar 4'üncü Tümen'i emrine verildi. Maçin Muharebesi'nde 4'üncü Tümen emrindeki 75'inci Alay başarılı taarruzlarla Rumen kuvvetlerini, Tuna'ya doğru sürdü³².

2.2. Eflak Harekâtı

Muharebeler devam ederken Gelibolu'da konuşlu 26'ncı Tümen de Romanya Cephesi'ne sevk edilmeye başlanmıştı. Tümen, 73'üncü, 76'ncı ve 78'inci Piyade Alayları ile 26'ncı Topçu Alay'ından meydana gelmişti³³. 9 Kasım 1916'da Uzunköprü'den yola çıkan tümen, Tırnova'ya geldi ve Gornarahoviça'da toplandı. 19 Kasım'da da Patras'a geldi³⁴. 25 Kasım'da 26'ncı Tümen, Tuna Nehri'ni geçti ve geceyi Zimniçe'de (Zimnicea) geçirdi³⁵. Bu sırada 74'üncü Alay, Silistre önündeki Bulgar taburlarını takviye ederek, bir taburunu Ostrova'ya bir taburunu da Bulgaristan/Aydemir'e gönderdi. Burada nümayiş hareketine başladı ve harekât sonrası tekrar Mecidiye'ye hareket etti³⁶. Romanya Cephesi'nde ittifak ordusunun hedefi artık Bükreş idi. 26 Kasım'da Tuna ordusunda 26'ncı Tümen, Zimniçe'den Simarduvaza istikametinden yürüyüşe geçmişti. Tümen geceyi, Simarduvaza ve Şoimo köylerinde geçirdi. 27 Kasım'da 26'ncı Tümen aldığı emirle 78'inci Alay'ı Simarduvaza-Atarnati-Marjanasti-Vitanesti ve Simarduvaza-Atarnati-Aleksandriya yolarını takiben iki kolla harekete başladı. Putintiyu köyüne varınca topçu ateşine maruz kaldı ve iki şehit, iki yaralı verdi. Böylece Eflak'ta ilk Türk kanı akmış oluyordu. 78'inci Alay

³² Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", s. 127-135.

³³ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Avrupa Cephesleri (Özet)*, s. 175.

³⁴ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", s. 138.

³⁵ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Avrupa Cephesleri (Özet)*, s. 176.

³⁶ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", 145.

komutanı taarruz ederek Rumen kuvvetini geriye sürdü. 29 Kasım'da ise 26'ncı Tümeden bir alay ve batarya Draganesti (Dragaşani) istikametinde hareket etti³⁷.

2.3. Rumenlerin Mukabil Taarruzu (Argesu Meydan Muharebesi)

Dobruca ve Transilvanya (Erdel) cephelerinde yenilen Rumen ordusu, morali yükseltmek ve başkentini geri almak üzere mukabil bir harekâta karar verdi. Argesu Nehri doğusundaki araziye kurtarmak istiyordu. Bu maksatla Tuna Ordusuna karşı toplandı. Rumen ordusu, Tuna Ordusu kuvvetleriyle hem taarruz yapacak hem de savunmada kalacaktı. 26'ncı Tümen, bir taburunu Letsavaşe'de iki taburunu da Prunaru'da geçirmiş olan 78'inci Alay'ını Draganesti'ye yaklaşmasını emretti. Diğer alaylar da buraya geldi. 26'ncı Tümen, 1 Aralık 1916'da Tırnova güneyinde muharebeye tutuştu ve Rumen kuvvetlerinin çekilmesini sağladı, Tırnova'yı da işgal etti. 2 Aralık'ta 26'ncı Tümen, Tırnova'dan Letsavaşe'den Letsanua'ya hareket etti. 3 Aralık'ta mukabil taarruz nerdeyse kırılmış idi. Bunun üzerine 26'ncı Tümen, Balarya'ya hareket ettirildi. Balarya'da 26'ncı Tümenin gerçekleştirdiği muharebede Rumen kuvvetleri, Argesu Nehri'nin kuzeyine atıldı. 26'ncı Tümen, birlikleriyle birlikte Baneşti-Şirkulesti-Staneşti-Epureşti köylerinde kalarak geceyi burada geçirdi. Bükreş boşaltıldığından 7 Aralık'ta General Mackensen Bükreş'e girdi. Giriş töreninde 26'ncı Tümen de vardı. 26'ncı Tümen Bükreş'ten sonra Pošta-Pitigaiya-Pirlita-Obleştinui-Paiku-Lepliya-Karausul-Salciora mıntıklarında kaldı³⁸.

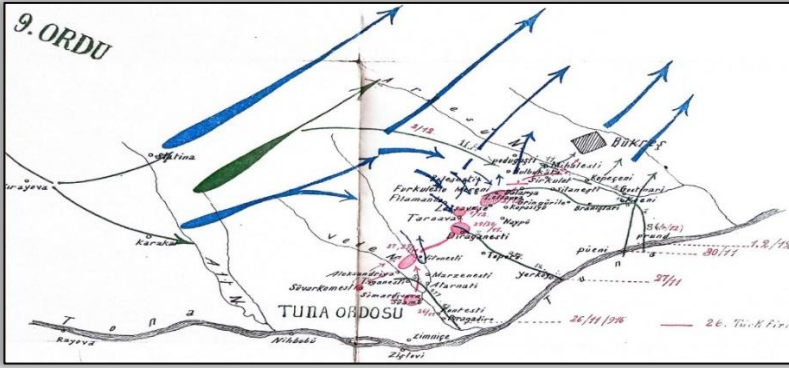
26'ncı Tümen 15 Aralık'tan 26 Aralık'a kadar, Reviga-Milaşesti-Doicesti-Radavada-Lakulrezi-Virizol'e (Viziru) gelmişti. 26 Aralık'ta Viziröl Muharebesi'nde şiddetli muharebe etmiş ancak burayı alamamıştı. 30 Aralık'ta takip harekâtı ile 26'ncı Tümen, Osmanol-Moroteti'ye geldi. Tümenin 78'inci Alay'ı Silistrarul, 76'ncı Alay'ı da Trayan'a taarruza geçti. Rumen kuvvetleri tard edildi ve 26'ncı Tümen bu hatta tutundu³⁹. 4 Ocak 1917'de 6'ncı Kolordu Komutanı, Viziröl'e geldi ve 26'ncı Tümen'in komutasını aldı. Kolordu, Dobruca

³⁷ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Avrupa Cepheleri (Özet)*, s. 177.

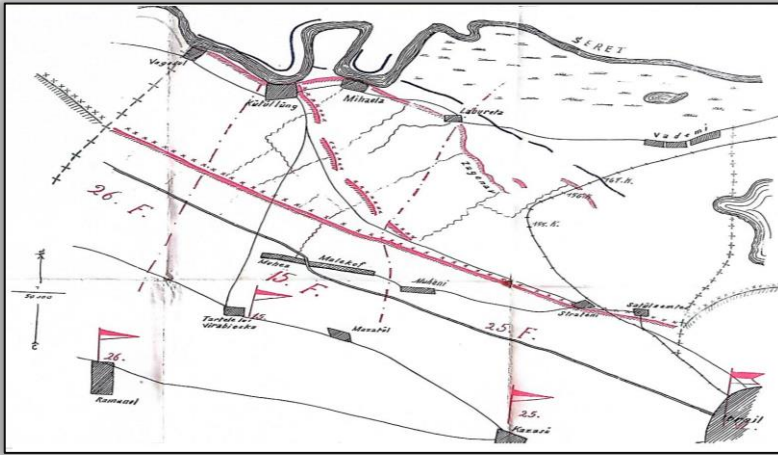
³⁸ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Avrupa Cepheleri (Özet)*, s. 179-184.

³⁹ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", s. 160-161.

cephesinden 15'inci Tümen'iyle Hirşova üzerinden Eflak'a gelmişti. 6'ncı Kolordu, Eflak'ta iki tümeni ile muharebeye iştirak etmişti. 4 Ocak'ta İbrail (Braila) işgal edildi ve kolordu karargâhını burada kurdu. Böylece bütün Romanya coğrafyası Seret (Siret) hattına kadar Tuna Ordusu tarafından işgal edilmiş, Rumen kuvvetleri Seret Nehri kuzeyine atılmıştı⁴⁰. 6'ncı Kolordu birlikleri bundan sonra keşif faaliyeti yürüteceklerdi.

Kroki-3: Tuna Ordusunun Bükreş'e istikameti

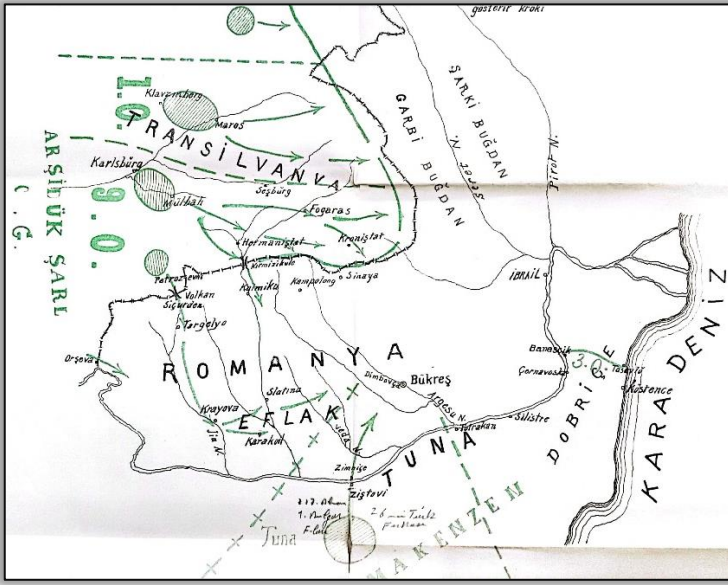

Kroki-4: Tuna Ordusunun Bükreş'i işgali sonrası yerleştiği Seret Hattı'ndaki 6'ncı Kolordu Birlikleri (26'ncı, 15'inci ve 25'inci Tümenler)⁴¹

⁴⁰ Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi, s. 255; Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", s. 166.

⁴¹ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", Haritalar Kısmı-Kroki-50.

7 Ocak'ta 15'inci Tümen Malakof'ta, 26'ncı Tümen birlikleri Baldovinesçi-Munesçi kasabası dolaylarında, karargâhı ise İstrateni'de bulunmaktaydı⁴². Romanya Cephesi'nde muharebelerin sona ermesiyle önce 26'ncı Tümen 17 Mart 1917'de nakil hazırlıklarına başladı ve 1 Nisan 1917'de Romanya/Silistraru'dan trene binerek Bükreş yoluyla İstanbul'a geldi. 25'inci Tümen, 4 Aralık 1917'de İbrail'den trenle İstanbul'a nakledildi⁴³. 15'inci Tümen ise İbrail'de Seret Nehri'nin güney mevzilerinde idi. 29 Mart 1918 tarihli emre göre 6'ncı Kolordu karargâhı 29 Nisan 1918'de ve 15'inci Tümenin ilk kademesi 11 Mayıs 1918'de İbrail'den nakliyata başladı. Nakil, Tuna Nehri üzerinden Çernavoda'ya (Boğazköy) buradan da kısmen tren kısmen yaya olarak Köstence'ye ve Köstence'den Batum'a yapılacaktı. Batum'dan 6'ncı Kolordu ve 15'inci Tümen, 3'üncü Ordu emrine verildi. Romanya'dan son ayrılan alay ise 45'inci Alay olacaktı⁴⁴.

Kroki-5: İttifak kuvvetlerinin Romanya Cephesi'nin açılmasından sonuna kadar Tuna Ordusu ile birleşinceye kadar icra ettikleri harekâtı gösteren kroki⁴⁵

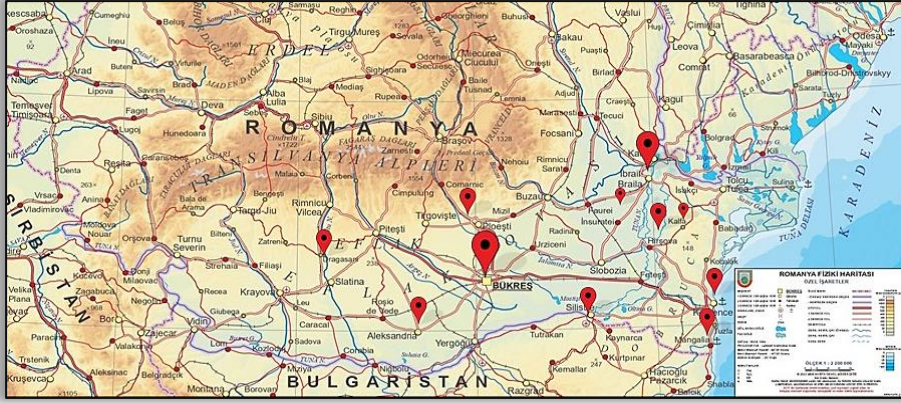
⁴² *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi; Avrupa Cepheleeri (Özet)*, s. 194.

⁴³ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", s. 168.

⁴⁴ Süleyman İzzet Yeğin, *Birinci Dünya Harbi'nde Azerbaycan ve Dağistan Muharebelerinde 15.Piyade Tümeni*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006, s. 4.

⁴⁵ Mehmet Neşet, "Büyük Harpte Romanya Cephesi'nde 6. Türk Kolordusu", Haritalar Kısmı-Kroki-49.

Kroki-3'ten den de anlaşılacağı üzere Romanya Cephesi'ndeki harekât, Transilvanya (Erdel), Eflak ve Dobruca'dan yapılmıştı. Rumen birlikleri bu harekâta Seret hattına kadar sürülmüşlerdi. 6'ncı Kolordu, cephede önce Dobruca sonra eş zamanlı olarak Eflak harekâtına katılmıştı.

Harita 1: Romanya fizikî haritası (Kaynak:

<https://www.harita.gov.tr/uploads/files/products/romanya-fiziki-haritasi-1754.pdf>,
Erişim Tarihi: 13.05.2024)

Sonuç

Romanya Cephesi'nde 6'ncı Kolordu; 15'inci, 25'inci ve 26'ncı Tümenleriyle Bulgar 3'üncü Ordusu'na bağlı olarak muharebelere katılmıştır. Tümenlerden ilk olarak kolordu karargahıyla birlikte sırasıyla 25'inci Tümen, 15'inci Tümen ve son olarak 26'ncı Tümen cepheye sevk edilmişti. Muharebelere ilk giren birlik ise 25'inci Tümen'in 75'inci Alay'ı idi. Bu alay, tümen komutanı daha cepheye gelmeden Dobruca Harekâtı'na katılmıştı. 6'ncı Kolordu birliklerinin esas görevi Rumen birliklerini tespit etmek olduğu halde tuttukları mevzilerde muharebeler gerçekleştirerek taarruzlar yapmışlardı. Diğer bir deyişle 1 Eylül 1916'dan 4 Ocak 1917'ye kadar yani İbrail'in işgalinden sonra dört ay bilfiil muharebelere katılmışlardı. Dobruca ve Eflak harekâtında operatif taarruzların her birinde yer almışlardı. Bundan dolayı birliklerin yerleri sürekli değişiklik göstermiştir. Romanya Cephesi'nde 6'ncı Kolordu'nun zayıtı neredeyse yarı yarıyadır. Yaklaşık 27.000 mevcutlu kolordu muharebeler sırasında 11.604 zayıt verilmiştir. Bunların 1.824'ü şehit,

7.622'si yaralı ve 2.007'si de kayıp idi. Özellikle kayıp vakaları dikkat çekmektedir. Yoğun muharebe dönemlerinde mevsim şartlarının bu kayıplar üzerinde etkisi olduğu varsayılabilir. Çünkü muharebelere dair raporlarda çoğunlukla yağmur, çamur ve sisli durumlardan bahsedilmektedir. Diğer taraftan birliklerin yabancı bir coğrafyada muharebe etmesi de bu durum üzerinde etkili olabilir. Örneğin Kore Savaşı'nda muharebelere katılmış olan Türk Tugayı'nın zayıyatı üzerinde arazi yapısı ve iklimin büyük etkisi olmuştur. Sık sık araç kazaları yaşanmıştır. 6'ncı Kolordu birliklerinin yaşadıkları sıkıntılardan biri de birlikleri komuta edecek subayların azlığı idi. Çünkü şehit olan bir subayın yerine yenisi hemen tayin edilemiyordu. İstanbul'a uzaklığı ve Osmanlı Devleti'nin diğer cephelerde de harp halinde olduğu dikkate alınırca bu durumun etkili olduğu değerlendirilebilir. Romanya coğrafyasında yaşanan sorunlardan biri de birlikler arasında muhaberenin (haberleşme) sağlıklı yapılamaması idi. Bundan dolayı birlikler, birbirleriyle irtibat tesis etmede güçlükler yaşamıştı. İlave olarak Romanya Cephesi'nde 6'ncı Kolordu, miladî takvim kullanmıştır.

Romanya Cephesi'nde Edirne'den üç koldan Tırnova, Pravadi ve Varna'dan (tümenlerin indirildiği noktalar, harekât sahasının neresi olacağı konusunda da fikir vermektedir) hareketle İbrail'e kadar muharebe etmiş olan (Dobruca ve Eflak'ta) 6'ncı Kolordu, tespit edilebildiği kadarıyla 128 yerde ya muharebe etmiş veya konuşlanmıştı. Ayrıca asıl mevziine ulaşmak için muhtelif yollar da kullanmıştı. Yukarıda haritada tespit edilebilen yerler işaretlenmiştir. Bunların sayısı oldukça azdır. Tespit edildiği halde harita ölçeğinden dolayı çoğu yer de işaretlenememiştir. Ayrıca kaynaklarda yer adlarının Türkçe verilmesi, Rumence karşılığını bulmada müşkülât yaratmıştır. Bütün bu mahzurlara rağmen günümüz Romanyası üzerinde haritanın, Romanya Cephesi'nde 6'ncü Kolordu birliklerinin harp sahasına dair fikir verdiği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- ARI, Kemal, *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997
- Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Avrupa Cepheleeri (Özet)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996
- Birinci Dünya Harbi; Avrupa Cepheleeri 2'nci Kısım (Romanya Cephesi)*, c. 7, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967
- Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, c. 1, yay. haz. H. Toker ve N. Aslan, ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009
- GENÇ, İsmihan, “Birinci Dünya Savaşı'nda 6'ncı Kolordunun Romanya Cephesi'ne Gönderilmesi ve Yapılan Muharebeler”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 29 (2017), c. 15, s. 1-37.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, TTK Yayınları, Ankara 2014
- KARPAT, Kemal, “Eflak”, *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eflak> (Erişim Tarihi: 11.05.2024)
- NEŞET, Mehmet, “Büyük Savaş'ta Romanya Cephesi'nde 6'ncı Türk Kolordusu”, *Askerî Mecmua*, Sayı 19 (1930)
- SARISAMAN, Sadık, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Cepheleerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi, İdari Faaliyetler ve Lojistik*, c. 10, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985
- Tarihte Türk-Rumen İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2006
- YEĞİN, Süleyman İzzet, *Birinci Dünya Harbi'nde Azerbaycan ve Dağıstan Muharebelerinde 15'inci Piyade Tümeni*, M. Korkmaz, Gnkur. Basımevi, Ankara 2006
- <https://www.harita.gov.tr/uploads/files/products/romanya-fiziki-haritasi-1754.pdf> (Erişim Tarihi: 13.05.2024)

Extended Summary

In the First World War, the Ottoman Empire supported the Allied Powers (Germany, Austria-Hungary, and Bulgaria) by sending manpower abroad to the Romania, Galicia, and Macedonia fronts. Among the military units sent abroad, Enver Pasha, Deputy Commander-in-Chief, assigned the 6th Corps to the Romanian Front. The 6th Corps comprised of the 15th, 25th and 26th Divisions. The first group, consisting of the 75th Regiment of the 25th Division, set off from Edirne on 1 September 1916. This regiment would be the first to participate in the battles on the Romanian Front. On 19 October 1916, the transfer of the 15th and 25th Divisions was completed. These two divisions participated in the Dobrudja Operation at the Romanian Front, while the 26th Division moved to the Romanian Front on 9 November 1916 and then participated in the Wallachian Operation. The divisions reached the positions in their deployment orders, sometimes by train and sometimes on foot. The main task given to the 6th Corps on the Romanian Front was to locate the Romanian forces on the western side of the front. However, during the battles, the corps captured positions and took part in direct attacks. The 6th Corps was under the orders of the 5th Army of the Ottoman Empire while it was on the Ottoman frontiers and of the 3rd Bulgarian Army in the Romanian Front. The 6th Corps actively participated in battles on the Romanian Front for five months, from 1 September 1916 until the occupation of Ibrail on 4 January 1917, i.e. until the Seret Line. During these battles, the corps' operations were occasionally halted due to seasonal conditions or because the Bulgarian troops, from which the corps took its orders, fell behind on the front. Starting its journey to Romania from Edirne, the 6th Corps reached the Seret Line north of the Danube River after the Allied forces occupied Bucharest. With the end of the battles in Romania, the 25th Division and the 26th Division returned to Istanbul in 1917, while the 15th Division went to the Caucasus with the corps headquarters in 1918 and entered under the command of the 3rd Army.

The 6th Corps suffered a total of 11.604 casualties on the Romanian Front. Of these casualties, 1.824 were martyrs, 7.622 were wounded, and 2.007 were missing. It is noteworthy that the number of wounded and missing soldiers is higher than the number of martyrs. It can be thought that the harsh season and the unfamiliarity of the Ottoman

soldiers with the Romanian battlefield caused these losses. In addition, considering the distance of Romania from the Ottoman lands, it was very difficult to re-supply officers and soldiers to the corps units to match the number of casualties. The lack of communication between the troops also made it difficult for them to establish liaison.

The 6th Corps deployed on the Romanian Front from Edirne to Ibrail either fought or fortified in 128 different centres as far as can be determined. The corps also used some of these centres as roads to reach its main position. The places that could be identified are marked on the map presented above. However, very small settlements could not be located, and some of the names of the places in the documents did not match the Romanian names because they were mentioned in Turkish in the documents used. Despite all these difficulties, the map gives an idea about the battlefield used by the 6th Corps on the Romanian Front.

Lozan Barış Konferansı'nda Savaş Esirleri Meselesi

The Question of Prisoners of War in the Lausanne Peace Conference

Tuğba Ece ERALP*

Öz

Bu çalışmanın ana konusu, Lozan Barış Konferansı'nın ilk döneminde çözüme kavuşturulan tek başlık olan savaş esirleri meselesidir. Makalede Birinci Dünya Savaşı ve Türk İstiklâl Savaşı sırasında ve sonrasındaki savaş esirlerinin statüsü, döneme dair önemli bir bilgi kaynağı olan *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* aracılığıyla hem Mütareke hem de Milli Mücadele dönemlerindeki gelişmeler eşliğinde takip edilmektedir. Lozan Barış Konferansı süresince esir mübadelesi ile ilgili tartışmalar ise Seha L. Meray'ın hazırladığı *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler* ve Bilal Şimşir'in hazırladığı *Lozan Telgrafları* aracılığıyla incelenerek, sürecin sahadaki seyri yine *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* gözünden izlenmektedir. Makale, Osmanlı'nın Tanzimat döneminden Cumhuriyet'i kuran Milli Meclis'e dek Türklerin savaş hukuku ve esir hakları konusundaki yaklaşımına dair kısa bir değerlendirmeye sonuylanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lozan Barış Konferansı, Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası, Milli Mücadele Dönemi, Türk Savaş Esirleri, Yunan Savaş Esirleri.

---

* Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
E-posta: teceeralp[at]gmail.com ORCID: 0000-0002-2993 1218.

Geliş Tarihi/Received: 17.03.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 10.06.2024

Abstract

This study focuses on the issue of prisoners of war, the only problem resolved in the first half of the Lausanne Peace Conference. In the article, the status of prisoners of war during and after the First World War and the Turkish War of Independence is traced through the *Journal of Hilâl-i Ahmer*, an important source on the period, along with the developments in both the Armistice and the Turkish National Struggle periods. The discussions on the exchange of prisoners of war during the Lausanne Peace Conference are analyzed through the *Lausanne Peace Conference Records and Documents* prepared by Seha L. Meray and the *Lausanne Telegrams* documented by Bilal Şimşir, while the course of the process in the field is followed through the eyes of the *Journal of Hilâl-i Ahmer*. The article concludes with a brief assessment of the Turkish approach to the law of war and prisoners' rights from the Tanzimat period of the Ottoman Empire to the National Assembly that established the Republic.

Keywords: Greek Prisoners of War, Lausanne Peace Conference, Turkish Foreign Policy During War of Independence, Turkish Prisoners of War, Turkish War of Independence.

1. Lozan Konferansı'nda Türk ve Yunan Savaş Esirleri

1.1. Savaş Esirlerinin Hukukî Statüsü

Savaş esirlerinin hukuki bir statüye kavuşup korunması modern bir olgudur. 19. yüzyıl boyunca Avrupa ve Kuzey Amerika'da gerçekleşen bazı savaşlarda karşılıklı iyi niyete dayalı olarak esirlerin öldürülmesinden vazgeçilmiş ve yine karşılıklı olarak esirlerin salıverilmesi yönündeki uygulamalar görülmüştür. Savaş esirliği statüsünün uluslararası arenada bir mesele haline gelmesi ise Napoleon Savaşları'ndan sonra Avrupa'nın anakarasında yaşanan en kanlı çatışma olan İtalya'daki Solferino Muhaberebesi'nde (1859) geniş kapsamlı katliamın bir sonucudur. Avusturya'ya karşı Fransa-Sardinya ittifakının galip gelmesiyle İtalyan bağımsızlığının önü açılırken, on binlerce ölü ve yaralının harp meydanında kalması, gözlemcilerin savaş sırasında insan haklarının ne olduğuna dair bir tartışma başlatmasını beraberinde getirmiştir. Gustave Moynier ve Jean Henry Dunant'ın öncülüğünde 1863 yılında kurulan Uluslararası Kızılhaç Örgütü ve hemen sonrasında,

1864'te Cenevre Sözleşmeleri'nin ilki olan “Ordular İçinde Yaralı Olan Askerlerin Koşullarının İslahına Dair Sözleşme” bu süreçte önemli eşiklerdir. Cenevre Sözleşmesi on dört ülke tarafından imzalanmıştır¹ ve sonraki insan hakları üzerine yapılan uluslararası hukuk düzenlemelerinin standartlarını belirlemiştir. Kızılhaç'ın kurulmasının hemen sonrasında ise Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti olarak kurulan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) 1868'de faaliyete geçerek sürecin önemli bir parçası olmuştur².

1864 Cenevre Sözleşmesi'yle, savaşta yaralanan askerler ve onların bakımını sağlayan kişiler hakkında bazı prensipler uluslararası hukuk bağlamında belirlenmiştir. Bunlar, ambulansların ve askerî hastanelerin tarafsız sayılması, bu hastane ve ambulanslarda istihdam edilen kişilerin tarafsızlık ilkesi doğrultusunda hareket edeceği, insanî yardım faaliyetlerinde bulunan kişilerin tarafsız olduğuna dair ayırt edici bandaj kullanacağı ve bu kişilerin esir alınamayacağıdır³. 16 devletin görüşmelere katıldığı 1874 Brüksel Deklarasyonu ise savaş hukuku hakkında modern savaş teknik ve araçlarına bağlı olarak gerçekleştirilen ilk devletlerarası toplantı olarak kabul edilmektedir. Ne var ki, bu deklarasyonun hazırladığı sözleşme onaylanmadığı için hiçbir zaman yürürlüğe girmemiştir. Yine de Brüksel Deklarasyonu, savaş hukukunun kanunlaştırılması açısından önemli bir adımdır⁴. Bununla beraber 1873'te Moynier'nin kurucularından olduğu bir cemiyet olan Uluslararası Hukuk Enstitüsü (*Institut de Droit International*), söz konusu çabaları uluslararası kamuoyunun katılımına açarak yoğun bir mesaiye başlamıştır. 1880'de Enstitü'nün çalışmalarının bir uzantısı olarak Oxford'da yayınlanan *Manual of the Laws and Customs of War*'da (Savaş Kanunları ve Gelenekleri El Kitabı) ilk kez savaş esirleri konusu gündeme gelmiş ve kitaptaki öneriler Avrupa emperyalizminin Asya ve

---

¹ Alexander Gillespie, *A History of the Laws of War: Volume I, The Customs and Laws of War with Regards to Combatants and Captives*, Hart Publishing, Oxford and Portland 2011, s. 160.

² Cemiyetin kuruluş ve ilk dönem faaliyetleri için bkz. Hüsnü Ada, *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1868-1911*, Timaş Akademi Yayınları, İstanbul 2021.

³ Alexander Gillespie, *A History of the Laws of War: Volume I, The Customs and Laws of War with Regards to Combatants and Captives*, s. 160.

⁴ Alexander Gillespie, *A History of the Laws of War: Volume I The Customs and Laws of War with Regards to Combatants and Captives*, s. 163.

Afrika'daki rekabetinin giderek sertleştiği bir dönemin düzenlemeleri olan 1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri'nde yerlerini almıştır⁵. Öyle ki 1904 Nobel Barış Ödülü, bir kişiye değil, Uluslararası Hukuk Enstitüsü'ne verilerek onurlandırılmıştır. Osmanlı Devleti, devletler arası ilişkilerin her yönünü hukukileştiren bu süreçte aktif bir katılımcı olmuş; 1899 Sözleşmesi'ni imzalayıp onaylamıştır, ancak 1907 Sözleşmesi'ni imzalamasına rağmen onaylamamıştır. Bunun sebebi, tutanaklarda da görüldüğü gibi, bazı meselelerin ülkenin kendi kanunlarına uygunluk göstermemesi, kimi kanunlarda düzenlemelere gidilmesini gerektirmesi ve konferans sırasında zaten ilgili maddelere şerh konulmuş olması ile açıklanabilir⁶. 1907 Sözleşmesi, 1899 Sözleşmesi'ne bazı ek yükümlülükler getirmiştir. Savaş esirleri hakkında uygulanacak kaideler, 1907'de Lahey'de imzalanan ve IV numaralı sözleşmeye eklenen “Kara Savaşının Kanunları ve Âdetleri Hakkında Yönetmelik” adını taşıyan bölümünün 4-20. maddelerinde ele alınmıştır⁷. Burada esir edilen askerin onu esir eden kişinin değil, devletin sorumluluğu altında bulunduğu ilkesi kabul edilmiştir⁸. Ayrıca sadece muharip kişiler “harp esiri/savaş esiri” olarak kabul edilmiştir. Bu düzenlemeleri, çalışmamızın sonraki bölümlerini daha anlaşılır kılmak için şu şekilde özetleyebiliriz: Savaş esirlerine insanca muamele edilmelidir. Silahlar, atlar ve askerî belgeler dışındaki tüm kişisel eşyaları kendilerine verilmelidir. Esir alan taraf, savaş esirlerinin nafakasını üstlenir. Savaşan taraflar arasında özel bir anlaşmanın bulunmaması halinde, savaş esirlerinin iâşe, barınma ve giyecek bakımından onları esir almış olan hükümetin birlikleri gibi muamele edilmelidir. Savaş esirleri hapsedilemez, ancak bir kalede, kampta ve sınırlı belirli bir yerde kalabilir; esirler bu yerden ayrılmamakla yükümlüdür. Savaş esirleri, idaresinde buldukları devletin ordusunda yürürlükte olan kanun, nizam ve emirlere tâbidir.

---

⁵ Alexander Gillespie, *A History of the Laws of War: Volume I The Customs and Laws of War with Regards to Combatants and Captives*, s. 163.

⁶ Alaattin Uca, “1915 Yılında Yayımlanan Bir Üsera Talimatnamesi ve Düşündürdükleri”, *Atatürk Dergisi*, Sayı 3 (2003); James Brown Scott, *The Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907, Tables of Signatures, Ratifications and Adhesions of Various Powers, and Texts of Reservations*, Oxford University Press, New York 1915, s. 225.

⁷ Ahmet Özdemir, “Hukuk Dilinde Harp Esirleri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 7 (1991), s. 574.

⁸ Ahmet Özdemir, “Hukuk Dilinde Harp Esirleri”, s. 574.

Herhangi bir başkaldırı eylemi, gerekli görülebilecek şiddet önlemlerinin esirlere karşı kullanılmasını haklı çıkarır. Fırar eden ve kendi ordusuna geri dönmeden veya kendilerini yakalayan ordunun işgal ettiği bölgeyi terk etmeden önce ele geçirilen savaş esirleri disiplin cezasına çarptırılır. Fırar ettikten sonra tekrar esir alınanlar, bir önceki fıradan dolayı herhangi bir cezaya çarptırılmaz. Her savaş esiri, kendisine bu hususta sorulduğu takdirde, gerçek adını ve rütbesini vermekle, bu kuralı çiğnediği takdirde, kendi sınıfından olan esirlere tanınan ayrıcalıkların ortadan kaldırılacağını bilmekle yükümlüdür. Savaş esirleri, buldukları ülkenin kanunları izin veriyorsa, şartlı tahliyeyle serbest bırakılabilir ve bu gibi durumlarda, esirler hem kendi hükümetleri hem de onları tahliye edecek hükümetin verdiği yükümlülüklerle uymak zorundadır. Esirlerin kendi hükümetleri, verilen şartlı tahliye ile bağdaşmayan herhangi bir hizmeti onlardan ne talep etmek ne de onlardan gelecek talebi kabul etmekle yükümlüdür. Bir savaş esiri şartlı tahliyeyle özgürlüğünü kabul etmeye zorlanamaz; benzer şekilde, düşman hükümet, mahpusun şartlı tahliyeyle serbest bırakılma talebini kabul etmek zorunda değildir. Şartlı tahliyeyle serbest bırakılan ve onlara karşı savaşmamayı taahhüt ettikleri hükümete veya bu hükümetin müttefiklerine karşı savaşıp yeniden yakalanan savaş esirleri, savaş esiri muamelesi görme haklarını kaybeder ve mahkeme önüne çıkarılabilir. Doğrudan doğruya bir orduya ait olmaksızın bir orduyu takip eden, gazeteciler müteahhitler gibi düşmanın eline geçen ve düşmanın tutuklamayı uygun gördüğü kişiler, eşlik ettikleri ordunun askerî makamlarından bir sertifikaya sahip olmak şartıyla yakalandıkları zaman savaş esiri muamelesi görmeye hak kazanır. Yüksek rütbeli esirler dışındaki savaş esirleri çalıştırılabilir; ancak bu çalışma ağır şartlarda ve savaşla alakalı olmamalıdır. Esirler kamu hizmetinde veya kişilerin hizmetinde çalışabilir; ancak şartlar askerî makamlarla mutabakatla belirlenmelidir. Savaş esirlerine yaptıkları iş karşılığında savaş esiri olmayan kişilere ne kadar ücret veriliyorsa o kadar ücret verilmesi gerekir. Tutukluların maaşları, durumlarının iyileştirilmesine yönelik olarak bir kısmı alıkonulur; kalanı, tahliyelerinde, bakım masrafları düşüldükten sonra ödenir. Savaş esirleri, yalnızca askerî makamlar tarafından verilen asayiş ve polis tedbirlerine uymaları koşuluyla, mensup oldukları kilisenin âyinlerine katılmak da dâhil olmak üzere, dinlerinin gereklerini yerine getirmede tam bir özgürlüğe sahiptir. Savaş esirlerinin vasiyetleri, esir olarak buldukları ülkenin askerleriyle aynı şekilde düzenlenmelidir. Savaş esirlerinin

derece ve rütbeleri dikkate alınarak, ölüm belgeleri ile savaş esirlerinin defnedilmesinde de aynı esaslara uyulmalıdır. Savaşan devletlerin her birinde ve gerektiğinde kendi topraklarına savaşan tarafları kabul eden tarafsız ülkelerde, düşmanlıkların başlaması üzerine, savaş esirleri için bir soruşturma ofisi kurulabilir. Esirlerle ilgili tüm sorulara cevap vermek bu ofisin görevidir. Bu ofisler, gözaltılar ve nakiller, şartlı salıverilmeler, mübadeleler, firarlar, hastaneye yatışlar, ölümler gibi çeşitli durumlar hakkında tam bilgi ve bunun yanı sıra her bir esir için geri dönüş esnasında bilgileri güncel tutabilmek için gerekli diğer bilgileri alır. Ofis, bu beyannamede yer alan alay numarası, ad ve soyadı, yaş, menşe yeri, rütbe, birim, yaraları, yakalanma tarihi ve yeri, gözaltı, ölüm de dâhil olmak üzere, diğer özel durumları da bildirmelidir. Savaş esirleri, barışın akdedilmesinden sonra diğer muharip tarafın hükümetine gönderilmelidir. Barışın sağlanmasından sonra, savaş esirlerinin ülkelerine geri gönderilmeleri mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirilmelidir⁹.

1907 Lahey Sözleşmesi Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemesine karşın 1915'te ilam edilen Üserâ Talimatnamesi tüm yeni yükümlülükleri içermektedir. Bu talimatnameye göre, esirler Harbiye Nezâreti tarafından belirlenen mahallere sevk edileceklerdir. Esir zabitler sahip oldukları rütbenin Osmanlı ordusunda karşılık gelen rütbeye göre maaşlarını alacaklardır. Savaş esirlerine insanca muamele edilmelidir; yapılacak kötü muameleden garnizon kumandanıyla bağlı olduğu kolordu komutanı mesul tutulacaktır. Savaş esirlerinin ikametleri için oteller veya konaklar kiralanarak temin olunmalıdır. Esirlerin sahip olduğu silahlar garnizonlarda muhafaza edilmelidir. Masrafları karşı taraftan alınmak şartıyla silahların bakımı da yapılabilir. Esir kişilerin kıymetli eşyaları ve paraları makbuz karşılığında emaneten alınacak, ancak bu durum esirin seçimine bırakılacaktır ve ihtiyaç durumunda kullanmak üzere esirler üzerlerinde bir mecdiyeden fazla para bulundurmayacaktır. Esirlere ait mektuplar, havalenâmeler ve posta paketleri ücretsiz olarak gönderilecek; esirlere gönderilen hediye ve eşyalar aynı şekilde vergiden ve nakliye ücretinden muaf tutulacaktır. Mektuplar, gelen paketler, gazeteler ve esirler tarafından gönderilecek olan şeyler sansüre tâbi tutulacaktır. Asayiş tedbirlerini ihlal etmeyecek

---

⁹ “The Hague Convention”, <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907> (Erişim tarihi: 14 Mayıs 2023).

şekilde savaş esirleri mabette hazır bulunmak dâhil, mezheplerine göre özgürce ibadet edebileceklerdir¹⁰. Görüleceği üzere, Üserâ Talimatnamesi, bir ideal olarak ortaya konulan Lahey Sözleşmesi'nin hükümleriyle paralellik göstermekte ve savaş esirlerine bu sözleşmeye göre muamele edileceği öngörülmektedir. Özçelik'in *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Esirler* adlı çalışmasında esirlerin sevki, iskânı, iaşesi, idaresi gibi hususları ayrıntılı olarak işlenmiş olup, çıkan sonuç uluslararası sözleşme hükümlerine uygunluk göstermektedir¹¹. Birinci Dünya Savaşı boyunca savaş esirlerinin hukukuna riayet eden Osmanlı Devleti adına savaşı bitiren Mondros Mütarekesi'nde Osmanlı Devleti, esirlerin hemen iadesi konusunda anlayışlı bir tutum sergilerken İtilaf Devletleri esirlerin iadesi konusunda bir yükümlülük altına girmekten kaçınmıştır¹². Esirlerin iadesi meselesini ihtiva eden madde 28 Ekim günü yapılan oturumda ele alınmış ve İtilaf Devletleri, Osmanlı esirlerinin İtilaf kuvvetleri tarafından muhafaza edileceğini bildiren madde sunmuştur. Osmanlı Devleti'nin temsilcisi Rauf Bey önce karşılıklı esir mübadelesini, ardından da 40 yaşını geçmiş kişilerin iadesini talep etmiştir. Ancak bu talep de İtilaf Devletleri temsilcilerince reddedilmiştir. İlgili düzenleme, “*Sivil harp esirleriyle asker yaşı dışında olanların serbest bırakılmaları nazar-ı dikkat alınacaktır.*” şeklinde antlaşmada yerini almıştır¹³. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından ilk olarak İtilaf esirlerinin iadesi için, bunun sonrasında ise Osmanlı esirlerinin iadesi başlamıştır. İade sırasında ve sonrasında görülen manzara İtilaf Devletleri'nin uluslararası sözleşme hükümlerine sadık kalmadığını göstermiştir¹⁴. Benzer bir durum Millî Mücadele

---

¹⁰ Alaattin Uca, “1915 Yılında Yayımlanan Bir Üserâ Talimatnamesi ve Düşündürdükleri”, s. 170-172.

¹¹ Mücahit Özçelik, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Esirler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.

¹² Selçuk Ural, “Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 37-38 (2006), s. 188.

¹³ Selçuk Ural, “Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar”, s. 188.

¹⁴ Konuyla ilgili geniş kapsamlı değerlendirmeler ve detaylar için bkz. Mücahit Özçelik, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Esirler*; Nebahat Oran Arslan, *I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri ve Bunların İadeleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum 2003; Mahmut Akkor, *I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'daki İngiliz Esirleri ve Esir Kampları*, Sakarya Üniversitesi Sosyal

sonrasında gerçekleşen Türk ve Yunan esirlerin mübadelesinde de görülmektedir¹⁵.

1.2. Lozan Konferansı Öncesinde Türk ve Yunan Savaş Esirleri

Mondros ateşkesinden sonraki dönem, Türk Millî Mücadelesi olarak yeni bir sayfa açmıştır. Millî Mücadele'nin silahlı mücadele evresi başladıktan sonra en çok esir alınan cephe Batı cephesi olmuştur. Kuva-yı Milliye, yani düzensiz ordunun görev yaptığı I. İnönü Muharebesi'ne kadar olan dönemde Yunan esirler düzensiz ordunun eline geçmiştir; ancak bu esirlerin sayılarının görece az olduğu bilinmektedir. I. İnönü, II. İnönü ve Sakarya Muharebeleri sırasında da birçok Yunanistan uyruklu esir, TBMM'nin düzenli ordusunun eline geçmiştir. 26 Ağustos 1922 yılında başlayan Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi sonrasında ise Yunan ordusu düzensiz şekilde geri çekilmeye başlamış; ancak bu sırada Anadolu'nun köy ve kentlerine maddî zarar vermekten geri durmamış; ayrıca bölgenin özellikle ileri gelenlerini yanlarında sivil esir olarak Yunanistan'a götürmüştür. Bunun yanında, bahsedilen dönemde kimi milis güçleri ve TBMM hükümetine bağlı askerleri de esir almışlardır. TBMM ordusu ise Yunan ordusunun düzensiz çekilme esnasında alt rütbeli subay ve askerlerini esir almıştır. Akandere'ye göre, bu esirlerin sayısı on binleri aşmıştır ve esir alınanlar içinde Yunan ordusuna yardım eden Osmanlı uyruklu Rumlar da bulunmaktadır¹⁶. TBMM hükümeti esirleri taburlara bölerek cephe gerisine sevk etmiştir¹⁷. Esir sayısının artması barınma, iaşe, korunma ve mübadele sorunlarını

Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sakarya 2013. Cemil Kutlu, I. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülme Faaliyetleri, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum 1997. Mehmet Temel, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında 1907 Tarihli Lahey Sözleşmelerine Aykırı Davranan İtilaf Devletlerine Karşı Osmanlı Devleti'nin Aldığı Bazı Önlemler", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10 (2003), s. 147-167.

¹⁵ Cemalettin Taşkıran, *Ana Ben Ömedim: Birinci Dünya Savaşında Türk Esirleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017; Cemalettin Taşkıran, *Millî Mücadele'de Türk ve Yunan Esirler (1919-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

¹⁶ Osman Akandere, "1923 Yılı Ortalarında Uluslararası Kızılhaç Komitesince Görevlendirilen Heyetin Anadolu'daki Teftiş Gezileri ve Hazırladıkları Rapor", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 53 (2002), c. 18, s. 446.

¹⁷ Ahmet Özdemir, "Savaş Esirlerinin Millî Mücadeledeki Yeri", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 6 (1990), c. 2, s. 321.

ortaya çıkarmıştır. TBMM hükümeti bu problemlerin giderilmesi için ilk olarak üserâ garnizonları ve karargâhlarının kurulmasını kararlaştırmıştır¹⁸. Bu süreçte hem Türk hem Yunan esirlerin durumu hakkındaki kapsamlı bilgiler Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla elde edilmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin faaliyetlerini kamuoyuna sunmak için çıkarmış olduğu *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* dışında Kızılay arşivlerinde yer alan esir mektupları, esir fişleri, makbuzlar da bu sürece ışık tutmakta ve kişisel hikâyeleri ortaya çıkarmaktadır. Bu mecmuada savaş esirlerinin kamplardaki hayatını, hastalıklara ve yaralanmalara bağlı sıkıntıları ve ellerinde bulunan imkânlarla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Kızıllaç Komitesi'yle iş birliği yaparak Türk asker ve sivil esirlerle nasıl iletişim kurmaya çalıştığı takip edilebilmektedir. Örneğin Yunanistan'a götürülmüş olan Türk esirler hakkında ilk bilgi *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*'nın ikinci sayısında görülmektedir. İlk haberde Yunanistan'da bulunan Osmanlı esirlerine mektupların Rum dilinde yazılmaya zorlandığı, eğer Yunan tarafı bu tutumlarında ısrar ederse Anadolu'da bulunan Yunan esirlerin de Türkçe mektup yazmaya zorlanacağı Ankara hükümeti Müdâfa'a-i Milliye Vekâleti'nce Hilâl-i Ahmer'e bildirildiği ve bu tebliğin Yunanistan'ın Dersaadet Fevkalâde Komiserliği'ne ulaştırıldığı bilgisi görülmektedir. Aynı sayıda doktor, eczacı, hastabakıcı gibi sağlık memurlarının Lahey Konferansı'nda karara bağlanan sözleşme hükümlerince savaş esiri sayılmadığı ve salınması gerektiği esasına binaen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Yunanistan'ın muhtelif yerlerinde bulunan sağlık personelinin iadesini Yunan Kızıllaç'ından talep etmiştir. Yunan Kızıllaç'ı da bu talep karşısında sağlık memurlarının en yakın zamanda salıverileceğini bildirmiştir¹⁹. Üçüncü sayıda ise Osmanlı esirlerinin bazı esir

---

¹⁸ Ahmet Özdemir, "Millî Mücadelede Yunan Harp Esirleri", *Askerî Tarih Bülteni*, Sayı 34 (Şubat 1993), s. 153-154. Ahmet Özdemir, "Millî Mücadelede Üserâ Taburları", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 5 (Mayıs 1990), s. 130.

¹⁹ Aşağıda verilen birincil kaynaklar 1921-1928 arası eski harflerle çıkarılan *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*'nın Türk Kızıllaç'ı tarafından yeni harflere aktarılmış şeklinde basımından alınmıştır. Sayfa sayıları transkripsiyon yapılan PDF metinlerinden alınmıştır, orijinal metinle uygunluk göstermeyebilir. *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*, haz. İbrahim Topçu ve Ahmet Zeki İzgöer, *Türk Kızıllaç*, İstanbul 2020; "Yunanistan'daki Osmanlı Üserâsının Te'mîn-i Muhâberesi", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 2 (13 Safer 1340 / 15 Teşrin-i Evvel 1337 [1921]), s. 36; "Esir Me'mûrîn-i Sıhhiyemizin Avdeti", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 2 (13 Safer 1340 / 15 Teşrin-i Evvel 1337 [1921]), s. 37.

kamplarında kötü muameleye maruz bırakıldığını öğrenen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 20 Ekim'de Cenevre'deki Uluslararası Kızılhaç Örgütü'ne telgraf ile müracaat etmiş ve kötü muamelenin sonlanması için gerekli teşebbüslerin başlatılmasını rica etmiştir. İki gün sonraki cevabî telgrafta bahsedilen kötü muamele hakkında izah ve ayrıntılar talep edilmiş, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise 13 maddelik bir rapor hazırlayarak dikkatleri tekrar bu meselenin üzerine çekmiştir. Aynı sayıda Yunanistan'ın Dersaadet Fevkalâde Komiserliği Hilâl-i Ahmer'e müracaat ederek Anadolu'da bulunan Yunan esirler için çamaşır ve kıyafet göndermek istediklerini belirtmiş, Hilâl-i Ahmer'e Kuva-yı Milliye'den izin alınması için aracılık teklif etmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu talebi yerine getirmiş, ayrıca 20 balya eşyayı Yunan esirlere teslim etmiştir²⁰. Dördüncü sayıda Ankara Büyük Millet Meclisi Müdâfa'a-i Milliye Vekâleti'nin Yunanistan'da bulunan Türk esirlerin durumunu yerinde tetkik etmek ve içinde buldukları sefil duruma bir son verilmesini sağlamak için Yunanistan'da Türk esirlerin bulunduğu garnizonlara tarafsız bir tahkik heyeti gönderilmesini Hilâl-i Ahmer aracılığıyla Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nden rica etmiş; aynı zamanda Anadolu'daki Yunan esirlerin durumunu teftiş etmek üzere diğer tarafsız tahkik heyetinin Anadolu'ya kabul edileceğini bildirmiştir. Bu sayıda, üçüncü sayıda bahsedilen rapor kamuoyuna da duyurulmuştur. Bu rapora göre, Yunanistan'da esir bulunan Türk zabitleri kimseyle görüştürülmemekte ve hapisane hayatı yaşamakta, yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, odalarını süpürmek gibi işlerde çalıştırılmaktadır. Pazartesi ve perşembe günleri, Türk zabitleri öğleden sonra iki defa saat dört ile beş arasında bir asker refakatinde saat sekize kadar yiyeceklerini ve ihtiyaçlarını bizzat tedarik etmek üzere çarşıya salınmaktadır. Cephelerden yaralı olarak esir edilen zabitler hastanede tedavileri bitmeden hapisaneye sevk edilmekte ve doktorlar tarafından tavsiye edilen fizik tedavi işlemleri engellenmekte, bu yolla Türk zabitlerinin sakat kalmalarına sebep olunmaktadır. Cephelerde yaralanmayıp esir edilen zabitlerin hepsinin elbiseleri soyulmuş, paraları alınmış ve darp edilmiş oldukları halde yollarda hakaretlere maruz bırakılarak Atina'ya sevk edilmişlerdir. Atina'da aylarca yazışmalarla

---

²⁰ “Yunanistan'daki Osmanlı Esirlerinin Hâl-i Perişânîsi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 3 (14 Rebî'ulevvel sene 1340 / 15 Teşrîn-i Sâni 1337 [1921]), s. 71; “Anadolu'daki Yunan Üserâsı İçin”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 3 (14 Rebî'ulevvel 1340 / 15 Teşrîn-i Sâni 1337 [1921]), s. 75.

meşgul olunarak Türk zabitlerine maaş verilmemiş, bu yüzden zabitler kuru ekmeğe yiyerek kuru tahtalar üzerinde yatarak günlerini geçirmiştir. Bu esirler Atina'da sefil bir şekilde 15-20 gün, bazen bir ay bulundurulduktan sonra Lefkas adasına sevk edilerek orada dahi aynı baskı altında yaşamıştır. Zabitlerin tutuldukları askerî hapishanenin yanında sivil hapishane bulunduğu için sürekli Yunan mahkûmların Türk milletine hakaretlerini işitmektedirler. Esir edilen Türkler çeşitli işlerde çalıştırılmakta, karşılığında kuru ekmeğe verilmekte, çıplak ve sefil şekilde yaşamaya zorlanmakta ve en küçük bir sebeple darp edilmektedir. Yaşları 14 ve 80 arasında değişen sivil esirler Liossa denilen esir merkezinde çadırlarda ve genellikle toprak üzerinde yatırılmakta ve bu kişiler çeşitli işlerde çalıştırılmakta, buradan muhtelif yerlere sevk olunmaktadır. Hastanelerde vefat eden Türk esirlerin bedenleri dinî merasimlerden mahrum bırakılarak Hıristiyan mezarlıklarına defnedilmektedir. Esirlere gelen mektuplar kendilerine verilmemekte ve bu mektuplar genellikle toplattırılarak yakılmaktadır. Yunanistan'da bulunan hükümet tarafından esirlere reva görülen gayriinsanî tutumlara son verdirecek ve şikâyetleri kabul edecek bir merci veya makam yoktur. Esirleri korumakla görevli olan askerler kendi şahsî terbiyesine göre istediği her muameleyi yapmakta serbesttir. Bu askerler özellikle Türklere karşı yaptıkları kötü muamele için kimseye hesap vermeye mecbur tutulmamaktadır. Gösterilen tutumun uluslararası hukuktan ileri gelen yükümlülüklerin Yunan devleti tarafından yerine getirilmediğini anlaşılmaktadır. İlerleyen sayfalarda ise Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin hem Yunanistan'da bulunan Türk esirleri hem de Türkiye'de bulunan Yunan esirlerin durumunu tahkik etmek için görevlendirilen iki heyetin yakın zamanda İsviçre'den hareket edeceğine dair telgrafın alındığı duyurulmaktadır²¹. Anlaşılacağı üzere, yukarıda konu edilen 1907 tarihli Lahey Sözleşmesi'nin yükümlülükleri Yunan makamlarınca yerine getirilmemektedir.

---

²¹ “Yunanistan'da Türk ve Anadolu'da Yunan Üserâsı”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 4 (14 Rebî'ulâhîr 1340 / 15 Kânûn-ı Evvel 1337 [1921]), s. 107; “Yunanistan'daki Osmanlı Esirlerinin Hâl-i Perîşânîsi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 4 (14 Rebî'ulâhîr 1340 / 15 Kânûn-ı Evvel 1337/1921), s. 107-108; “Beynelmîlel Salîb-i Ahmer Cem'iyeti, Biri Yunanistan'a, Diğeri Anadolu'ya İki Heyet Gönderiyor”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 4 (14 Rebî'ulâhîr 1340 / 15 Kânûn-ı Evvel 1337 [1921]), s. 112.

Beşinci sayıda savaş esnasında düşman eline geçen askerlerin isimlerinin esir alan hükümetlerce karşı tarafın hükümetine gönderilmesinin zorunlu olduğu hatırlatılmakta; ancak Yunanistan'ın, yetkililerden defalarca talep edilmesine rağmen, bu listeleri yollamadığı belirtilmektedir. Bu konuda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Yunanistan'daki Kızılhaç'tan aracılık talep etmiş, Yunanistan'daki Türk esirlerin isimlerini içeren dört cetvelin zaten gönderildiği cevabını almıştır. Halbuki, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, o tarih itibariyle son altı ay zarfında esirlerin nerede bulduklarını içermeyen iki cetvel alabilmiştir; buna rağmen Müdâfa'a-i Milliye Vekâleti, Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla Yunan esirlerin isimlerini içeren ayrıntılı dört cetveli Yunanistan'a göndermiştir. Gerekenin süratle yapılması Hilâl-i Ahmer tarafından Yunan Kızılhaç'ına bildirilmiştir. Yine aynı sayıda Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin hem Yunanistan'da bulunan Türk esirleri hem de Türkiye'de bulunan Yunan esirlerin durumunu tahkik etmek için iki heyetin yakın zamanda İsviçre'den yola çıktığı duyurulmuştur. Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nden Schatzmann'ın Yunanistan'a, Doktor Roehrich'in Anadolu'ya temsilci olarak tayin edildiği bilgisi ayrıca paylaşılmıştır. İstanbul'daki Yunan Fevkalâde Komiseri İtilâf Devletleri Fevkalâde Komiserlerine müracaat ederek Yunanistan'daki malûl Türk esirlerinin iadesine karar verildiğini bildirmiş ve bu esirleri teslim etmek üzere Osmanlı Hilâl-i Ahmer'i tarafından bu konu için Yunanistan'da oluşturulan komisyona bir temsilci gönderilmesini rica etmiştir. Ancak malûl esirlerin mübadelesi anlaşması İstanbul hükümeti ve Atina hükümeti arasında yapıldığı için bu görevi Hilâl-i Ahmer kabul etmemiştir. Sonuçta, Yunan hükümeti malûl Osmanlı esirlerini İstanbul'da teslim etmeyi kabul etmiş, buna karşılık Anadolu'daki malûl Yunan esirlerin teslimi için Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti nezdinde aracılıkta bulunmasını Yunan Komiserliği üzerinden Hilâl-i Ahmer'den rica etmiştir. Hilâl-i Ahmer, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti nezdinde aracılıkta bulunmayı kabul etmiştir²².

²² “Yunanistan'daki Türk ve Anadolu'daki Yunan Esirlerinin Esâmî Cedvelleri”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5 (16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 140-141; “Beynelmîlel Salîb-i Ahmer Heyeti Yunanistan'a ve Anadolu'ya Birer Heyet Gönderdi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5 (16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 141; “Yunanistan'daki Ma'lûl Üserâmızın İ'âdesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5

Altıncı sayıda Doktor Roehrich'in Anadolu'ya geldiği, Kayseri'deki Üsera Garnizonu'nu ziyaret ettikten sonra Ankara'ya geçtiği bildirilmiştir. Roehrich, *Hakimiyet-i Milliye* gazetesine verdiği röportajda Yunan esirlerin neredeyse müreffeh bir hayat geçirdiğini, elbiselerinin ve iaşelerinin iyi olduğunu, aralarında 14 malûl bulunduğunu, bir esirin fakru'd-dem hastalığının tespit edildiğini, ancak hastalığın garnizon koşullarıyla alakası olmadığını bildirmiştir. Garnizonun bir sanatoryum gibi olduğunu, esirlerin miskin miskin oturtulmak yerine çalıştırılması gerektiğini söyleyen Roehrich, esirlere imza karşılığında maaş, erzak, senet ve kayıtların verildiğini görmüştür. Ayrıca Yunan savaş esirlerinin Türk askerlerle aynı hastanede kaldıklarını, doktorların tüm hastalara aynı nezaketle baktıklarını da söylemiştir. Ayrıca bu sayıda verilen habere göre, esir Yunan doktorlar Mersin yoluyla ülkelerine geri dönmüştür. İlerleyen sayfalarda Osmanlı Hilâl-i Ahmer'i ve Yunan Kızılhaç'ı arasında gerçekleşen anlaşma neticesinde Yunanistan'da bulunan 73 ve Anadolu'da bulunan üç sağlık memurunun mübadelesi için gerekli işlemlerin başlatıldığı belirtilmiştir²³. Aynı sayıda Doktor Schatzmann'ın Yunanistan'daki Türk esirlerin durumunu yerinde gördükten sonra sivil esirleri görmek için İzmir'e hareket edildiği bildirilmiştir²⁴. Daha sonraki sayı ise Nisan 1922 tarihinde yayınlanmıştır ve bu sayıda Hilâl-i Ahmer, Anadolu'daki Yunan esirlerin isim listesini uzun zaman önce göndermesine rağmen Yunan hükümetinin Türk esirlerin isim listesinin büyük kısmını vermektен kaçınmış olduğunu ve bir önceki aya kadar listeleri vermemiş olduğunu hatırlatmıştır. Cemiyet, sürüncemede kalan bu meseleye son verebilmek için Uluslararası Kızılhaç Örgütü'ne 8 Nisan'da bir telgrafla durumu bildirmiş ve Yunanistan beş gün içinde talep edilen cetvelleri göndermeye karar vermez ise Anadolu'daki Yunan esirlere ifa ettikleri hizmete son vereceğini beyan etmiştir. 18 Nisan'da Uluslararası Kızılhaç

(16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 142; "Yunanistan'daki Osmanlı Sivil Esirlerinin Perişânlığı", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5 (16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 145.

²³ "Doktor Roehrich Yunan Esirleri Hakkında Ne Diyor?", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 6 (16 Cemâziyelâhir sene 1340 / 15 Şubat sene 1338 [1922]), s. 173-174; "Esir Me'mûrîn-i Sıhhiyenin Mübadelesi", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 6 (16 Cemâziyelâhir sene 1340 / 15 Şubat sene 1338 [1922]), s. 176.

²⁴ "Doktor Schatzmann", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 8 (16 Receb sene 1340 / 15 Mart sene 1338 [1922]), s. 211.

Örgütü bu telgrafi almadığına dair bir mektup yollamıştır, bu durum dışında da mütarekeden beri Hilâl-i Ahmer tarafından gönderilen böyle birkaç telgrafın Uluslararası Kızılhaç Örgütü'ne ulaşmadığı beyan edilmiştir. Cemiyet'e göre, telgraf Yunanistan'dan şikâyet edildiği için Syra'daki sansür tarafından alıkonulmuştur. Daha sonra Yunan hükümetinin yaptığı hukuksuzlukları sıralayan yazı ekibi, Yunanistan'daki Türk esirlerin Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla ailelerine gönderdiği mektupların zarflarının üzerindeki adreslerin silindiğini ve bu suretle esirlerin ailelerinden cevap almak imkânından mahrum kaldığını belirtmiştir. Mükerrer müracaatlardan bir sene sonra Yunan Kızılhaç'ının Yunanistan'daki Türk esirler hakkında gönderdiği isim listesinde yalnız esirlerin ve pederlerinin isimlerinin bulunduğu ve aile isimleriyle mensup oldukları askerî kıta hakkında malumat verilmediği tekrar bildirilmiştir. Bu durumun esirlerin, ailelerini sıhhatlerinden haberdar etmelerine ve ailelerinden cevap almalarına imkân tanımadığı tekrar edilmiştir. Görülebileceği üzere, *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* Yunanistan devleti ve Yunan Kızılhaç'ının uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerini yerine getirmediğinin altını çizmeye devam etmiştir. Bu arada Anadolu'daki Yunan esirlere verilmek üzere Yunanistan'dan gönderilen ve birçok kişisel eşyayı da içeren 75 çuval eşyanın Hilâl-i Ahmer tarafından esirlere teslim edildiği de bildirilmiştir²⁵.

Yunanistan'daki Türk esirler hakkında Schatzmann'ın Raporu özet şekilde on birinci sayıda karşımıza çıkmaktadır. Türk savaş esirleri tüm Yunanistan'a dağıtılmış haldedir ve Yunan hükümetinin işgal ettiği arazilerde bulunmaktadır. Buna göre, Atina mıntıkasında Parapignata, Liossa, Phalères ve Pire'de, Larissa mıntıkasında Yenişehir ve Golos'da, Girit mıntıkasında Hanya, Kandiyeye, Suda ve İzzeddin kal'ası'nda, Leucade mıntıkasında Leucade, Korfu, Preveze ve Kanitza, Louro'da, Selanik mıntıkasında Selanik, Karaburun, Roupel kal'ası ve Dedeagaç'da, İzmir mıntıkasında Punta, Balçiova, Pınarbaşı ve Halkapınar'da, Asya-yı Suğrâ mıntıkasında Manisa, Urla, Akhisar, Aydın ve Kazaner garnizonlarında Türk sivil ve savaş esirleri

²⁵ “Yunanistan Cenevre’de ve Lahey’de Mün’akid Beynelmillel Konferanslar Mukarrerâtına Nasıl Ri’âyet Ediyor?”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 9 (17 Ramazân 1340 / 15 Mayıs 1338 [1922]), s. 272-274; “Doktor Roehrich’in Raporu”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 9 (17 Ramazân 1340 / 15 Mayıs 1338 [1922]), s. 278; “Anadolu’daki Yunan Üserâsı İçin”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 9 (17 Ramazân 1340 / 15 Mayıs 1338 [1922]), s. 280.

bulunmaktadır. Phalères Garnizonu pek basit ve ilkel bulunmuştur. Fikri ferahlandırarak ve eğlendirecek olan okuma, haberleşme, ışıklıdırmanın bulunmadığı, yakın zamanda sıtma hastalığının yayılmasının muhtemel olduğu belirtilmiştir. Pire Garnizonu'nda esirler ise angarya işler yapmaktadır. Bunları korumakla görevli gardiyanlar ve askerler ile esirler arasında ciddi problemler mevcuttur. Esirlerin başlıca şikâyeti, Yunan askerlerinin hakaretleri, kötü muameleleri, zor kullanmaları, onlar tarafından hile ve şiddete maruz kalmalarıdır. Korfu Garnizonu'nda tutuklu bulunan zabıtlar beş aydan beri maaş almamışlardır. Leucade Garnizonu soğuk olup esir barındırmaya müsait değildir. Civarından lağım geçmesi dolayısıyla da sıhhi olmaktan çok uzaktır. Esirlerin maneviyatı pek düşkün olup garnizonun hemen bütün sakinlerinde memnuniyetsizlik açıktır. Kalenin içinde su nadir bulunmakta, suyun temizliği ise şüpheli durumda olup bir mütehasıs tarafından tahlil edilmesi gerekmektedir. Esirler burada kötü muameleyle maruz kalmakta ve küçük rütbeli Yunan askerleri tarafından cebir ve şiddet görmektedir. Schatzmann, Yenişehir Garnizonu'nda yalnız birkaç ihtiyar ve bir-iki çocuk görmüştür. Hanya Garnizonu'nda ise esirlerin bazıları Yunan aileleri nezdinde hizmetçi sıfatıyla çalışmaktadır. Bu garnizonda pek çok kadın ve çocuk bulunmakta, bazı ailelerin erkekleri Yunan hükümetinin merhametini çekmek için verilmiş, çoluk çocukları burada rehine statüsündedir. Suda Garnizonu'ndaki sivil esirler arasında yaşları 50'yi geçmiş 100 kadar erkek dışında 15 kadın, 35 çocuk ve birçok hasta kişi vardır. Burada da yakında sıtma baş gösterebilme ihtimali bulunmaktadır. Suda'da ilaç hemen hemen yok gibidir. Schatzmann buraya kinin gönderilmesini tavsiye etmektedir. İzzeddin Kal'ası Garnizonu'nda 270 erkek vardır ve bunların çoğu sivilidir. Burada da kötü muameleden şikâyet vardır, bazı esirlerin manevî kuvveti ciddi derecede sarsılmıştır. Schatzmann bu esirlerin durumunu tetkik etmek üzere bir muayene komisyonunun oluşturulmasını lüzumlu görmektedir. Punta Garnizonu'nundaki esirler, Yunan Levâzım Dâiresi'nin angarya işlerini yapmakla görevlidir, daima çalışırlar, tatil günleri yoktur. Pınarbaşı Garnizonu'nda tutuklu esirler yer altında rutubetli yerlerde yaşamakta ve maaşlarının geç verildiğinden şikâyet etmektedir. Parapignata Garnizonu'nda içlerinde hasta ve malûl 18 zabıt bulunmakta, hürriyetten bir dereceye kadar mahrum olarak yaşamakta ve bütün ihtiyaçlarını kendileri karşılamaktadır. Maiyetlerinde hizmetçi olmadığı gibi, hastabakıcıları da yoktur. Bir başka yazıda, Yunanistan'ın iki

seneden beri memleketinde bulunan Türk esirlerin açık adreslerini göndermediği ilan edilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Müdâfa'a Vekâleti, 24 Haziran tarihli telgrafta talep olunan açık adresler gönderilmezse bundan sonra ne Yunan hükümetine ne de Yunan Kızılhaç'ına Yunan esirler hakkında hiçbir malumat veremeyeceğini bildirmiştir. Hilâl-i Ahmer, Uluslararası Kızılhaç Örgütü İstanbul delegesi Burnier'ye Müdâfa'a-i Milliye Vekâleti'nin bu telgrafından bahsederek bu mühim meselenin Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nün dikkatine sunulmasını rica etmiştir. Bu mesele için iki buçuk ay evvel İstanbul yoluyla Atina'ya gitmiş olan Schlemmer'e lazım olan bilgilerin yazılı olduğu isim cetvelleri teslim edilmiş ve bu cetvellerin Yunan Kızılhaç'ı tarafından doldurulması rica edilmiştir; ancak hâlâ Yunan hükümetinden bir cevap alınamamıştır. Bu arada Geçen 19 Haziran'da Yunanistan'dan Maria vapuruyla 15 malûl neferle yedi malûl sivil esirin İstanbul'a geldiği haber verilmiş, bu kişilerin Hilâl-i Ahmer'den ve askeriyeden tayin edilen memurlar tarafından karşılanmış olduğu neferlerin Selimiye Kışlası'na ve sivillerin Muhâcirin Müdüriyet-i Umûmiyesi'ne sevk edildikleri bilgisi paylaşılmıştır²⁶. 12. sayıda Türk esirlerin problemleri görülmeye devam etmektedir. Konferans öncesi süreç boyunca savaş esirlerinin durumunun aciliyeti dolayısıyla sorunun hızla çözüme kavuşturulması için Hilâl-i Ahmer'in defaatle başvurularında bulunduğunu, dergi aracılığıyla sürecin şeffaf bir biçimde kamuoyuyla paylaşıldığı görülmektedir. Bu sayıda Hilâl-i Ahmer'in Yunanistan'daki esirlere gönderdiği paraların makbuzlarının Yunan Kızılhaç'ı tarafından paylaşılmadığı haberi yer almaktadır. Cemiyetin bu makbuzların gönderilmesi için Yunan Kızılhaç'ı nezdinde teşebbüste bulunduğu, ancak alınan cevapta makbuzlara Yunan hükümeti tarafından el konduğu bilgisi paylaşılmaktadır. Yani Yunanistan'daki Türk esirler için gönderilen paraların esirlere ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir. Diğer bir yazıda Yunanistan'ın muhtelif garnizonlarında bulunan Osmanlı esirlerinden muhtaçlara dağıtılmak üzere Hilâl-i Ahmer tarafından 1.100

²⁶ “Yunanistan'daki Üserâmız Hakkında Mösyö Schatzmann'ın Raporu”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 11 (18 Zilka'de 1340 / 15 Temmuz sene [1922]), s. 345-348; “Yunanistan Cenevre'de ve Lahey'de Mün'akid Beynelmîlel Konferanslar Mukarrerâtına Nasıl Ri'âyet Ediyor?”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 11 (18 Zilka'de 1340 / 15 Temmuz sene [1922]), s. 353; “Yunanistan'dan Gelen Ma'lûl Üserâmız”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 11 (18 Zilka'de 1340 / 15 Temmuz sene [1922]), s. 354.

kat elbise ile 90 kilo kinin gönderilmesine karar verildiği yazılmıştır. Görünen o ki, Hilâl-i Ahmer yetkilileri Yunanistan'da esir bulunan Türklerin yakın zamanda geri döneceğine dair ihtimal vermemektedir²⁷. 1922 yılının ağustos ayına gelindiğinde *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* 13. sayısıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu sayıda mesele yine isim cetvellerine gelmiştir. Yunan Kızılhaç'ının 16 Kânûn-ı Evvel 1920 ve 13 Ağustos 1921 tarihlerinde gerekli bilgileri içermeyen iki liste gönderdiklerini hatırlattıktan sonra Hilâl-i Ahmer'in defalarca talep ettiği ayrıntılı liste meselesinden bahsedilmiştir. Yunan Kızılhaç'ı durum hakkında Uluslararası Kızılhaç Örgütü'ne yazılı olarak yaptığı açıklamada listeleri düzenlemek vazifesi kendilerine verilen Türk zabitlerinin kendilerine karşı beslenen güveni boşa çıkarttıkları, yanlış ve kötü niyetle belgeleri tanzim ettikleri ifade edilmektedir. Örneğin askerleri sivil ve sağlıklı bulunan kimseleri malûl olarak kaydettiklerini ileri sürerek listelerin şimdiye kadar gönderilmesindeki gecikmenin sebebinin Türk zabitleri olduğunu söylemişlerdir. Devam eden satırlarda Schatzmann'ın raporuna atıfla şu sözler söylenmiştir: Bu listeler Yunan esir karargâhlarında savaş esiri telakki edilemeyecek binlerce tutuklunun varlığını ortaya dökecektir. Bahsedilen durumun ortaya çıkması ise elbette Yunan hükümetinin hoşuna gitmeyecektir. Bu yüzden bu listelerin tanzimi ile görevli zabitler garnizonlarda gördükleri istisnasız bütün tutukluların isimlerini ayrıntılı şekilde kayıt ettikleri zaman Yunanlar bu berbat vaziyet karşısında şaşırmış ve bu konudaki utançlarını örtmek için zabitlerimize sivillerin de isimlerini eklemesinden dolayı suç isnatlarında bulunmaktan başka yapacak bir şey bulamamıştır. Yazı heyeti daha sonra Zarifi'ye ve Dersaadet'teki Yunan Komiserliği'ne Anadolu'daki Yunan esirlerin mükemmel bir listesini verdiklerini hatırlatılmıştır. Buna mukabil Yunanistan'daki Türk esirlerin listelerini beklediklerini hatırlatmış ve alınan son listede altı aylık eksiklik olduğunu, Ankara hükümetinin Türk esir listelerinin hazırlanması hususundaki talebini her hafta tekrarladığı söylenmiştir. Bu yüzden Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Schatzmann'ın raporunu bu sayıdan itibaren aynen neşre karar verildiğini ve bu suretle Yunanistan'da tutuklu bulunan birçoğu kadın ve

---

²⁷ “Yunanistan'daki Esirlerimize Gönderilen Paranın Makbûzları”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 12 (19 Zilhicce 1340 / 15 Ağustos 1338 [1922]), s. 378; “Üserâımıza Elbise ve Kinin Gönderiliyor”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 12 (19 Zilhicce 1340 / 15 Ağustos 1338 [1922]), s. 380.

çocuklardan oluşan esirlerimize karşı reva görülen kötü muameleden dolayı şikâyet ne kadar haklı olduğumuzu kamuoyuna açıklayacaklarını söylemişlerdir²⁸. On dördüncü sayıda Yunanistan’da bulunan sivil esirler için Hilâl-i Ahmer’in mükerrer müracaatlarına ve geçenlerde Yunanistan’daki Türk esirleri ziyaret etmiş olan Schatzmann’ın talebine rağmen Yunan hükümeti, tevkif edilmesi esasen gayr-ı caiz olan bu sivil esirleri tahliye etmemek de ısrar etmektedir. Hilâl-i Ahmer geçen 30 Eylül’de Uluslararası Kızılhaç Örgütü’ne telgrafla müracaat ederek bu sivil esirlerin tahliyesi için Yunan Kızılhaç’ı nezdinde teşebbüste bulunmalarını yeniden rica etmiştir, Uluslararası Kızılhaç Örgütü gerekli talebin iletildiğini bildirmiştir. Görüleceği üzere, Yunan hükümeti savaş esiri olarak alınması mümkün olmayan kişileri de savaş esiri olarak almış, halihazırda savaş esirlerine reva görmüş oldukları hukuksuzlukları bu kişilere de uygulamıştır. Söz konusu hukuksuzlukların tazmini ise ancak Ankara hükümetinin kesin zaferinin gerçekleşmesinden sonra gündeme gelebilmiştir.

İlerleyen sayfalarda iki seneden beri ele geçirilemeyen Yunanistan’daki Türk esirlerden bir kısmının bilgilerini içeren isim cetvelleri (Patras, Eski Phalères, Kandiye, Pire garnizonları) bundan bir ay evvel, diğer kısmını (Selanik, Preveze, Korfu, Yenişehir, Golos, Lefkas, Girid garnizonları) ise on beş gün evvel Yunan Kızılhaç’ı aracılığıyla alındığı bildirilmiştir. Bundan sonra esirlerle aileleri arasındaki iletişimin daha iyi şartlarda gerçekleşmesi güvence altına alınmıştır²⁹. 15. sayıda Leucade adasında bulunan esir zabitlerin birkaç aydan beri maaş almadıkları ve sağlıksız mekânlar olan Phalères, Larissa, Kato-Liossa ve Suda’da bulunan esirlerin daha sıhhi yerlere nakledilmeleri için edilen müracaatlara ehemmiyet verilmediği söylenmiştir. Türkiye’de bulunan Yunan esirlerin ise durumları bellidir. Bu yüzden Türkiye Büyük Millet Meclisi Müdâfa’a-i Milliye Vekâleti tarafından Hilâl-i Ahmer’e gönderilen telgrafta eğer Yunanistan

²⁸ “Yunanistân’daki Üserâmızın Listesi Meselesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 13 (22 Muharrem 1341 / 15 Eylül 1338 [1922]), s. 417-420; “Mösyö Schatzmann’ın Raporu”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 13 (22 Muharrem 1341 / 15 Eylül 1338 [1922]), s.

²⁹ “Yunanistan’da Bulunan Sivil Üserâmız”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 14 (22 Safer 1341 / 15 Teşrin-i Evvel 1338 [1922]), s. 480; “Yunanistan’daki Türk Üserâsının Esâmî Cedvellerinden Büyük Bir Kısmı Nihâyet Gelebildi!”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 14 (22 Safer 1341 / 15 Teşrin-i Evvel 1338 [1922]), s. 484.

esirlerimize karşı aldığı tavrı değiştirmez ise Anadolu'nun da aynı tavırla Yunan esirlere mukabele etmek zorunda kalınacağına bildirilmesini rica edilmiştir. Hilâl-i Ahmer, durumu Yunan hükümetine bildirilmek üzere Yunan Kızılhaç'ına iletmiştir. Yine bu sayıda isim cetvellerinden ikisinin daha Hilâl-i Ahmer'in eline ulaştığı bildirilmiştir³⁰. Bu sayıdan itibaren, esirlerin de, toplumların da akıbetini belirleyecek olan Lozan Barış Konferansı süreci (11 Kasım 1922-24 Temmuz 1923) başlamıştır. Bu yüzden makalenin geri kalanı, konferans süreciyle paralel şekilde devam edecektir. Görüldüğü üzere, Lozan'daki müzakereler başlamadan önce Hilâl-i Ahmer bünyesinde bulunan Üserâ Komisyonu aracılığıyla Türk sivil ve asker savaş esirlerinin kamplardaki durumunu iyileştirmek, ihtiyaçlarını karşılamak, aileleriyle iletişimini sağlamak amaçlanmış ve uluslararası sözleşmelerin esaslarına uyulması konusunda hassas bir diplomasi yürütülmüştür. Bu doğrultuda Hilâl-i Ahmer aracılığıyla Uluslararası Kızılhaç Örgütü ve Yunan Kızılhaç'ına başvurularla bulunan Türk hükümeti, süreci esirler için kolaylaştırmaya çalışmıştır. Bütün bu mücadelelerin neticesinde, ancak Lozan Konferansı'nın kararları doğrultusunda Hilâl-i Ahmer, Uluslararası Kızılhaç Örgütü, Yunan Kızılhaç'ı arasında daha uyumlu bir çalışmanın yürütüldüğü görülmektedir.

1.3. Konferans Süreci: Tutanaklar, Telgraflar, *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*

28 Kasım 1922 tarihinde Rauf Bey, İsmet Paşa'ya telgraf aracılığıyla, “*Sivil üserâmızın iadesi hakkında oraca da teşebbüs ve ahali-i İslâmiyenin sıyâneti husûsunun te'mînine bazl-i himmet buyurulmasını rica ederim.*” demiştir³¹. Savaş esirleri sorunu ilk olarak 1 Aralık 1922 oturumunda ele alınmış, konu sekiz sayılı tutanakta kendisine yer bulmuştur. Daha çok sınırlar, ekonomik konular üzerinde devam eden Lozan Barış Konferansı'nın ilk döneminde mübadeleyle

---

³⁰ “Anadolu'daki Yunan Üserâsı ve Yunanistan'daki Türk Üserâsı”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 15 (25 Rebî'ulevvel sene 1341 / 15 Teşrîn-i Sâni sene 1338 [1922]), s. 522; “Yunanistan'daki Türk Üserâsının Esâmî Cedvellerinden İki Kısmı Daha Geldi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 15 (25 Rebî'ulevvel sene 1341 / 15 Teşrîn-i Sâni sene 1338 [1922]), s. 523.

³¹ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, c. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 141.

birlikte çözüme kavuşturulabilmiş ilk sorun bu mesele olmuştur³². Söz konusu oturum Ouchy Şatosu'nda Lord Curzon'ın başkanlığında toplanmıştır. Oturumda Amerika Birleşik Devletleri, Britanya İmparatorluğu, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat- Sloven Krallığı temsilcilerinin yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti'ni temsilen İsmet Paşa, Rıza Nur, Hasan Bey, Şükrü Bey, Münir Bey yer almıştır. Lord Curzon savaş esirleri konusunu “çözümü geciktirilemez bir sorun” olarak tanımlamıştır³³. Doktor Nansen bu oturumda nüfus mübadelesinin hızlı bir şekilde yapılması konusunda uyarılarda bulunmuş, İsmet Paşa resmî gündemde olması gereken konunun yalnız savaş esirlerinin mübadelesi olduğunu hatırlatmıştır³⁴. Yunanistan hükümetinde resmî hiçbir görevi olmamasına rağmen Lozan'da bulunan Elefterios Venizelos da İsmet Paşa'yla aynı fikirde olduğunu bildirmiştir³⁵. İsmet Paşa mübadele meselesinin alt-komisyonlarda görüşülebileceğini kabul etmiş, asıl meselenin sivil esirler ve Yunanistan'da tutuklu bulunan askerî esirler olduğunu dile getirmiştir. Türk heyeti, savaşın Yunanistan topraklarında olmadığı, bu nedenle sivil Yunan esir bulunmadığını, ancak sivil Türklerin esir olarak Yunanistan'a götürüldüğünü heyetin elinde bu kişilerin ayrıntılı ve eksiksiz bir çizelgesi olduğunu beyan etmiştir³⁶. Bunun yanında Yunanistan'da bulunan esir askerlerin bir an önce serbest bırakılmasını talep etmiş; Türkiye'de bulunan Yunan savaş esirlerinin de ancak barış yapıldığında iade edileceğini söylemiştir. Eğer Yunan hükümeti Türk savaş esirlerini gönderme konusunda iyi niyet gösterirse barış antlaşmasından önce bu esirlerin serbest bırakılabileceğini de belirtmiştir. Venizelos, bu konuda kabul edebileceği savaş esirleri mübadelesinin eşit sayıda mübadelesi olduğunu söylemiştir³⁷. Daha sonra Lord Curzon söz almış, Yunanistan

---

³² Hacer Karabağ Arslan, “Lozan Barış Antlaşması'nda Türk–Yunan Esir Değişimi ve Mezarlıklar Konusu”, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Senedi Lozan Barış Antlaşması 100. Yıl*, Sentez Yayıncılık, Bursa 2023, s. 317-342.

³³ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 117. Azınlıklar alt-komisyonunun görüşmeleri 14-15-18-19-20-21-22-23-26-29-30 Aralık 1922, daha sonra 2-3-6-11-12-16-17-18-20-22-24 Ocak 1923 tarihlerinde devam etmiştir.

³⁴ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 122. Doktor Nansen Uluslararası Kızılhaç Üserâ Genel Müdürü'dür.

³⁵ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 123.

³⁶ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 124.

³⁷ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 125.

ve Türkiye'deki azınlık nüfuslarını hatırlatarak elindeki belgelere göre, Yunanistan'ın elinde bulunan asker esir sayısını 10.000, sivil esir sayısını ise 3.000 kişi olarak vermiştir. Buna karşın Osmanlı uyruklu Rumların ve Yunanistan vatandaşlarının esir sayısı 30.000 kişidir³⁸. Lord Curzon burada Türk, Yunan ve konferansa çağırılan devletlerin temsilcileriyle bir kurul oluşturup azınlık ve savaş esirlerinin mübadelesiyle sorunun çözümü için çağrıda bulunmuştur. Oturumun devamında Anadolu'dan alınan sivil esirlerin Yunanistan'a götürülmesinin devletler hukuku açısından bir problem teşkil etmediğini söyleyen Venizelos, karşılık olarak Küçük Asya'da yerlerinden edilen Osmanlı uyruklu Rumlardan bahsetmektedir. Ona göre, sivil Türk esirler sorunu ile yerlerinden edilen Rumların durumunun ne olacağı sorusu aynı anda tartışılmalıdır³⁹. Sonuçta komisyon, Lord Curzon'un önerisini kabul etmiştir. İsmet Paşa, bu komisyonun her şeyden önce Yunanistan'ın elindeki Türk sivil esirlerin iadesinin gerçekleştirilmesi konusunda ilgilenmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Lord Curzon'un mübadele konusunun çeşitli veçhelerinde bahsetmiş olduğu sayıların doğruluk payı olmadığını söylemiştir⁴⁰ ve bu beyanın doğru olduğu ileriki günlerde ispatlanacaktır. İsmet Paşa sivil esirlerin bir an önce geri gönderilmesini ve Yunanistan'ın elindeki sivil esirlerin akıbetinin ne olduğu konusunda soruşturma talep ettiğini hatırlatmış; bu konuda Mudanya görüşmeleri sırasında İtilaf Devletlerinin sivil esirlerin iadesi konusunda hükümetlerine Yunan hükümetinin sivil esirleri serbest bırakması konusunda baskı yapmalarını talep edeceğine dair aldığı sözü hatırlatmaktadır⁴¹. Buraya kadarki manzarayı şöyle özetleyebiliriz: Taraflar mübadele sorunu, sivil esirler sorunu ve savaş esirleri sorununu aynı komisyonda görüşme kararını almıştır. 1 Aralık 1922'de İsmet Paşa, acil olduğunu belirterek Türkiye'deki Yunan esirlerin ve Yunanistan'daki Türk esirlerin sayısının paylaşımını talep etmiştir. Bu konuşmalardan sonra İsmet Paşa ve Ankara hükümeti arasında esir sayılarıyla ilgili telgraflar 1-10 Aralık 1922 tarihlerinde gidip gelmiştir. Bu telgraflardaki veriler Hilâl-i Ahmer'in

---

³⁸ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 127.

³⁹ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 128.

⁴⁰ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 129.

⁴¹ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 129-130.

Yunan Kızılhaç'ından edindiği, ancak eksik olduğu bilinen bilgilerdir⁴². Bu bilgiler konferansın son dönemine kadar güncellenecektir. 6-7 Aralık'ta Rauf Bey'in İsmet Paşa'ya gönderdiği telgraf, *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*'nın 15 sayı boyunca ısrarla talep ettiği isim listeleri konusundaki tavrını haklı çıkaran ve Yunan tarafına karşı suçlamalarını kanıtlar niteliktedir:

“*Muzafferiyât-ı ahîremize kadar Yunanistan'daki üserâmızın isimlerine dâir teşebbüsât-ı müteaddidemize rağmen malumat istihsal edilememiştir. Muzafferiyât-ı ahîremiz üzerine Yunan hükümetinden ancak dört kalem posta alınmıştır. Bunlarda üserâmızın mikdârı 328 zâbit, 2817 nefer, 588 sivil, 84 firar, bir zâbit olmak üzere altı vefat haklarında ismen malumat verilmiştir. Şaltman raporunda zikredilen 20 kadın ve 40 çocuktan hiç bahsedilmemiştir. Yunan hesabına göre elyevm esâreti mukayyed olanların zâbit, nefer ve sivil olarak mikdârı 3733 kişiden ibârettir. Dr. Şaltman'ın raporundan ayrı olarak istihsâl ettiğimiz malumata nazaran Yunanlıların cebren alıp götürmüş oldukları eşhâsın mikdârı 2907 erkek, 195 kadın, 3 çocuk ki cem'an 3105 kişidir. Bu husûsdaki ma'lumâtın ikmâlîne vilayetlerle Müdâfaa-i Milliye arasında makina başında çalışılmaktadır. Yunanlıların Trakya'dan götürdükleri eşhâsın mikdârı der dest-i tahkikdir. Trakya havâlisi dâhil olmadığı halde Yunanistan'da bulunan üserâmızın asker ve sivil mikdârı on beş bin zan ve tahmîn edilmektedir. İstihsâl ettiğimiz ma'lumâta nazaran elimizdeki Yunan üserâsmın mikdârı 600'ü zâbit olmak üzere 14000 ve yerli Rum esirlerin mikdârı 10000 kadar olduğu anlaşılmaktadır.*”⁴³.

---

⁴² 2 Aralık'ta alınan cevapta bilinen sivil esir ve harp esiri sayısı verilmiş, ancak bu bilgilerin kesin olmadığı, güncel bilgiler edinildikçe heyetin peyder pey bilgilendirileceği söylenmiştir. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, c. 1, s. 153-155 (No: 65). Daha sonra yollanan “*ma'lumât-i katiyye olarak i'tâ edilen Yunan esirleri listesi toplam Yunan esir sayısı 17.108.*” bilgisinin geçtiği yer için bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, c. 1, s. 160 (No: 69). “*Keyfiyetin tasrih ve tekrâr ve ta'rîl buyurulması müsterhamdır.*” ifadesi için Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, c. 1, s. 162 (No: 71).

⁴³ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 173-174 (No.: 89).

8 Aralık'ta gönderilen telgrafta ise sivil esirlerin sayısının 3.105 değil, yapılan tahkik sonucunda 4.350 olarak tespit edildiği söylenmiştir. Bu sayıya İzmir ve Söke vilayeti dâhil değildir⁴⁴. 10 Aralık'ta Rauf Bey tarafından gönderilen telgraf ise Yunanların işlediği savaş suçlarının boyutunu göz önüne sermektedir.

“O telgrafta bildirilen 4350 sivil esirimize İzmir ve Edime vilayetleri ile Söke ve Saruhan sancaklarından gönderilmiş olan 5477 erkek, 30 kadın ki 5507 kişi ilâve olunmalıdır. Yunanistan'daki sivil üserâmızın mecmûu bu sûretle 9595 erkek, 251 kadın ve 11 çocuk, ya 'ni cem'an 9857 kişidir efendim.”⁴⁵

Hilâl-i Ahmer Mecmuası'nın aralık ayına denk gelen 16. sayısında Türk esirlere maaş verilmediği ve esirlerin gayrı-sıhhi koşullarda tutulduğu iddialarını Yunan Kızılhaç'ının Yunanistan Umûm Üserâ Müfettişliği'nden alınan raporla reddettiği haber verilmiştir. Burada Temmuz 1922'de *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*'nda yayınlanan Schatzmann Raporu'nu hatırlamakta fayda var; zira rapor göz önüne alındığında, verilen cevap tam ters bir tablo sunmaktadır. Ayrıca bu sayıda Lozan Konferansı'nda alt-komisyon çalışmaları sonucu sivil esirlerin hemen salıverileceğine, harp esirlerinin mübadelesi konusunda ise esas üzerinde anlaşıldığı ve bu mübadeleye Hilâl-i Ahmer ve Kızılhaç cemiyetlerinin nezaret edeceğine dair bir telgrafa da yer verilmiştir⁴⁶.

7 Ocak 1923 tarihinde azınlık alt-komisyonu başkanı Montana, birinci komisyon başkanı Curzon'a rapor sunmuştur⁴⁷. Savaş esirleri sorunu, 9 Ocak 1923 tarihli oturumda 19 sayılı tutanakta yeniden yer bulmuştur. İsmet Paşa genel affın görüşüldüğü bu oturumda yeniden savaş esirleri meselesini gündeme getirmiştir⁴⁸. İsmet Paşa, İtilaf Devletlerinin siyasi, adli ya da adi suçlardan hüküm giymiş ya da giymemiş bütün Türk tutukluların geri verilmesini istemiştir⁴⁹. Genel affa

⁴⁴ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 181. (No. 100).

⁴⁵ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 189. (No. 109).

⁴⁶ “Yunanistan'daki Türk Esirleri”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 16 (10 Rebî'ulâhir 1341 / 15 Kânûn-ı Evvel 1338 [1922]), s. 559-560. “Üserâ-yı Harbiyenin Tahliyesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 16 (10 Rebî'ulâhir 1341 / 15 Kânûn-ı Evvel 1338 [1922]), s. 562.

⁴⁷ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 309.

⁴⁸ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 354.

⁴⁹ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 300.

yönelik konuşmalar yapılırken esirlerin durumunun göz önünde bulundurulmamasının genel affa ilişkin uzlaşılacak hükümlerin eksik kalmasına yol açacağını da belirtmiştir. Bu yüzden, cezalandırılması gereken sivil veya savaş esirlerinin karşılıklı olarak affedilmelerine ilişkin bir hükmün de antlaşmaya eklenmesini talep etmiştir. Burada Montana söz almış ve esirlerin durumunun askerî komisyona havale edildiğini söylemiş ve esirlerle ilgili hükmün bu görüşmelerde tartışılmaması gerektiğini hatırlatmıştır⁵⁰. 10 Ocak 1923 günü yapılan oturumdaki konuşmalar 20 sayılı tutanakta yerini almıştır. Bu tutanakta sivil esirler, savaş esirleri ve nüfus mübadelesi meselesi yer almaktadır. Bu oturumda Anadolu'dan Yunanistan'a götürülmüş sivil esirlerin behemehal geri gönderilmesi kararlaştırılmış; ancak bu geri dönüşün ne kadar zamanda yapılacağı kararlaştırılamamıştır. Yunan delegasyonu, Türklerin de elinde sivil esirlerin olduğunun altını çizmiş ve karşılıklı iade konusunda anlaşmaya varılmıştır. Daha sonra komisyon savaş esirlerinin mübadelesi konusuna eğilmiştir. Savaş esirlerinin değişimi konusunda şu sonuca varılmıştır: Yunanistan'dan İzmir'e Türk savaş esirlerini getiren gemi Yunanistan'a dönerken aynı sayıda Yunan savaş esirini beraberinde götürecektir. Bu süreç Uluslararası Kızılhaç Komisyonu heyeti tarafından takip edilecektir. Geriye kalan Yunan savaş esirleri barış antlaşması imzalandıktan sonra Yunanistan'a iade edilecektir⁵¹. Ancak İsmet Paşa sunulan raporun Türk heyeti için çözülmemiş sorunların çözülmüş gibi gösterildiğini ve başka sorunlarla da alakalı olarak yanlışlar yapıldığını söylemiştir. Komisyon raporunda geçen Yunanistan'da bu iki kategoriye giren aşağı yukarı 4.000 Türk'ün bulunduğu söylenirken, İsmet Paşa Hilâl-i Ahmer aracılığıyla elde edilen sayının sadece siviller için 9.857 kişi olduğunu ifade etmiştir⁵². İsmet Paşa, Türkiye'nin elinde sivil rehine olmadığını, bu durumun Yunan heyetinin de alt-komisyonunda bu konuda hiçbir bilgilerinin bulunmadığını söylediklerini belirtmiştir⁵³. İsmet Paşa, Türk savaş esirlerine eşit sayıda

---

⁵⁰ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 300. Tutanaklarda alt-komisyonun 16 toplantı yaptığı da ayrıca belirtilmektedir.

⁵¹ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 322. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 371.

⁵² Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 330.

⁵³ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 330. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 408. Ankara hükümetinin elinde de sivil esirler vardır.

Yunan savaş esirinin iadesinin ancak Türk savaş esirlerinin ve sivil esirlerin tam sayısının belirlenip hepsinin Türkiye'ye iadesinden sonra mümkün olabileceğini, yani aynı gemi üzerinden yürütülecek savaş esirleri mübadelesinin mümkün olamayacağını belirtmiştir. İsmet Paşa'nın ısrarlı tutumu sonrasında "geri verilen Türk esirlerine eşit sayıda Yunan esirin iadesinden sonra, Türkiye'de kalacak Yunan esirleri, barış yapıldıktan sonra gönderilecektir." sonucuna varılmıştır⁵⁴. İsmet Paşa, savaş esirleri mübadelesinin umumi mübadeleden farklı ve daha acil bir mesele olduğunun altını çizmiştir. Konuşmanın sonunda Lord Curzon mübadelenin gecikmeden yapılacağını umduğunu söylemekle yetinmiştir⁵⁵. Venizelos ise mübadelenin ne zaman yapılacağını kararlaştırılmasını talep etmiş, sivil esirlerin mübadelesinin ancak savaş esirlerinin mübadelesinden sonra gerçekleşebileceğinin altını çizmiştir⁵⁶. Bu toplantıdan çıkan kararlar üzerine İsmet Paşa, Heyet-i Vekîle Riyâseti'ne bir telgraf daha göndermiştir.

*"Bizdeki Yunan esirlerinin listelerini tertib edip Hilâl-i Ahmer vâsıtası ile Yunan hükümetine vermek lâzımdır. Fakat işbu liste gönderilmeden Yunan hükümetinden, nezdinde bulunan esirlerimizin listesini istemek icâb eder. Telgrafımın vüsülünde hemen bu sûretle teşebbüsât-ı resmiyeye tevessül buyurulması mercûdur."*⁵⁷

15 Ocak'ta Rauf Bey, İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta esir mübadelesinin ne zaman başlayacağını sormuştur. İsmet Paşa'nın 16 Ocak'ta verdiği cevapta mübadele anlaşmasının dört gün içinde imzalanacağı, iki hafta içinde Türk esirlerin teslim edileceği yer almıştır. Ancak anlaşmanın imzalanması ileri bir tarihe ertelenmiştir⁵⁸. Görüleceği üzere, *Hilâl-i Ahmer* yazılarının beyanları ve *Lozan Telgrafları* ve *Lozan Tutanakları* Türk tarafının iddialarıyla tutarlılık göstermektedir. Konferans devam ederken *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* Yunanistan'daki

⁵⁴ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 331.

⁵⁵ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 332.

⁵⁶ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 1, s. 333. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 413.

⁵⁷ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1, s. 374; Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 374.

⁵⁸ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 386. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 395-396.

Türk esirlerin durumu hakkında bilgi vermeye devam etmiştir. 17. sayıda Yunanistan'daki Liossa esir kampından kaçan Esendere köyünden sivil Himmet bin Ali garnizondaki durum hakkında Hilâl-i Ahmer memurlarını bilgilendirmiş, alınan bilgilere göre de Liossa Garnizonunu ziyaret edecek olan Bayan Billings'e bazı ricalarda bulunmuştur. İlerleyen sayfalarda Schatzmann'ın yeniden Yunanistan'daki Türk esirlerin durumunu tetkik için yola çıkacağı haber verilmiştir⁵⁹. Telgraflara bakıldığında anlaşılacağı üzere, geçmiş dönem Schatzmann'ın raporu Türk tarafı için hayati öneme sahiptir. Bugüne kadar karşı taraftan uzun süre sağlıklı bilgi alınamamış, Schatzmann raporu sayesinde Türk tarafı en azından sayılar hakkında bir fikir sahibi olmuştur. Yunan Kızılhaç'ının verdiği listelere göre, sivil esirlerin sayısı açıklığa kavuşmuştur. Buna göre, Milos'da 2.300, Liossa'da 50, Girit'te 427, Godi'de 122, alay deposunda 712 ve muhtelif yerlerde 40 kişi mevcut olduğu belirtilmiştir⁶⁰. Bu arada Ankara hükümeti adına Rauf Bey 21 Ocak tarihindeki telgrafında Anadolu'daki Yunan esirlerin mübadelesi için İzmir'e doğru yola çıkarılacağını haber vermiştir⁶¹. 24 Ocak tarihinde İsmet Paşa tarafından Heyet-i Vekile'ye gönderilen telgrafta önce Türk esirlerin teslim alınacağı tekrarlanmıştır⁶². 26 Ocak tarihinde ise Rauf Bey tüm esirlerin sekiz gün içinde mübadelesinin yapılacağı şehre getirileceğini bildirmiştir⁶³. Anlaşıldığı üzere, Ankara hükümeti sürecin en başından beri bir ideal olan Lahey Sözleşmesi'ne uymaya azamî gayret göstermiş ve bu durum mübadele sürecine Yunan tarafından daha hazırlıklı olduğunu göstermiştir.

Savaş esirlerinin ve sivil esirlerin mübadelesi sorunu 27 Ocak 1923 oturumunda tekrar gündeme gelmiş ve 23. tutanakta konuyla ilgili

⁵⁹ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 399. Daha sonra Kızılhaç'ın esirleri teftiş etmekten vazgeçildiği İsmet Paşa tarafından bildirilmiştir. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 488-489.

⁶⁰ "Yunanistan'daki Esirlerimiz", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 17 (27 Cemâziyelevvel 1341 / 15 Kânûn-ı Sâni 1339 [1923]), s. 593-594; "Mösyö Schatzmann," *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 17 (27 Cemâziyelevvel 1341 / 15 Kânûn-ı Sâni 1339 [1923]), s. 595; "Yunanistan'daki Sivil Üserâmızın Listeleri", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 17 (27 Cemâziyelevvel 1341 / 15 Kânûn-ı Sâni 1339 [1923]), s. 595. Ayrıca Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 437-438. Toplam sivil esir sayısı 10.742'ye ulaşmış bulunuyor.

⁶¹ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 417.

⁶² Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 433-434.

⁶³ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 443-444.

konuşmalar kayıtlara geçmiştir. Bu oturum başlamadan önce savaş esirlerinin mübadelesiyle alakalı Yunanistan ile Türkiye arasında bir anlaşma tasarısı taraflara verilmiştir⁶⁴. Bahsedilen anlaşmanın hemen yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. Montagna, Uluslararası Kızılhaç Örgütünün esirlerin mübadelesini denetleme görevine imzalar atıldıktan hemen sonra başlayacağını duyurmuştur⁶⁵. İsmet Paşa, söz konusu anlaşmanın süregiden oturumda imzalanmasını talep etmiştir. Ancak Montagna anlaşmanın birtakım maddî sebeplerden ötürü hemen imzalanamayacağını, ancak 30 Ocak tarihinde imzalanabileceğini belirtmiştir⁶⁶.

Sözleşme metninin içeriği şu şekilde özetlenebilir: Türk sivil esirler antlaşma imzalandıktan en fazla 15 gün içinde Türkiye'ye geri verilecek, tümü toplu olarak bir defada İzmir'e götürülecektir. Bu süreçten sonra Türkiye'de rütbede mütekabiliyet esasına göre savaş esirleri takas edilecektir. Bu süreçte Türk ve Yunan hükümetinin çizelgeleri esas alınacaktır. Türkiye'de kalan Yunan savaş esirleri antlaşma imzalandıktan sonra geri gönderilecektir. Savaş esirleriyle sivil esirler buldukları mahalde suç işlemiş olsalar dahi karşı tarafa teslim edilecektir. Birinci Dünya Savaşı'na katılmamış devletlerin uyruğuna tâbi kimseler, Kızılhaç'ta görev alan üç temsilci, Türk ve Yunan hükümetlerinden birer temsilci, öngörülen şartlar içinde savaş esirlerinin ve sivil esirlerin verilmesine refakat edecektir⁶⁷. Bu sözleşme imzalandıktan sonra Lozan Konferansı'na bir süre sonra ara verilmiştir; ancak sivil ve asker savaş esirlerinin mübadelesinde yol alınmaya başladığını *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*'ndan edindiğimiz bilgilerle söyleyebiliriz.

Şubat ayına gelindiğinde 18. sayısına ulaşan dergi, ilk sayfalarında Yunanistan'ın takriben 600 Türk esiri denize atmış ve 80 Türk esiri de bir mağaraya götürerek mağaranın kapısını kapattığı haberini vermiştir. Bu olayı haber veren kişi ise İsviçreli mühendis Oskar

⁶⁴ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 1-2.

⁶⁵ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 3.

⁶⁶ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 4.

⁶⁷ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1 Kitap 2, s. 12-16. "Sivil mevkufinin iadesi ile üserâ-yı harbin mübadelesine dair itilafname". Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları I*, s. 467-468.

Lusiknan'dır. Bu tanıklığa yer verdikten sonra yazı heyeti zaferden sonraki asker ve sivil esir sayılarını vererek Yunan hükümetine ve Kızılhaç'ına esir listelerinin hepsini yollama çağrısında bulunmuştur. Yunan hükümeti tarafından açıklanan esirlerin sayısı 510'u zabit, 6.002 asker; 318 kim olduklarına dair bilgi verilmeyen, bu yüzden sivil addedilen kişiler; 2.343 Trakya sivil ahalisinden kişi; toplam 9.173 kişidir. Yunanların Anadolu'dan cebren götürdükleri kişilerin sayısı ise 10.742'dir. Trakya'dan götürülenlerin sayısı ise 5.000'e yakındır. Batı Anadolu'dan götürülen kişilerin isimlerine ve nerede bulduklarına dair Yunan hükümeti bilgi vermemiştir. Yunanistan'da isimleri bildirilmeyen esirlerin sayısı ise 13.076 kişi olarak tahmin edilmektedir. Bu yüzden Müdâfa'a-i Milliye Vekâleti, Yunanlar esirlere ilişkin listelerin tamamını göndermeden Ankara hükümeti ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de Yunan esirlere ilişkin listeleri göndermeyecektir. Ayrıca dört aydan beri Korfu adasında bulunan 900 sivil esirin gıdaları sadece kuru ekmek olduğundan üç ayda doksan kişinin öldüğü anlaşılmıştır. Yine aynı sayıda Lozan'da Türk ve Yunan delegeleri arasında bir anlaşma akdolunduğu; buna göre, Türkiye ve Yunanistan'da bulunan sivil esirlerle Türk savaş esirlerinin ve bu savaş esirlerinin sayısına mukabil Yunan esirin mübadelesine karar verildiği belirtilmiştir. Mübadele, İzmir havalisindeki Urla'da ve İstanbul'da gerçekleştirilecektir. Mübadele Türk ve Yunan temsilcileri aracılığıyla yapılacak ve bu işe Uluslararası Kızılhaç Örgütü ile Cemiyet-i Akvâm İstanbul temsilcisi Burnier ve Uluslararası Kızılhaç Örgütü ve Etfâle Mu'âvenet İttihâdı temsilcilerinden Guénod da iştirak edecektir. Bu mübadele işlerinde İzmir'de Hilâl-i Ahmer'i temsil edecek kişi, Hilâl-i Ahmer Ankara temsilciliğinden Doktor Ömer Lütfi Bey'dir. Ömer Lütfi Bey'in Guénod ile beraber İzmir'e hareket ettiği haberi de bu sayıya eklenmiştir. Burnier İstanbul'da ve Karadeniz'de mübadeleyi idare edecektir. Uluslararası Kızılhaç Örgütü baş temsilcisi Miralay Wildbolz ve Doktor Page ile Doktor Lindsjoe'nin Atina'ya geldikleri İstanbul temsilciliğine gelen bir telgraftan anlaşılmıştır. Yunan Kızılhaç delegesi Kottakis ve Hilâl-i Ahmer'in delegesi ise Muzaffer Bey'dir. Bundan başka Yunanistan'da bulunan Schatzmann dahi mübadele işlerine iştirak edeceği haberi de bu sayının sayfalarına eklenmiştir⁶⁸. 19. sayıda Ali

⁶⁸ “Yunanistan'daki Esirlerimizin Vaz'iyet-i Elîmesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 18 (28 Cemâziyel âhir 1341 / 15 Şubat 1339 [1923]), s. 626-627; “Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 18 (28 Cemâziyelâhir 1341 / 15 Şubat 1339 [1923]), s. 628-629.

Muzaffer Bey Atina'ya vardığında Yunan hükümetinin sivil esirlerin listesi hakkında ihtilaf bulunduğu için Lozan Konferansı Kâtib-i Umumiliği'nden kesin bilgi alınana kadar beklenacağı söylenmiştir. Bu durum mübadelenin bir müddet ertelenmesine sebep olmuştur. Ali Muzaffer Bey telgrafla Türk sivil esirlerinin Yunanistan'dan gemilerle İzmir'e ve İstanbul'a hareket ettiklerini; tahminen 340 zabıt ve 9.700 neferin aynı miktar Yunan esiriyle mübadele edilmek üzere İzmir'e harekete geçmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Hilâl-i Ahmer heyeti esirlerin 27 ve 28 Şubat tarihlerinde hareket etmesini beklerken Atina'daki Mübadele Üserâ Heyeti Reisi İsviçreli Miralay Wildbolz, telgrafla Yunan hükümeti tarafından esirleri taşıyan vapurun hareket etmesine engel olunduğunu ve durumdan milli hükümetin haberdar edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Hilâl-i Ahmer durumu hem Ankara hükümetine hem de Uluslararası Kızılhaç Örgütü'ne bildirmiştir. 5 Mart'a gelindiğinde İsviçreli Miralay Wildbolz Yunan hükümetinin esir mübadelesinin kesintiye uğramasında ısrarcı olduğunu bildirmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti Hâriciye Vekâleti Dersaadet temsilcisi Doktor Adnan Bey 6 Mart'ta Fransız, İngiliz, İtalyan fevkalâde komiserlerini ziyaret ederek kendilerini esir mübadelesi hakkında Yunan hükümetinin yaptığı hukuksuzluklardan haberdar etmiştir, sonunda Yunan hükümeti esir mübadelesinin başlatılacağını duyurmuştur⁶⁹. 20. sayıda 975 sivil esir Propontis vapuruyla 23 Mart'ta, 938 sivil esir Thetis vapuru ise 24 Mart'ta Tuzla Tahaffuzhânesine vardığı bildirilmiştir. İstanbul'a gelen esirler Trakyalılardan ibaret olup bunların çoğu İzmir'in geri alınışından sonra Yunanlar tarafından rehine olarak Yunanistan'ın Milos adasına nakledilmiş ve orada alıkonmuş kişilerdir. İzmir'e gelen sivil esirlerin sayısı ise yazıda tahsis edilen yatak sayısından anlaşılacağı üzere 338 kişidir. Batı Trakyalı 273 esir, Doğu Trakyalı esirlerle birlikte Edirne'ye sevk edilmiştir. 270 sivil esir daha sonra Fethiye vapuruyla İstanbul'a gelmiş ve memleketlerine gönderilmiştir. Savaş esirleri ise 26 malûl zabıt ile 7.027 esir askeri taşıyan altı vapur geçen 31 Mart'ta Klazomen Tahaffuzhânesine ulaşmış ve gerekli işlemler yapılmıştır. Atina'daki Üserâ Mübadele Komisyonu, başlarında İsviçreli Miralay Wildbolz, esirlerle beraber İzmir'e gelmiştir. Komisyon, iade edilecek Yunan esirlerinin mübadele muamelesine nezaret etmiştir. 2 Nisan'da,

---

⁶⁹ "Hilâl-i Ahmer Havâdisi: Üserâ Mübâdelesi", *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 19 (27 Receb 1341 / 15 Mart 1339 [1923]), s. 689-693.

587 savaş esiri askeri taşıyan yedinci vapur; 5 Nisan'da 251'i zabit, 930 kişiyi taşıyan sekizinci vapur Klazomen'e gelmiş ve gerekli olan işlemler ifa edilmiştir. Klazomen'e gelen esirlerin bir kısmını da Karadeniz ve Marmara ahali teşkil etmiş, İstanbul Kumandanlığı tarafından bu esirleri almak üzere İzmir'e gönderilen Seyr-i Sefâin'in *Bahr-ı Cedid* vapuru bu kez 1.200 esiri alarak Tuzla'ya getirmiştir. *Gülnehâl*, *Ümid*, *Gülcemâl* vapurları aynı havalinin esirlerini almak üzere İzmir'e gidip gelmiştir. Hilâl-i Ahmer bu esirlerin iaşelerini karşılamıştır. Aynı sayıda Lozan'da tartışılan ve kabul edilen genel affa ilişkin sözleşme işleme konarak ve sivil esirlerden siyasi tutuklu olarak bulunan 55 kişinin iadesi için gereğinin yapılması Uluslararası Kızılhaç Komisyonu delegeesi Miralay Wildbolz'a bir telgrafla rica edilmiştir⁷⁰. 21. sayıda 15 Nisan 1923 akşamına kadar gelen esirlerin sayısı tablo şeklinde verilmiştir. Sivil (kadınlar ve çocuklar dâhil) gelen kişi sayısı 1661, sivil (askerî kafilerle beraber gelen) 142, sivil (harp esiri sayılabilecek olanların sayısı) 25, son kafele ile gelen sivil sayısı 359 ve toplam olarak gelen esir sayısı 2.187 olmuştur. Zabit sayısı 323, askerî tabip ve eczacı sayısı 6; toplam 329 kişidir. Nefer sayısı 9.690, malûl asker sayısı 76; toplam 9.766 kişidir. Türk hükümeti tarafından Yunan tarafına iade edilen sivil (kadınlar ve çocuklar dâhil) 323, zabit sayısı 323, askerî tabip ve eczacı sayısı 25, askerî papaz sayısı 2, malûl zabit 3; toplam sayısı 353'tür. Savaş esiri olarak iade edilenlerin sayısı askerlerden 9.690, malûl durumda olan askerler 395; toplam 10.085 olmuştur. Ayrıca geçen sayıda siyasi suçlu addedilen 55 sivil esirin serbest bırakıldığı ve yakında memleket topraklarına gelecekleri belirtilmiştir. İlerleyen sayfalarda Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nün Esir Mübadele Komisyonu'na Hilâl-i Ahmer tarafından tebliğ edilen problemlere yer verilmiştir. Buna göre, isimleri ve Yunanistan'daki tutukluluk yerleri açık olmasına rağmen henüz gelmemiş binden fazla sivil esir cetveli, Yunanistan'ın muhtelif garnizonlarında grup halinde yaşayan 2.100'ü aşan sivil esirin cetveli, akıbeti meçhul olup Yunanistan'ın neresinde olduğu bilinmeyen yüzü aşkın sivil esirin cetveli haklarında tahkikat yapılması ve bir an evvel memleketlerine iadelerinin sağlanması ricası söz konusudur. Hilâl-i Ahmer bu bilgilere, esaretten gelen asker ve sivil esirler aracılığıyla ve

⁷⁰ “Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 20 (27 Şa'bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]); s. 743-748; “İzmir'e Gelen Sivil Üserâ”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 20 (27 Şa'bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 748-751.

gazetelerde çıkan ilanlara verilen cevaplar sayesinde ulaşmıştır. Bu arada Esir Mübadelesi Heyeti Reisi Miralay Wildbolz ve üyelerden Doktor Lindsjoe 5 Mayıs'ta Avrupa'ya, Doktor Page ise Atina'ya hareket etmiştir. Doktor Page, Yunanistan'da kalan Türk esirlerle alakalı işlerle meşgul olacaktır. 13 Mayıs tarihli Doktor Page'ten alınan telgrafa göre, Yunanistan'ın muhtelif mahallerinde bulunan ve miktarı iki bine yakın sivil ve asker Türk esirin Pire'den 14 Mayıs sabahı hareket edeceği bildirilmiştir⁷¹.

Tüm bu olaylar cereyan ederken ara verilen Lozan Barış Konferansı 23 Nisan 1923'te yeniden başlamıştır. Konferans başladığında vazgeçilen Yunan üserâ garnizonlarını ziyaret konusu yeniden gündeme gelmiştir. Rauf Bey'den İsmet Paşa'ya gönderilen 24 Nisan tarihli telgrafta ziyaret konusunun Fevzi Paşa'ya bildirildiği, bu istek konusunda geri dönüş sağlanacağı aktarılmıştır⁷². Lozan tutanaklarında ise bu konuda bilgi bulunmamaktadır. 26 Nisan'da İsmet Paşa bu talebi tekrarlamış, Kızılhaç'a Türk hükümetinin esirlere gıda, libas ve maaş hususunda daha iyi muamele edilmesini arz etmiş ve 400 kişi hakkında bilgi talebi olduğunu bildirmiştir⁷³. 3 Mayıs tarihinde Rauf Bey tarafından İsmet Paşa'ya gönderilen telgrafta o vakte kadar dönen ve sayıları *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* aracılığıyla doğrulanan esir sayıları verilmiştir. Ancak yine hâlâ Yunanistan'ın muhtelif yerlerinde sivil esirlerin kaldığı, genel affa rağmen hâlâ sivillerin hapiste bulunduğu bildirilmiştir ve bu insanların iadesi için gereken girişimde bulunulması rica edilmiştir⁷⁴. 11 Mayıs günü İsmet Paşa tarafından Başbakanlık makamına gönderilen telgrafta, Paşa, İtilaf Devletlerinden kendisine nota verildiğini, iade edilen Yunan esirlerden Türk tutumları hakkında şikâyetler alındığını, hâlâ Türkiye'deki Yunan esirlerin kıyılarda toplanması gerektiğini, böylece Kızılhaç'ın esir mübadelesine daha kolay

---

⁷¹ “Hilâl-i Ahmer Havâdisatı: Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21 (27 Şa'bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 786-787; “Mübâdele-i Üserâ Komisyonu'nun İstanbul'daki Fa'âliyeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21 (27 Şa'bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 790; “Mübâdele-i Üserâ Heyetinin Azîmeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21 (27 Şa'bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 791; “İki Bin Esîrimiz Geliyor”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21 (27 Şa'bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 791.

⁷² Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 213.

⁷³ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 224-225.

⁷⁴ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 261-262.

yardımcı olabileceğini beyan ettiklerini ve notaya gereken cevabın verilmesi gereğini iletmıştır⁷⁵. 14 Mayıs 1923 tarihinde sağlık işlerine ilişkin hükümlerin görüşüldüğü toplantıda sivil esirler ve savaş esirlerinin iadesinde önemli katkıları bulunan Uluslararası Kızılhaç Komitesi'ne İtilaf Devletlerinin temsilcileri ve Türk heyetinin başkanı olarak İsmet Paşa teşekkürlerini sunmuştur⁷⁶. Kızılhaç komitesi Türkiye ve Yunanistan'a Albay Wildboz başkanlığında bir komisyon görevlendirmiştir. Bu konuşmaların yanında tam yetkili temsilci Caclamanos, Yunan savaş esirlerinin daha fazla beklemeden Yunanistan'a iadesini tekrar talep etmiştir; ancak General Pelle oturumun konusunun bu olmadığına dair uyarıda bulunarak konuyu kapatmıştır⁷⁷. 20 Mayıs 1923'te Rauf Bey'den gelen telgrafa göre, Erkân-ı Harbiye-i Umumiyye Riyaseti'nce Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin üserâ garnizonlarını teftiş etme talebinin kabul edildiğini bildirmiştir. Böylece iddiaların asılsız olduğu görülecektir; ancak Yunan esirlerin sahil bölgelerinde şu an toplanılması için durum müsait değildir⁷⁸. 9 Haziran'da gönderilen telgrafta Türkiye'deki Yunan esirlerin 361 subay ve 4897 erden ibaret olduğu bildirilmiştir⁷⁹. 14 Haziran'da Rauf Bey tarafından gönderilen telgrafta *Hilâl-i Ahmer Mecmuası* aracılığıyla izi sürülebilen Yunanistan'dan gelen Türk esirlerin sayısı belirtilmiş ve geride kalan 900-1.000 kadar Türk esir iade edilmeden Yunan savaş esirlerinin iade edilemeyeceği hususunun altı çizilmiştir⁸⁰. 19 Haziran'da İsmet Paşa, Venizelos ile görüşmüş, Venizelos'un tüm esirlerin iadesinin gerçekleştiğini söylediğini belirtmiştir⁸¹. İsmet Paşa 24 Haziran'da gönderdiği bir başka telgrafta, esir mübadelesi için kurulan Uluslararası Kızılhaç Komisyonu'nun konferanstaki görevini tamamladığını bildirdiğini Ankara hükümetine haber vermiştir; ancak aşağıda görüleceği üzere, aynı tarihlerde Anadolu'da üserâ garnizonlarını teftiş için başka bir heyet bulunmaktadır⁸².

⁷⁵ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 297-298.

⁷⁶ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 6, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 257.

⁷⁷ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 6, s. 257.

⁷⁸ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 326-327.

⁷⁹ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 419.

⁸⁰ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 441-442.

⁸¹ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 459.

⁸² Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 488-489.

22. sayıda, 17 Mayıs tarihli telgraftan anlaşıldığı üzere, Klazomen'e 683 esir ulaşmış; karantina süreci bittikten sonra İzmir'e nakledildikleri bildirilmiştir. 14 Haziran'da Hermes vapuru ve Doktor Page'in refakatiyle 830 sivil esirin Klazomen Tahaffuzhânesine vardıkları, İzmir delegesi Doktor Ömer Lütfi Bey'den alınan bir telgraftan anlaşılmıştır. Ancak derginin bir önceki sayısından hatırlanacağı üzere, birçok sivil esir hâlâ Yunanistan'da bulunmaktadır⁸³. Doktor Ömer Lütfi Bey'den gelen telgrafta, Uluslararası Kızılhaç temsilcilerinden olup esir mübadelesine nezaret eden Doktor Page'in Atina'da kalan Türk esirleri kurtarmak için 29 Haziran'da Midilli'ye gittiği ve oradaki vazifesini tamamlar tamamlamaz Atina'ya gideceği bildirilmiştir. Uluslararası Kızılhaç İstanbul daimi temsilcisi Burnier ve delege Burckhardt, Anadolu'daki Yunan esirleri teftiş etmek üzere Hilâl-i Ahmer Üserâ Şubesi Müdürü Safvet Şav Bey refakatiyle 23 Haziran günü Bandırma yoluyla Anadolu'ya gitmiştir⁸⁴. Bu arada Rauf Bey'den 7 Temmuz günü alınan telgrafa göre, Yunanistan'da 5081 kadar esirin bulunduğu ve bu esirlerin durumunu tetkik için bir heyet gönderilmesinin talep edilmesi istenmiştir⁸⁵. 16 Temmuz'da İsmet Paşa tarafından verilen cevapta bu talebin kabul edildiği söylenmiştir⁸⁶. Ancak 23 Temmuz'da Lozan Barış Antlaşması imzalanmış ve savaş esirleri ve sivil esirlerle ilgili telgraflar sona ermiştir. *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*'nın 24. sayısında Anadolu'daki esirleri ziyaret ve teftiş sonrasında Türkiye'den ayrılan Uluslararası Kızılhaç Örgütü temsilcilerinden Burnier ve Doktor Charles Burckhardt'ın teftişlerinden fevkalade iyi bir intibayla ayrıldıkları yazmaktadır. İkili, denetim yaptıkları yerlerdeki esirleri memnun gördüklerini ve onlara fevkalade insanca mukabele edildiğini, Kayseri'de esir bir Yunan yüzbaşısının da Türklere karşı minnettar olduğunu dile getirdiğine şahit olduklarını ve Yunanların Anadolu'da yaptığı müthiş

---

⁸³ “Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 22 (29 Şevvâl 1341 / 15 Haziran 1339 [1923]), s. 833-834.

⁸⁴ “Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 23 (30 Zilka'de 1341 / 15 Temmuz 1339 [1923]), s. 872; “Yunan Esirlerini Teftiş”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 23 (30 Zilka'de 1341/15 Temmuz 1339 [1923]), s. 872. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 399. Burckhardt'ın Ankara'ya gelmesi için gerekli izin verilmesi talebi Rauf Bey'e bildirilmiştir. 19 Haziran'da gelmelerine izin verildiği İsmet Paşa'ya bildirilmiştir. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 458.

⁸⁵ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 526-527.

⁸⁶ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 577-578.

tahribata rağmen esirlere Türkler tarafından yapılan bu muamelenin pek yüksek bir ruha yakışacağını beyan etmiştir. Daha sonra İzmir’de teftişlerde bulunan ekip İstanbul’a geldikten sonra İsviçre’ye dönmüştür⁸⁷. Mecmuanın 25. sayısında Anadolu’da Yunan esirlerin durumu hakkındaki raporun yayınlanacağı bildirilmiştir. Ayrıca Yunan esir generallerle zabitleri son kabile olarak Spiraea ve Daphne vapurlarına 21 Ağustos 1923 tarihinde bindirilmiş, bu suretle Yunan savaş esirlerinin iadesi son bulmuştur⁸⁸. Mecmuanın 26. sayısına gelindiğinde, Charles Burckhardt ve Georges Burnier’nin raporu kamuoyuna sunulmuştur. Bu raporda Ankara, Yahşihan, Talas, Afyonkarahisar, Kömürler, Adana, Konya, Uşak, Gönen, Alaşehir/İzmir üserâ garnizonlarına yer verilmiştir. Bu raporda kamplarda bulunan esir sayıları, esirlerin barınma mekânları, sağlık durumu, çalışıyor ise çalışma koşulları, maaş ödemeleri gibi konular kayda geçirilmiştir. Esirlerin barınma yerleri muntazam olarak değerlendirilmiştir. Bulaşıcı hastalığa yakalanmış olanlar Türklerle birlikte tedavi edilmektedir, o sıralarda Türkiye’de sıtma yaygındır ve hastanede yatan Yunan esirler sıtma ve dizanteriden mustarıptır, ancak işelerinde bir sıkıntı yoktur. Bunların dışında, örneğin Ankara’da ziyaret edilen üserâ garnizonunda esirlere maaş ödenmediği tespit edilmiştir, ancak Türk askeri de aynı durumdadır. Talas’ta ise esirlere maaş verilirken zabitler maaşlarını almamaktadır⁸⁹. 28. sayıda yer alan yazılara göre ise Yunanistan’da Hilâl-i Ahmer Murahhası Doktor Ömer Lütfi Bey’in sayesinde ortaya çıkan 37 esir ve yedi mülteci *Erşelagos* vapuruyla İzmir’e ulaşmış, İzmir’de toplanmış olan 2.400’e yakın sivil Yunan esiri aynı vapurla Yunanistan’a gönderilmiştir⁹⁰. Verilen bu bilgilerden sonra savaş esirleri ve sivil esirler konusu *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*’nın gündeminden çıkmıştır.

⁸⁷ “Yunan Üserâsı”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 24 (2 Muharrem 1342 / 15 Ağustos 1339 [1923]), s. 470; “Mösyö Burckhardt’ın Avdeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 24 (2 Muharrem 1342 / 15 Ağustos 1339 [1923]), s. 475.

⁸⁸ “Üserâ-yı Harbiyeyi Teftiş”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 25 (4 Safer 1342 / 15 Eylül 1339 [1923]), s. 957; “Esir Generaller”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 25 (4 Safer 1342 / 15 Eylül 1339 [1923]), s. 957. Rauf Bey Kızıllaç heyetinin yaptığı tetkik sonucunda iddiaların asılsız olduğunun ortaya çıktığı da İsmet Paşa’ya bildirmiştir. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, s. 579-580.

⁸⁹ “Üserâ Karârgâhlarını Ziyâret”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 26 (4 Rebî’ulevvel 1342 / 15 Teşrîn-i evvel 1339 [1923]), s. 990-993.

⁹⁰ “İzmir Hilâl-i Ahmer Merkezi Fa’âliyeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 28 (7 Cemâziyelevvel 1342 / 15 Kânûn-ı Evvel 1339 [1923]), s. 1098.

Sonuç Yerine

Savaş esirlerinin statüsüne ilişkin mesele 19. yüzyılın ortalarında Avrupa içi tartışmalarda hümanitaryen bir sorun olarak ele alınmış; giderek gelişip genişleyen insan haklarının, devletler hukukunun, uluslararası hukukun ve münhasıran savaş hukukunun önemli bir başlığına dönüşmüştür. Savaş esirlerinin can güvenliğinin sağlanması, temel ihtiyaçlarının giderilmesi, şartlar imkân tanıdığıında ülkesine iadesi gibi meseleler uluslararası sözleşmelerde ve antlaşmalarda yerini almıştır. Bir ideal olarak görülebilecek olan Lahey Sözleşmesi savaş esirlerinin can ve mal güvenliğini teminat altına almıştır. Askerî bakımdan gerileyen bir devlet olarak hukuka daha çok tutunan Osmanlı İmparatorluğu 1899 Lahey Sözleşmesi'ni imzalamış olmasına ve her konuda öncelikle gelişen uluslararası hukuk sistemine müracaat etmeyi yeğlemesine rağmen, 20. yüzyılın başlarından itibaren topraklarına göz dikilmiş ve 1908'den itibaren sürekli toprak, nüfus ve savaş kaybetmiştir. Birinci Dünya Savaşında Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile İttifak Devletlerini oluşturan Türk imparatorluğu, ilerleyen savaş teknolojileri ve yaşanan yıkımdaki büyümeye paralel olarak gelişen savaş hukukuna riayete özen göstermiştir. 1915 tarihli Üserâ Talimâtname 1907 Lahey Sözleşmesi'nin koyduğu hükümleri, Cenevre Sözleşmeleriyle temellendirilen ilkeleri dikkatle uygulamaya çalışarak hem insanın doğal haklarına saygı duyduğunu göstermiş hem de Avrupa ahengi içerisinde uluslararası hukuka saygılı olduğunu göstermiştir. Benzer bir durum, 1918 sonrasındaki işgal politikalarına karşı gelişen Türk Millî Mücadelesi ve onun 1920'de ortaya çıkardığı Ankara hükûmeti için de geçerliliğini korumuştur. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti uluslararası sözleşmelerin getirdiği yükümlülükleri uygulamaya çalışırken, İtilaf Devletleri güçleri ve hususen Yunanistan'dan oluşan hasım taraflar için bu ilkeler pek geçerli olmamıştır. Görüldüğü üzere, savaş esirleri ve sivil esirler meselesi Lozan Barış Konferansı öncesinde Ankara hükümetinin, Hilâl-i Ahmer'in önemle üzerinde durduğu konulardan biridir. Hilâl-i Ahmer, esir mübadelesi süreci başlamadan önce Yunan Kızılhaç'ı ve Uluslararası Kızılhaç nezdinde Yunan hükümetine esirlerin iadesi, esirlerin şartlarının iyileştirilmesi için girişimlerde bulunmuştur ve bu amaçla Türk-Müslüman kamuoyunu bilgilendirmiştir. Esirlerin durumunun iyileştirilmesi ve en sonunda mübadelesinin gerçekleşmesi Lozan Barış Konferansı'nda yapılan bir anlaşma ile mümkün olabilmektedir. Bu konu *Lozan Tutanakları*

ve *Lozan Telgrafları* aracılığıyla takip edilebilmektedir. Anlaşma sonrası esir mübadelesi süreci hızlanmış, kalan esirler için de daha iyi hayat standartları sunulmaya çalışılmıştır. Konferans tarafından esir mübadelesine Türk ve Yunan taraflarının yanı sıra Uluslararası Kızılhaç heyeti tarafından görevlendirilen temsilciler de eşlik etmiştir. Bu şekilde güvenli ve sistemli bir esir mübadelesinin gerçekleştirilmesi mümkün olmuştur.

Modern Türk tarihi için hem toplumsal hafızada yer edinmiş binlerce acı insan hikâyesiyle dolu bu zor zamanlardan hem de askerî, ekonomik, diplomatik alanlarda verilen büyük mücadelelerden sonra kurulan Cumhuriyet rejimi, savaş hukuku kadar barış hukukuna da titizlik göstermiş ve 1821'den 1921'e dek 100 yıl boyunca büyüyen Yunan meselesini, Lozan'da ve sonrasında "Yurtta sulh, cihanda sulh" anlayışıyla bertaraf etmiştir. 100 yıllık çok kanlı bir Balkanlar'dan çıkış tecrübesinin ardından Türk-Yunan ilişkilerinin çok kısa süre içinde dostluk ve iş birliğine dönüşmesi büyük trajedilerden sonra başlıca teselli olmuştur.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Resmi Yayınlar / Official Publications

- MERAY, Seha L. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001
- MERAY, Seha L. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001
- MERAY, Seha L. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, c. 6, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001
- ŞİMŞİR, Bilal N. *Lozan Telgrafları I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990
- ŞİMŞİR, Bilal N. *Lozan Telgrafları II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990

Kaynak Eserler / Primary Sources

- “Anadolu’daki Yunan Üserâsı İçin”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 3 (14 Rebî’ulevvel 1340 / 15 Teşrîn-i Sâni 1337 [1921])
- “Anadolu’daki Yunan Üserâsı İçin”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 9 (17 Ramazân 1340 / 15 Mayıs 1338 [1922]), s. 280
- “Anadolu’daki Yunan Üserâsı ve Yunanistan’daki Türk Üserâsı”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 15 (25 Rebî’ulevvel sene 1341 / 15 Teşrîn-i Sâni sene 1338 [1922]), s. 522
- “Beynelmilel Salîb-i Ahmer Cem’iyeti, Biri Yunanistan’a, Diğeri Anadolu’ya İki Heyet Gönderiyor”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 4 (14 Rebî’ulâhir 1340 / 15 Kânûn-ı Evvel 1337 [1921]), s. 112
- “Beynelmilel Salîb-i Ahmer Heyeti Yunanistan’a ve Anadolu’ya Birer Heyet Gönderdi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5 (16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 141
- “Doktor Roehrich Yunan Esirleri Hakkında Ne Diyor?”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 6 (16 Cemâziyelâhir sene 1340 / 15 Şubat sene 1338 [1922]), s. 173-174
- “Doktor Schatzmann”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 7 (16 Receb sene 1340 / 15 Mart sene 1338 [1922]), s. 211
- “Doktor Roehrich’in Raporu”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 9 (17 Ramazân 1340 / 15 Mayıs 1338 [1922]), s. 278
- “Esîr Generaller.” *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 25 (4 Safer 1342 / 15 Eylül 1339 [1923]), s. 957

- “Esîr Me’mûrîn-i Sıhhiyenin Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 6 (16 Cemâziyelâhir sene 1340 / 15 Şubat sene 1338 [1922]), s. 176
- “Esîr Me’mûrîn-i Sıhhiyemizin Avdeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 2 (13 Safer 1340/ 15 Teşrîn-i Evvel 1337 [1921])
- “Hilâl-i Ahmer Havâdisi: Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 19 (27 Receb 1341 / 15 Mart 1339 [1923]) s. 689-693
- “Hilâl-i Ahmer Havâdisâtı: Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21 (27 Şa’bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 786-787
- “İzmir’e Gelen Sivil Üserâ”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 20 (27 Şa’bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 748-751
- “İki Bin Esîrimiz Geliyor”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21 (27 Şa’bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 791
- “İzmir Hilâl-i Ahmer Merkezi Fa’âliyeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 28 (7 Cemâziyelevvel 1342 / 15 Kânûn-ı Evvel 1339 [1923]), s. 1098
- “Mübâdele-i Üserâ Komisyonu’nun İstanbul’daki Fa’âliyeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21(27 Şa’bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 790
- “Mübâdele-i Üserâ Heyetinin Azîmeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 21 (27 Şa’bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 791
- “Schatzmann’ın Raporu”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 9 (17 Ramazân 1340 / 15 Mayıs 1338 [1922]), s. 278.
- “Mösyö Schatzmann’ın Raporu”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 13 (22 Muharrem 1341 / 15 Eylül 1338 [1922])
- “Mösyö Schatzmann”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 17 (27 Cemâziyelevvel 1341 / 15 Kânûn-ı Sâni 1339 [1923]), s. 595
- “Mösyö Burckhardt’ın Avdeti”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 24 (2 Muharrem 1342 / 15 Ağustos 1339 [1923]), s. 475
- “Yunanistan’daki Osmanlı Üserâsının Te’mîn-i Muhâberesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 2 (13 Safer 1340/ 15 Teşrîn-i Evvel 1337 [1921])
- “Yunanistan’daki Osmanlı Esîrlerinin Hâl-i Perîşânîsi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 3 (14 Rebî’ulevvel sene 1340 / 15 Teşrîn-i Sâni 1337 [1921])
- “Yunanistan’da Türk ve Anadolu’da Yunan Üserâsi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 4 (14 Rebî’ulâhir 1340 / 15 Kânûn-ı Evvel 1337 [1921]), s. 107
- “Yunanistan’daki Osmanlı Esîrlerinin Hâl-i Perîşânîsi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 4 (14 Rebî’ulâhir 1340 / 15 Kânûn-ı Evvel 1337 [1921]), s. 107-108

- “Yunanistan’daki Türk ve Anadolu’daki Yunan Esîrlerinin Esâmî Cedvelleri”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5 (16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 140-141
- “Yunanistan’daki Ma’lûl Üserâmızın İ’âdesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5 (16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 142
- “Yunanistan’daki Osmanlı Sivil Esîrlerinin Perîşânlığı”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 5 (16 Cemâziyelevvel 1340 / 15 Kânûn-ı Sâni sene 1338 [1922]), s. 145
- “Yunanistan Cenevre’de ve Lahey’de Mün’akid Beynelmilel Konferanslar Mukarrerâtına Nasıl Ri’âyet Ediyor?”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 9 (17 Ramazân 1340 / 15 Mayıs 1338 [1922]), s. 272-274
- “Yunanistan’daki Üserâmız Hakkında Schatzmann’ın Raporu”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 11 (18 Zilka’de 1340 / 15 Temmuz 1338 [1922]), s. 345-348
- “Yunanistan Cenevre’de ve Lahey’de Mün’akid Beynelmilel Konferanslar Mukarrerâtına Nasıl Ri’âyet Ediyor?”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 11 (18 Zilka’de 1340 / 15 Temmuz 1338 [1922]), s. 353
- “Yunanistan’dan Gelen Ma’lûl Üserâmız”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 11 (18 Zilka’de 1340 / 15 Temmuz 1338 [1922]), s. 354
- “Yunanistan’daki Esîrlerimize Gönderilen Paranın Makbûzları”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 12 (19 Zilhicce 1340 / 15 Ağustos 1338 [1922]), s. 378
- “Yunanistan’daki Üserâmızın Listesi Meselesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 13 (22 Muharrem 1341 / 15 Eylül 1338 [1922]), s. 417-420
- “Yunanistan’da Bulunan Sivil Üserâmız”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 14 (22 Safer 1341 / 15 Teşrîn-i Evvel 1338 [1922]), s. 480
- “Yunanistan’daki Türk Üserâsının Esâmî Cedvellerinden Büyük Bir Kısım Nihâyet Gelebildi!”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 14 (22 Safer 1341 / 15 Teşrîn-i Evvel 1338 [1922]), s. 484
- “Yunanistan’daki Türk Üserâsının Esâmî Cedvellerinden İki Kısım Daha Geldi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 15 (25 Rebî’ulevvel sene 1341 / 15 Teşrîn-i Sâni sene 1338 [1922]), s. 523
- “Yunanistan’daki Türk Esîrleri”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 16 (10 Rebî’ulâhir 1341 / 15 Kânûn-ı Evvel 1338 [1922]), s. 559-560
- “Yunanistan’daki Esîrlerimiz”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 17 (27 Cemâziyelevvel 1341 / 15 Kânûn-ı Sâni 1339 [1923]), s. 593-594

- “Yunanistan’daki Sivil Üserâmızın Listeleri”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 17 (27 Cemâziyelevvel 1341 / 15 Kânûn-ı Sâni 1339 [1923]), s. 595
- “Yunanistan’daki Esirlerimizin Vaz’iyet-i Elîmesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 18 (28 Cemâziyelâhir 1341 / 15 Şubat 1339 [1923]), s. 626-627
- “Yunan Esirlerini Teftîş”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 23 (30 Zilka’de 1341/15 Temmuz 1339 [1923]), s. 872
- “Yunan Üserâsı”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 24 (2 Muharrem 1342 / 15 Ağustos 1339 [1923]), s. 470
- “Üserâmıza Elbise ve Kinin Gönderiliyor”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 12 (19 Zilhicce 1340 / 15 Ağustos 1338 [1922]), s. 380
- “Üserâ-yı Harbiyenin Tahliyesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 16 (10 Rebî’ulâhir 1341 / 15 Kânûn-ı Evvel 1338 [1922]), s. 562
- “Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 18 (28 Cemâziyelâhir 1341 / 15 Şubat 1339 [1923]), s. 628-629
- “Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 20 (27 Şa’bân 1341 / 15 Nisan 1339 [1923]), s. 743-748
- “Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 22 (29 Şevvâl 1341 / 15 Haziran 1339 [1923]), s. 833-834
- “Üserâ Mübâdelesi”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 23 (30 Zilka’de 1341/15 Temmuz 1339 [1923]), s. 872
- “Üserâ-yı Harbiyeyi Teftîş”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 25 (4 Safer 1342 / 15 Eylül 1339 [1923]), s. 957
- “Üserâ Karârgâhlarını Ziyâret”, *Hilâl-i Ahmer*, Sayı 26 (4 Rebî’ulevvel 1342 / 15 Teşrîn-i evvel 1339 [1923]), s. 990-993

Araştırma ve İnceleme Eserleri / Secondary Sources

- ADA, Hüsnü, *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1868-1911*, Timaş Akademi Yayınları, İstanbul 2021
- AKANDERE, Osman, “1923 Yılı Ortalarında Uluslararası Kızılhaç Komitesince Görevlendirilen Heyetin Anadolu’daki Teftiş Gezileri ve Hazırladıkları Rapor”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 53 (2000), c. 18, s. 443-469
- AKKOR, Mahmut, I. Dünya Savaşı’nda Anadolu’daki İngiliz Esirleri ve Esir Kampları, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sakarya 2013

- ARSLAN KARABAĞ, Hacer, “Lozan Barış Antlaşması'nda Türk-Yunan Esir Değişimi ve Mezarlıklar Konusu”, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Senedi LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI 100. YIL*, Sentez Yayıncılık, Bursa 2023, s. 317-342
- GİLLESPİE, Alexander, *A History of the Laws of War: Volume I The Customs and Laws of War with Regards to Combatants and Captives*, Hart Publishing, Oxford and Portland 2011
- KUTLU, Cemil, I. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülme Faaliyetleri, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum 1997
- ORAN ARSLAN, Nebahat, I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Rus Savaş Esirleri ve Bunların İadeleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum 2003
- ÖZÇELİK, Mücahit, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Esirler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013
- ÖZDEMİR, Ahmet, “Hukuk Dilinde Harp Esirleri”, *Atatürk Yolu*, Sayı 7 (1991), c. 2, s. 573-577
- ÖZDEMİR, Ahmet, “Millî Mücadelede Üserâ Taburları”, *Atatürk Yolu*, Sayı 5 (Mayıs 1990), c. 2, s. 129-150
- ÖZDEMİR, Ahmet, “Millî Mücadelede Yunan Harp Esirleri”, *Askerî Tarih Bülteni*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı 34 (Şubat 1993)
- ÖZDEMİR, Ahmet, “Savaş Esirlerinin Milli Mücadeledeki Yeri”, *Atatürk Yolu*, Sayı 6 (1990), c. 2, s. 321-333
- SCOTT, James Brown, *The Hague Conventions and Declarations of 1899 and 1907, Tables of Signatures, Ratifications and Adhesions of Various Powers, and Texts of Reservations*, Oxford University Press, Newyork 1915
- TAŞKIRAN, Cemalettin, *Ana Ben Ölmedim: Birinci Dünya Savaşında Türk Esirleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017
- TAŞKIRAN, Cemalettin, *Milli Mücadele'de Türk ve Yunan Esirler (1919-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018
- TEMEL, Mehmet, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında 1907 Tarihli Lahey Sözleşmelerine Aykırı Davranan İtilaf Devletlerine Karşı Osmanlı Devleti'nin Aldığı Bazı Önlemler”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10 (2003), s. 147-167

UCA, Alaattin, “1915 Yılında Yayımlanan Bir Üsera Talimatnamesi ve Düşündürdükleri”, *Atatürk Dergisi*, Sayı 3 (2003), s. 169-184

URAL, Selçuk, “Mütareke Döneminde İngilizlerin Elindeki Türk Esirlerinin İadesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 37-38 (2006), s. 187-210.

İnternet Kaynakları

“The Hague Convention”, <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907> (Erişim tarihi: 14 Mayıs 2023)

Extended Summary

This study focuses on the subject of prisoners of war, the only problem resolved in the first half of the Lausanne Peace Conference. In the article, the status of prisoners of war during and after the First World War and the Turkish War of Independence is traced through the Journal of Hilâl-i Ahmer, an important source on the period, along with the developments in both the Armistice and the Turkish National Struggle periods. The discussions on the exchange of prisoners of war during the Lausanne Peace Conference are analyzed through the Lausanne Peace Conference Records and Documents prepared by Seha L. Meray and the Lausanne Telegrams documented by Bilal Şimşir, while the course of the process in the field is followed through the eyes of the Journal of Hilâl-i Ahmer. The article concludes with a brief assessment of the Turkish approach to the law of war and prisoners' rights from the Ottoman Empire to the National Assembly that established the Republic.

The first part of the article discusses the status of prisoners of war in international law. Then, the Üserâ Talimâtnameşi, which was drawn by the Ottoman State authorities regarding the Hague Convention, is articulated. The second part of the article reveals the situation of Greek prisoners of war held by the Ankara government and Turkish civilian and military prisoners of war held by Greece in the pre-Lausanne period through the Hilâl-i Ahmer journal. The third part includes monitoring the Lausanne conference process. The issue of prisoners of war is discussed in the light of the records and documents, telegraphs, and the information provided by the Hilâl-i Ahmer journal. In this part, reaching an agreement on the prisoner exchange, the procedures required for the release of the prisoners, and the return of the prisoners are traced.

YAYIN İLKELERİ

Harp Tarihi Dergisi, Türkiye’de yapılan askerî tarih araştırmalarına vizyoner bir katkıda bulunmak, yeni çalışma türlerini yayınlamak, sahaya dayalı ve tecrb asker tarih alanlarına dair çalışmalar yapmak için akademik bir odak noktası teşkil etmeyi amaçlamaktadır. Harp Tarihi Dergisi’nde, asker tarih, harp tarihi, silah kültürü, asker biyografi, asker teşkilat tarihi, asker kültürü, asker teoriler, asker müzik tarihi, asker tp tarihi, asker mimari ve asker sanat tarihine dair makalelere yer verilmektedir. Makalelerde bölgesel ayırım yapılmaksızın, dünyanın herhangi bir bölgesine dair asker tarih yayınları da değerlendirmeye alınmaktadır.

Harp Tarihi Dergisi’ne gönderilen çalışmalar daha önce yayımlanmamış ve ilgili alana katkı sağlayacak zgn çalışmalar olmalıdır. “Yayın Etiği ve Değerlendirme Süreci”nde yer alan parametreler dışında deskriptif ya da ilgili konusunda mükerrer olan çalışmalar değerlendirme safhasına alınmayacaktır. Bilimsel toplantılarda sunulmuş bildiriye dayanan çalışmalar, ilgili bildiri kitabında yayımlanmamış olması ve bu durumun Editörler Kurulu’na belirtilmesi koşuluyla kabul edilebilir. *Harp Tarihi Dergisi*’nin etik ilkeler ve yayın politikası Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından yayınlanan rehberler ve politikalar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Yayın ilkeleri, yazarlar ile ilişkiler ve hakemlerle ilişkiler konularında ayrıntılı bilgiye dergimizin internet sitesindeki ilgili başlıklar altından erişilebilir. Yayımlanmak zere *Harp Tarihi Dergisi* elektronik posta hesabına iletilen makale metinleri, aşağıda belirtilen biçimsel özellikleri haiz ve konu/alan açısından uygun bulunmaları halinde alan uzman (en az) iki hakeme gönderilir. Yazarlar, Yayın Kurulu tarafından reddedilen çalışmalarını hakem raporları çerçevesinde gözden geçirerek *Harp Tarihi Dergisi* editörlüğüne yeniden sunabilir. Bu çalışmalardan yeterli değişiklik yapılmadığı tespit edilenler yazarlarına iade edilir ve süreç sona erer. Yeterli değişiklik yapıldığı tespit edilen çalışmalar ise yeni sunulan çalışma olarak tekrar değerlendirme sürecine alınır. *Harp Tarihi Dergisi*’ne yabancı dilde makale gönderen yazarlar, çalışmalarını anadili söz konusu dil olan ve alanında yetkinliği bulunan bir akademisyene “son okuma” yaptırıp bunu ibraz etmekle yükümlüdür. Son okuma yazarların talebi üzerine, son okumayı yapacak olan anadil okuyucusuna ücretini yazarın ödemesi karşılığı, *Harp Tarihi Dergisi* tarafından yaptırabilir. *Harp Tarihi Dergisi*’nde yayımlanan çalışmalarda ifade edilen görüşler yazarların şahsi bilimsel değerlendirme ve görüşleri olup, mensubu oldukları kurum ve kuruluşlar ile derginin yayımcısı olan Fatih Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü’nün ve Mill Savunma niversitesi’nin kurumsal kimliğini bağlamaz ve bu kurumların görüşü olarak lanse edilemez. Dergide yayın yapmış tüm yazarlar, *Harp Tarihi Dergisi*’nin doğal hakemleri sayılmaktadır. Yayın Kurulu’nun talebi üzerine yazarlar en az bir defaya mahsus hakemlik yapmakla mükelleftir.

Makale Metin Şekil Esasları

- 1.** *Harp Tarihi Dergisi*'nin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Türkçe makalelerin imla ve noktalamasında Türk Dil Kurumu kurumsal web sayfasında yer alan güncel sözlük ve yazım kuralları esas alınır. Gönderilen makaleler dil ve anlatım açısından bilimsel kıstaslara uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.
- 2.** Gönderilen makale metni (öz, *abstract*, kaynakça, geniş özet-*extended summary*- ve dipnotlar dâhil) asgarî 6.000, azami 10.000 kelime olmalıdır. Belirtilen sınırların üzerinde veya altında olan çalışmalar değerlendirilmeden yazara iade edilir.
- 3.** Makalelere Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış azami 200 kelimelik öz ve beş anahtar kelime (İngilizce *abstract* ve *keywords*) eklenmelidir. Öz, makalenin kaleme alınma amacını, yöntemini, hipotezini/araştırma sorusunu, bulguları ve sonucunu kısaca belirtmelidir. Öz yazımında “bir kısa, iki uzun cümle” prensibine riayet edilmelidir. Ayrıca makalenin sonunda 750 kelimeyi geçmeyecek şekilde geniş özete (*extended summary*) yer verilmelidir. Geniş özet, öz kısmında yer verilen hususlara ilave olarak vurgulanması gerekli görülen noktaları, tartışmaları ve makalenin genel akışını içermelidir. Türkçe hazırlanan makalelerde söz konusu geniş özet İngilizce; İngilizce hazırlanan makalelerde geniş özet Türkçe yazılmalıdır.
- 4.** *Harp Tarihi Dergisi*'ne gönderilen makaleler Microsoft Word programında Times New Roman karakteri kullanılarak 12 punto yazılmalıdır. Dipnotlar ise 10 punto yazılmalıdır. Metnin paragraf özellikleri hizalama iki yana ve satır aralığı tek iken dipnotlarda paragraf özellikleri iki yana hizalı ve 1 satır aralığında olmalıdır. Sayfa numaraları sayfa altında verilmelidir.
- 5.** Yazar adı, İngilizce ve Türkçe olarak yazılan makale başlığının altına yazılmalı; yazarın unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 10 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir. Makalelerde ikili alt başlık sistemi kullanılmalıdır. Alt başlıklar koyu yazılmalı ve (giriş ile sonuç dışında) rakam ile numaralandırılmalıdır.
- 6.** Metnin içindeki alıntılar çift tırnak ile gösterilmeli; üç satırı geçen alıntılar yeni bir paragraf olarak, soldan 1,25 cm girinti, tek aralık ve iki yana yaslı şeklinde yazılmalıdır. Alıntı içerisindeki alıntılar tek tırnak içerisinde gösterilmelidir. Metin içinde vurgulanmak istenen kelimeler koyu veya altı çizili yapılmamalı, çift tırnak içerisinde yazılmalıdır.
- 7.** Makalelerin hazırlanmasında kullanılan kaynaklara yapılacak atıflarda aşağıdaki Yazım Kurallarına uyulmalıdır. Bu kurallara riayet etmeyen çalışmalar, doğrudan reddedilecektir.

8. Birden fazla kez aynı kaynağa atıfta bulunulduğunda; ilk atıfta künye tam olarak verilmeli, ikinci atıftan sonra yazarın adı soyadı, eser ismi, sayfa numarası; tarih ve basım yeri yılı olmadan verilmelidir.

9. Dipnotlarda atıflar şu şekillerde verilmelidir:

9.1. Arşiv belgelerine yapılan atıflarda arşiv adı ve tasnif adı ilk kullanımda uzun haliyle, sonraki kullanımlarda kısaltılmış olarak verilmelidir. Dosya ve gömlek numaraları ile belge tarihi de aşağıdaki örneklere uygun olarak verilmelidir.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (=ATASE), *Osmanlı Rus Harbi* (=ORH). 1/7/616, 14 Mayıs 1293 [26 Mayıs 1877].

ATASE, ORH. 6/137, 9 Temmuz 1293 [21 Temmuz 1877].

9.2. Kitaplara yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, *eser adı*, (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer yayımlandığı tarih ve sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilmelidir.

Tek yazarlı kitap:

Nikolai Epanchin, *Operations of General Gurko's Advance Guard in 1877*, Londra 1900, s. 172-174.

İki yazarlı kitap:

Gültekin Yıldız ve Cevat Şayin, *Osmanlı Askerî Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 11-14.

Çok yazarlı kitap:

Mustafa Aydın vd., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 79.

Çeviri kitap:

Carl Schmitt, *Kara ve Deniz*, çev. Gültekin Yıldız, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 61.

Çok ciltli kitap:

Henry Montague Hozier, *Russo-Turkish War: Including an Account of the Rise and Decline*, c. 4, William Mackenzie, Londra 1878, s. 633.

9.3. Makalelere yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, “makale adı” (varsa çeviren), *yayımlandığı süreli yayının adı*, sayı, yayımlandığı yıl ve cilt numarası, alıntının yapıldığı sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilecektir.

Tek yazarlı makale:

Necati Tacan, “1877-1878 Osmanlı-Rus Seferinde Türk Sevk ve İdaresinde Sevkulceysi Hatalar: Başkomutanlık”, *Askerî Mecmua*, Sayı 107 (Aralık 1937), c. 8, s. 755-759.

Editöryal kitap bölümü:

Ahmet Sefa Özkaya, “Kültür Tasnifi ve Türk Askerî Kültürüne Giriş”, *Türk Askerî Kültürü: Tarih, Strateji, İstihbarat, Teşkilat*, ed. Ahmet Sefa Özkaya, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 20.

Bildiri:

Uğur Demir, “Üsküdar’da Avrupalı Bir Diplomat Avusturya Elçisi Virmont Kontu Damian Hugo’nun 1719’da Ağırlanması”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu 21-24 Kasım 2014*, c. 8, (İstanbul 2015), s. 223.

Ansiklopedi Maddesi:

Kemal Beydilli, “Süleyman Hüsnü Paşa”, *DİA*, c. 38, s. 90-91, İstanbul 2010.

9.4. Tezlere yapılan atıflarda, yayımlanmamış tezlerin başlıkları için italik kullanılmayacaktır. Yazar adı ve soyadı, tezin adı, tezin derecesi, tezin yapıldığı kurum ve enstitü, yapıldığı yer ve tarih, sayfa numarası aşağıdaki şekilde verilecektir. Ahmet Taşdemir, An Example of Strategic Command and Coordination Problem in the Ottoman Army: The Battle of Shipka during the Ottoman-Russian War of 1877-1878, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2021, s. 150.

10. Kaynakça’da yer alan künyeler yazarın soyadının büyük harfle başlamasıyla verilir. Geri kalan hususlarda dipnot yöntemi takip edilir. Kitaplarda sayfa sayısı belirtilmez. Eser içinde yer alan bölümler için sayfa aralığı belirtilir. Kaynakça’da yayınlar şöyle sıralanır:

Arşiv Belgeleri

Kaynak Eserler

Araştırma ve İnceleme Eserler Süreli Yayınlar (Gazete)

Raporlar

11. Ekler yazının sonunda verilmeli ve altında belgenin içeriği ve kaynağına dair kısa bilgi yer almalıdır. Tablo, Grafik ve şekiller, Ekler kısmında verilebileceği gibi metin içerisine de yerleştirilebilir. Metin içerisinde verilmeleri durumunda tablo ve şekiller kendi içinde sıralanarak numaralandırılmalı (Tablo: 1, Şekil: 2 gibi) ve gerek bu numara gerekse tablo veya şeklin içeriğine dair tanıtıcı başlık tablo ve şeklin üst orta kısmında verilmelidir. Tablo, şekil, grafik ve resim için alıntı yapılmış ise mutlaka kaynak belirtilmelidir.

12. Aday makale metinlerinin sonlarında, alfabetik sıra ve alıntı türüne (kitaplar, makaleler, internet kaynakları vs.) göre tasniflenmiş kaynakça yer almaz. Kaynakça düzenlenirken yazarın önce soyadı (BÜYÜK HARFLERLE) ve ardından adı yazıldıktan sonra, metin içindeki dipnotlarda yer alan bilgiler aynen aktarılmalıdır.

SUBMISSION GUIDELINES

Turkish Journal of Military History aims to make a visionary contribution to military history researches in Türkiye, publish new types of studies and become an academic focal point for experience and field-based studies regarding military history. *Turkish Journal of Military History* accepts Turkish and English articles related to military history, history of warfare, weapon culture, military biography, history of military organization, military culture, military theories, history of military music, history of medicine, military architecture and military art history. All military history publications about any region of the world are to be evaluated without any regional distinction.

Articles submitted to *Turkish Journal of Military History* shall not be previously published and shall be authentic in a way that it will contribute to the literature of the relevant field. Articles, which are descriptive except for the stated parameters in the “Publication Ethics and Evaluation Process” or which are repetitive in their field, will not be taken into evaluation. Articles based on presentations submitted in scientific meetings may be accepted for evaluation, provided that they have not been published in the proceedings of the meetings and that the authors inform the editors so. The ethics policies and submission guidelines are written by taking into account the guidelines and policies of the Committee on Publications Ethics (COPE). More information on publication principles, relations with authors and relations with referees is stated under the relevant subheadings on the website of our Journal. If the article submitted to the Journal’s e-mail address complies with the formatting principles presented below and is found to be eligible in terms of subject/field, it is sent to (at least two) referees who are experts in the field. The Authors may re-submit their articles revised according to the reports of peer-reviewers or editors. If the article is considered to be ill-revised, it is rejected and the process is over. If the article is considered to be revised properly, it is taken as a newly submitted article into the process. Authors, who send articles in a foreign language to the Journal, are obliged to get their work proofread by a native speaker academic who is considered as an expert in their field and to provide an evidence of this proofreading. The proofreading process may also be carried out by the editors of the Journal by out-sourcing a native speaker, provided that the payment for proof-reading is paid by the author. Opinions expressed in the articles published in the Journal are the personal scientific evaluations of the authors and are not, in any way, the institutional views or opinions of their own organizations/institutes or the Fatih Institute of Military History or Turkish National Defence University. The authors whose articles have been published in *Turkish Journal of Military History* are considered as natural peer-reviewers of the Journal and they are obliged to perform a peer-review at least once upon the request of the Editors.

Formatting Principles for Articles

1. The publication language of *Turkish Journal of Military History* is Turkish and English. The texts submitted shall be clear and understandable, and be in line with scientific criteria in terms of language and expression.
2. The article submitted shall have minimum of 6000 words and maximum of 12,500 words including abstract, extended summary, bibliography, and footnotes. The articles which are below the minimum or above the maximum counts of words are returned to the authors without being evaluated.
3. The articles shall be submitted with the abstract no longer than 200 words and five keywords. The abstract shall include the purpose, method, hypothesis/question, and findings of the article and present the conclusion reached in the article shortly. The article shall also have a extended summary no longer than 750 words at the end of the text. The extended summary shall include the points and arguments, which are considered to emphasize and the general outline of the article, in addition to the points pointed out in the abstract.
4. Articles submitted to *Turkish Journal of Military History* shall be written using the program Microsoft Word in 12 font size in the text and 10 font size in the footnotes. Paragraph properties of the text shall be aligned and line spacing of single line and paragraph properties of the footnotes shall be aligned and line spacing of 1 line. The page numbers shall be at the bottom of the page.
5. Name of the author shall be placed under the title of the article; his/her title, place of duty and e-mail address shall be indicated in the footnote with (*) in 10 font size. Footnotes for other explanations shall be provided in numbers at the bottom of the page. The article shall have two-level subheadings and these subheadings shall be written bold and numbered (except for the introduction and conclusion).
6. Citations in the text shall be shown with double quotes (“...”) and citations with more than three lines shall be written as a new paragraph as a 1,25 cm indent from the left, singled spaced and aligned paragraph. Citations within citations shall be shown with a single quote (‘...’). The words to be emphasized within the text shall not be written in bold or underlined but shall be written with double quotes (“...”).
7. The references to the resources used in the article shall be made according to the guidelines presented below. Articles, which do not comply with these guidelines, will be rejected directly.
8. Multiple references for the same publication shall be made by fully complying with the guidelines below in the first reference and then by using the name and surname, title of the study and page number shall be used without indicating date and place.

9. The references in the footnotes shall be written as follows:

9.1. For references to the archive documents, the archive and classification name shall be given exactly in the first use. The following archival references shall be given with abbreviations, the file number and the date in accordance with the following examples.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (=ATASE), *Osmanlı Rus Harbi* (=ORH). 1/7/616, 14 Mayıs 1293 [26 Mayıs 1877].

ATASE, ORH. 6/137, 9 Temmuz 1293 [21 Temmuz 1877].

9.2. For references to the books, name and surname of the author, *name of the book*, (volume number, if available), (translator, if any), publisher, the place of publication, date of publication and page number shall be given in accordance with the following examples.

Books with single author:

Nikolai Epanchin, *Operations of General Gurko's Advance Guard in 1877*, Londra 1900, s. 172-174.

Books with two authors:

Gültekin Yıldız ve Cevat Şayin, *Osmanlı Askerî Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 11-14.

Books with more than two authors:

Mustafa Aydın vd., *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 79.

Translated books:

Carl Schmitt, *Kara ve Deniz*, çev. Gültekin Yıldız, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 61.

Multiple-volume books:

Henry Montague Hozier, *Russo-Turkish War: Including an Account of the Rise and Decline*, c. 4, William Mackenzie, Londra 1878, s. 633.

9.3. For references to the articles, name and surname of the author, “name of the article” (translator, if any), *name of the periodical in which it is published*, issue no. (year of publication), volume, page number of the reference given shall be given in accordance with the following examples.

Article with one author:

Necati Tacan, “1877-1878 Osmanlı-Rus Seferinde Türk Sevk ve İdaresinde Sevkulceysi Hatalar: Başkomutanlık”, *Askerî Mecmua*, Sayı 107 (Aralık 1937), c. 8, s. 755-759.

Editorial book article:

Ahmet Sefa Özkaya, “Kültür Tasnifi ve Türk Askeri Kültürüne Giriş”, *Türk Askerî Kültürü: Tarih, Strateji, İstihbarat, Teşkilat*, ed. Ahmet Sefa Özkaya, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 20.

Proceedings book article:

Uğur Demir, “Üsküdar’da Avrupalı Bir Diplomat Avusturya Elçisi Virmont Kontu Damian Hugo’nun 1719’da Ağırlanması”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu 21-24 Kasım 2014*, c. 8, (İstanbul 2015), s. 223.

Encyclopedia article:

Kemal Beydilli, “Süleyman Hüsnü Paşa”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c. 38, s. 90-91.

9.4. For reference to the theses, no italics shall be used for titles of non-published theses. Name and surname of the author, name of thesis, degree of the thesis, institution or institute to which the thesis is presented, place and date of the thesis, page number shall be given in accordance with the following example. Ahmet Taşdemir, An Example of Strategic Command and Coordination Problem in the Ottoman Army: The Battle of Shipka during the Ottoman-Russian War of 1877-1878, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2021, s. 150.

10. Citations in the bibliography shall be given with the surname of the author in capital letters. The rest of the citation shall be the same as the footnote. The page numbers of books shall not be given. If the research is in a book, the page numbers shall be included. Research in the bibliography shall be given as follows: Archival Sources, Primary Sources, Secondary Sources, Periodicals (Newspapers) and reports.

11. Attachments shall be presented at the end of the text and brief information as to the content and source of the document shall be presented at the bottom of it. Tables and figures (including graphics) may be presented within the text of the article as well as in the attachments. If they are to be presented within the text of article, tables and figures shall be organized and numbered according to their own types (e.g. Table: 1, Figure: 1, etc). Along with the number of the table or figure, an informative title for the table or the figure shall be written on the top centre of it. If tables, figures, graphics or pictures are quoted from somewhere else, the source shall be referenced.

12. Bibliography shall be sorted alphabetically and according to their types of sources (books, articles, internet sources, etc.) in a bibliography at the end of the article. The entries of the bibliography shall be written by putting the surname of the author first (IN CAPITAL LETTERS) and then name of the author; then all the other information of the sources shall be included as done in the references.

